

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY**

OBSAH

7	J. Tříška: Příspěvky k středověké literární universitě
29	K. Hrubý: Struktury a postoje husitských skupin pražského politického systému
79	J. Šiklová: Universitní profesor dr. Emanuel Rádl
95	<i>Referáty</i>
95	Závažná práce o Janu Markovi Marci z Kronlandu (Jiří Marek)
97	Fr. Bokes: Snahy o organizovanie slovenskej vedy od konca XVIII. storočia do vzniku SAV (Jaroslav Morávek)
98	Nové příspěvky k dílu Bernarda Bolzana (J. Hz.)
99	Vl. Dokoupil, Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně, 1—4 (J. T.)

INHALT

7	J. Tříška: Beiträge zur literarischen Tätigkeit der Universität im Mittelalter
29	K. Hrubý: Die Struktur und die Stellung der hussitischen Gruppen im Prager politischen System
79	J. Šiklová: Der Universitätsprofessor Dr. Emanuel Rádl
95	<i>Referate</i>

PŘÍSPĚVKY K STŘEDOVĚKÉ LITERÁRNÍ UNIVERSITĚ

Deu auctoribus et operibus universitatis Pragensis medii aevi capitula

JOSEF TŘÍŠKA

I.

NĚKTERÉ OSOBNOSTI A DÍLA Z 2. POL. 14. A ZAČ. 15. STOL.
DE AUCTORIBUS ET OPERIBUS NONNULLIS II. DIM. XIV.
ET XV. INEUNT. SAEC.

1. Tyto Příspěvky přinášejí studie, popisy a texty, navazující přitom na mou Literární činnost předhusitské university, a chtějí pokračovat dále.¹⁾ První část se týká druhé poloviny 14. stol., jež je dobou základního budování university a univerzální vzdělanosti. Pro tyto potřeby bylo nutno tehdy sestavovat příručky i sbírky autorit. Podobné soupisy autorit a děl, jež byly potřebné pro naučnou činnost, se dochovaly v PUK IV G 30, f. 149b - 154a, PUK X G 10, f. 1a a v Cambridgi Corpus Christi College 518, f. 166b - 168a z doby kolem 1376.²⁾ K těmto soupisům byly připojovány incipity a explicity. Sbírkou autorit byla také *Collectanea auctoritatum de diversis materiis „Desiderio meo volens satisfacere“* (Praha Kapit. C 75, f. 2a - 49b, PUK VI F 11, f. 1 - 79b; tuto pětidílnou příručku sestavil augustiniánský eremita Ludvík (Zumkeller, Manuskripte 665). Základní příručky a osobnosti Karlovy doby navazovaly na patristiku a starší scholastiku a působily v „moderní“ době brzy dále (Malogranatum na Sandera z Rambova, Klaret na Výklad hymnů a slovníky, Dybin na českou rétorickou školu, Konrád z Halberstadtu na Summu recreationum, Jan z Holandrie na Jana z Prahy). Vznikaly stále nové a nové kompilace a útvary, sledovaly a sešívaly se autority a tradiční

¹⁾ Při zahájení této řady prvním Příspěvkům prospěly interní katalogy a inventáře BJ, BUWr, popisy filosofických rukopisů BJ Zakladu filosofii, připomínky M. Kowalczykové, J. Zatheye a F. M. Bartoše. V TřLč nutno opravit: Str. 52 ř. 14: *involuntur* (místo involuntur). Str. 87: *scribit* (místo seribit) *Allexander libro quinto*. Str. 139: *Mělník, Mus.* (ne Hus.). Str. 169 ř. 25: *šprochuov* (místo —ow). Str. 186 ř. 25: *pražské* (místo pažské). Str. 198: *Stephanus de Syecz* (místo druhého Stanislaus de Znoyma).

²⁾ O příručkách a sbírkách autorit TřLč 160—1.

materiál. Termínu *sutor fabularum* užíval již Augustinus a Sidonius Apollinaris, u nás *sutor* pro kompilátora a sběratele užil Konrád Waldhauser, hanlivý význam měl pak český *švec* např. v skladbě *Nuž vy ševci viery nové*.³⁾ Podobně o písni *Audite alphabetica* se pravilo, *quia non est litera, sed est conglutinatio litterarum*. Bohemikální textová kultura působila pak až do r. 1409 a dále v široké středoevropské oblasti.

Divinitas, humanitas, bestialitas byly směrodatné pojmy, s nimiž pracovaly teologie, humanismus, fabulistika, rétorika i epistolografie. Český humanismus⁴⁾ posiloval Petrarka, Eneáš Silvius a italská studia. Scholastika, svobodná umění a humanismus v první řadě zpřístupňovaly lidskou kulturní problematiku. S epistolografií, universitními výklady a kvestiemi, diskusemi a dialogy proniká individualismus a personalismus. Scholastický humanismus (např. Konráda z Halberstadtů), družina Jana ze Středy (zvláště jeho dopisy), fabulistika Quadripartitu a Nové rady, universitní řeči a rekomendace Václavovy doby i Husovy listy patřily k nejlepším projevům karlovesko-václavského humanismu. Humanismus navazoval na vzdělávací hodnoty antiky, ale u nás nemohl nemít skepsi k estetice mytologie.

2. pol. 14. a zač. 15. stol. je epocha školských žertů a ilusí i svárů universitního nacionalismu; to se obráželo v žakovské poezii a diktáminech, konfabulacích a parodiích. Satirické a žertovné *versus de nationibus* „*Suevia promissa percepto munere frangit*“ obsahují také stereotypní parodistické dvojverší: *Decipitur leviter devota Moravia semper. Insulsus, niger, timidus bibulusque Bohemus* (Wrocław BU IV O 7, f. 5a, Walther 18655). K projevům žakovské rozpustilosti patřil Masticák,^{4b)} fikce *Zlechov* atd. Studentská slavnost s biskupem je známa z koled *More festi, Radujte se, iam consurgunt*, z řeči o biskupovi Bartoloměje z Jasla a z Husa.

1. Velkého rozmachu a ohlasu dosáhlo kazatelství a rekomendace. Bez Milíče by nebylo knížek Štítného, Výtah z Waldhauserovy Postily studentium byl zčeštěn; oba kazatelé působili i na universitu. Universitní řeči a rekomendace mají kulturní i kritickou hodnotu a po-

³⁾ O přeneseném významu slova *sutor-švec* bez přihlídnutí k českým ekvivalentům psala A. Vidmanová, *Krejčí a ševci v Husově listu z Kostnice. K výkladu slov sutor a sartor*, ZJKF 9, 1967, 135–8. Slovo *sartor* však posunutý význam nemívá. Výklad Vidmanové je nejistý.

⁴⁾ O humanismu psali: J. Tršiška, *K počátkům české školské vzdělanosti a humanismu*, HUCP 7, 1, 1966, 49–61. — K. Stejskal, *Bysty v chrámu sv. Víta a jejich antická inspirace*, Rudé právo 48, 1968 (21. 1.), 7. — J. Pražák, *Z počátků humanistického písma v Čechách*, Humanistická konference 1966, 173–7 (o pronikání humanistického písma v polovině 15. stol.). — Šmahel, *Humanismus*. — J. Truhlář, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, 1894.

^{4b)} O něm naposledy F. Svejkský, *Z dějin českého dramatu*, 1966.

dobně jako v Praze byly od 90. let pěstovány i v Krakově. Teoretickým podkladem řečnických projevů byla *ars predicandi*.

Sermo Vojtěcha Raňkova z Ježova „*Appropinquavit redemptio vestra... Invenimus in dictis autentis*“ je též v Cambridgi, Corpus Christi College 543. *Ars predicandi „Quesisti a me, utrum de faciendis tam collacionibus quam sermonibus“*, o níž TřLč 40, byla sepsána pařížským minoritou M. Austentiem (+1368). Pro universitu jsou cenné tyto řeči a rekomendace: *Sermo coram universitate* („*Videbunt filium hominis*, Luce XXI°... *Cum teste Boecio in libello de duabus naturis*“, Kraków Jag. 1618 f. 255b), *Sermo in exequis Georgii de Ungaria* („*Transi hinc et vade in Iudeam*, Ioh. VII°. *Reverendi patres et domini, testante predicatore eximio*“, Wrocław BU I F 654, f. 41b), *Recommendatio baccalarii de Ruremundo* („*Rure vitabit humo, grecista. Scribit venerabilis Katho in libro moralium doctrinarum*“, Wrocław BU I Q 380, f. 127b), *Recommendatio Mgri Segebandi Store* a. 1385 („*Incipias novus autor haberi. Sic scribit Katho in libro doctrinarum moralium*“, Wrocław BU I Q 380, f. 128b), *Arenga in installatione rectoris univ. iuristarum Nicolai Gauner* a. 1388 („*Redde uxorem viro suo*“, Praha Kapit. E 83, f. 6b, Kapit. arch. VII, f. 340b; Cambridge Corpus Christi College 534, f. 153b), *Recommendatio determinantis Iohannis Borntyn* (de Sundys) a. 1388 („*Foro te para. Pro brevi nostri determinantis recommendatione*“, Wrocław BU I Q 380, f. 164b), *Arenga pro commendatione novi rectoris alme universitatis studii Prag. canonistarum Christanni de Freiberg* a. 1391 („*Cantemus domino, gloriose enim*, Exod. 15. *Filii Israel post exitum maris rubri*“, Praha Kapit. E 83, f. 1a, Kapit. arch. VII, f. 336a; Cambridge Corpus Christi College 534, f. 148), *Recommendatio determinantis Iohannis de Goltbeke* a. 1393 („*Ipse bene docenti obedivit. Pro aliquali recommendatione*“, Wrocław BU I Q 380, f. 149b), *Recommendatio determinantis Iohannis Kil Bulder* a. 1398 („*Sine vituperio sicut tetragonus... Congruum et dignum est*“, Wrocław BU I Q 380, f. 146b), *Recommendatio determinantis Petri de Perleborch* a. 1408 („*Respexi nutricem meam. Pro recommendatione presentis domini determinantis*“, Wrocław BU I Q 380, f. 155b).

2. Rozsáhlá, živelná i obecně přijímaná byla literatura filosofických výkladů a kvestií; zde uvedeme jen dodatky k anonymní filosofické literatuře.

Brevia puncta sciencie libri Posteriorum, finita a. d. 1377... et hoc Prage in collegio Caroli (Szczecin 5, f. 185, desideratur).
Collectio circa libros Elenchorum, Prage conscripta a. d. 1377... et hoc in collegio Karoli (Szczecin 5, f. 191b, desideratur).

Conclusiones breves libri Physicorum, „*Commentator extollens doctrinam libri Physicorum propriam radicem*“: 1378 Prage in bursa ad duos leones cum uno capite depictos (Szczecin 6, f. 53a, desideratur).

Translacio libri De celo et mundo, conscripti Prage a. d. 1377 (Szczecin 6, f. 115a, desideratur).

Translacio libri De generatione et corrupcione, finita Prage a. d. 1377 (Szczecin 6, f. 126b, desideratur).

Translacio libri Metherologicorum, conscripta Prage a. d. 1377 (Szczecin 6, f. 129a, desideratur).

Translacio libri De anima, finita Prage a. d. 1377 (Szczecin 6, f. 145a, desideratur).

Translacio Parvorum naturalium, Prage scripta a. d. 1377 (Szczecin 6, f. 156a, desideratur).

Questiones librorum De animalibus, Szczecin 6, f. 299a (desideratur).

Translacio Ethicorum,
completa Pragae a. d. 1377 [Szczecin 6, f. 317; na f. 339a pod textem červeně: *Kubeyn*
(tj. asi Nicolaus de Gubin), desideratur].

Utrum a deo possit fieri aliquis effectus continuus
19 quaestiones disputatae Pragae [Kraków Jag. 751, f. 147b—149a : 2. pol. 14. stol.].

Utrum forma elementalis inmediate recipiatur in materia vel mediate forma corporeitatis

Quaestio Pragae disputata, in codice deficiens, secundum indicem Kraków Jag. 686, f. 158b : : poslední čtvrt 14. stol.

Disputata sophistriae
„*Utrum quatuor sunt questiones scibiles, ut patet*“ (Kraków Jag. 686, f. 1a; na f. 24a citován v textu Iohannes Wyclef).

Collectio quaestionum disputabilium in facultate artium
Kraków Jag. 624. F. 149b: *Utrum propter bonum virtutis conservandum quodlibet malum pene sit sustinendum* (= Przbislaus de Jessenicz, quodl. Proc. de Cladrub 1417).

Utrum natura Christi ex vi unionis ypostatice necessario fruebatur deo in hora passionis

Questio difficilis detractata Prage (Kraków Jag. 2244, f. 1a).

3. Světového ohlasu a působení dosáhla družina Jana Středy. Okruh vlivu Quadrupartitu sahal od Dunaje, od Ulricha z Pottensteinu, až do krajů polských a lužických. Polské glosy jsou v BJ 2251, f. 53a - 222b. Quadrupartitus je též dochován ve Vratislavi BU Mil. II 90, p. 1a - 40. V Karlově době protimnišských a protikněžských satir vzniklo i fabulistické téma lišky mnišky (*vulpes monialis*) a motiv faráře milujícího slepice (*presbiter zelator gallinarum*). V Quadrupartitu byla sestavena bajka o lišce — svůdnici slepic s poučující sentencí: nevěřit lichotníkům. Téma lišky-mnišky přetrvalo léta, rozšířilo se a je dochováno v lužickosrbské povídce o staré lišce:

Ad vulpem absconditam... cum amicus corvus... gallinas... studeret adducere, ... dixit: Annuncio vobis gaudium magnum, quia vulpes monialis effecta est et deposit feritatem. Venite securate..., quoniam in oratorio velata cantat... ille cordis levitate credentes cum pergerent... Quo namque tenditis nisi duce fraudis in mortem? ... Non audistis adhuc, ut video, sententias sapientum: ... est... gravi corde credendum... numquam credas inimico tuo in eternum, quia si bene dicit, sophista est, de bono tendit ad malum... adulatori... assensum mandaverunt prudentes fore nullatenus tribuendum... adulator falsa pro veris cudit [I 13].

hoc tibi tamen commemoro..., quod presbiteris et pellipariis non es modicum odiosa, illis quidem propter zelum gallinarum suarum [I 10] —

Jedna stará liška lažalo něga zajtša we swójej jámje... zěšo do bližšeje wsy, žoš farář swójo gunno pšechóžowašo. ... Ten farář, kenž rowno tak wo swóje kokoše bójašo ako burja, běšo togodla něto wjelgin wjasoły... Pótom rjaku ten farář: „Ty sy dny twójogo žywjenja wjelgin groznje pšeporała... ga de sebje dlujku kapu hušyš, kaž mnichy nose... Pšez take torjenje krydnychu kokoše k njej dowěru... Liška běšo wjelgin wjasola, dokulž móžašo... kokoški žraš. Pši takem mórženju namaka ju raz farář... Liška pak wótegroni... huznajšo z togo, až njederbišo se kuždej gubje dowěriš, kenž wam do wócowu głaži a wót wócowu kaži.⁵⁾

⁵⁾ Lužická povídka o staré lišce je otištěna v měsíčníku Lužica 1892, 38. Znovu ji vydal P. Nedo, *Sorbische Volksmärchen*, Bautzen 1956, 89, č. 13a. Český překlad: *Smolný Petr. Lužickosrbské pohádky*, 1967, 22—4.

Péče okruhu Jana ze Středy o usnadnění a rozšíření vzdělání vedla S a dera z Rambova k pořízení *Flores (Excerptum) Malogranati* (Wrocław Kapit. 172; Olomouc Kapit. 106 zlomek).⁶⁾ Doplněkem lékařské činnosti Karlova lékaře, známého Jana ze Středy a Řehoře z Uherského Brodu M. Havla ze Strahova jsou *Pillule* (Wrocław BU III F 14, f. 85b, IV F 24, f. 316), *Pille* (PUK III E 23), *Remedium quando apostema aliquem invadit in pestilentia* (Berlin 908, f. 98a), *Oleum balsami* (PUK VIII H 34, f. 135a) apod.⁷⁾

4. K odborným textům patřily komputistické, intervalové a datovací pomůcky.⁸⁾ Takové texty vznikaly i v českých zemích. Od Martina z Jihlavy, dominikána české provincie, pochází *Tabula intervalli* (per modum oracionis compilata) z r. 1400, inc. „*Benedic, sancta Trinitas, gentem credentem firmiter*“ (Klagenfurt Stud. Bibl. Pap. 114, f. 14a. München Clm 26791, f. 23a, Cgm 1117a, před. předeštlí (zlomek s doslovem), Praha UK VI E 19, f. 370a. Wien NB 3786, f. 331a. Wilhering 69, f. 259a].⁹⁾ Jan z Breznice, *clericus coniugatus*, napsal *Compotus presbiterorum* („*In isto compoto collegi omnia ex arte computistica*“, Brno UK Mk 6, f. 1a : : 1395). Starší je komputistický text rukopisu M I 115 St. věd. knih. v Olomouci. („*Iustificans alios ostenderit Elchia dextram*“.)¹⁰⁾ Čechy již od pol. 12. stol. přispěly k vývoji masopustních intervalových textů. Z 15. stol. pocházejí tři intervalové texty s prosbami: prosba o pomoc kněze Ondřeje k arcibiskupu Albíkovi,¹¹⁾ prosba o záchranu jistého Menharta k Odřichovi z Rožmberka¹²⁾ a tabulka s prosbou neznámého katolíka „*Turcos extermina potente gladio*“ z r. 1453.¹³⁾ Podobné texty byly i české: Tabulka k určování počtu neděl v masopustě („*Rozum tohoto listu jest taký, chtieš-li věděti, koliko neděl masopusta*“, Olomouc UK M I 341, f. 162a : : 15. stol.), Dny zlé v roce („*Znamenaj, že v každém roce jsou dva a čtyřicet dní zlých a varuj se jich*“, Olomouc UK M II 135, f. 155b : : 1. pol. 15. stol.) atd.

⁶⁾ O Sanderovi TřLč 16.

⁷⁾ O Havlovi TřLč 144—5.

⁸⁾ O nich pojednal B. Bischoff, *Ostertagtexte und Intervalltafeln*, Historisches Jahrbuch 60, 1940, 549—580.

⁹⁾ O Martinovi V. J. Koudelka, *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter*, AFP 27, 1957, 62n. (Martinus de Iglavia).

¹⁰⁾ O něm M. Boháček, StR 5, 1966, 171—9.

¹¹⁾ Ed. Bischoff l. c. 576.

¹²⁾ Ed. Bischoff l. c. 577.

¹³⁾ O něm V. J. Sedlák, *Tabella intervalli carnisprivialis v rukopise č. 3454 Národní knihovny ve Vídni*, StrR 6, 1967, 81—91.

Magistri de quattuor nationibus, monachi, artistae (philosophi, grammatici, musici, astronomi), theologi (praedicatores, sententiarum), medici, iuristae; disputantes, respondentes, determinantes, diffinientes, declarantes, legentes, docentes, glossantes, pronuntiantes, exponentes, reportantes, compilantes, recommendantes.

1 Henricus Totting de Oyta

Mag. art. et studens theol. 1365. In quaestionibus fac. art. Prag. BJ 2215, f. 37b de eo scribitur: Sed breviter communis scola tenet oppositum cum M. Henrico de Oyta et M. Henrico Hembekke et communiter scola Pragensis.

Commentum super octo libros Physicorum

„Quoniam quidem intelligere et scire. Iste est liber Physicorum, cuius primus tractatus“. Kraków Jag. 661, f. 128a.

Conclusiones breves ad librum de celo et mundo

„Primus liber de celo et mundo habet 4 tractatus“. Szczecin 6, f. 60b.: 1378 (desideratur).

Sermo de resurrectione domini

„Surrexit, Mat. ult. R. p. et d. Verbum ewangelicum vestre caritati propositum“. Kraków Jag. 2244, f. 109b.

Abbreviatio in Lecturam Sententiarum Adami de Wodeham

„Iesus Christus tocius scripture sacre principium“. Kraków Jag. 1195, f. 2a.

De processu, quem M. Henricus de Oyta obtinuit in curia (Articuli sex) „In nomine sancte et individue trinitatis Amen. Noverint tam presentes quam posteri“. Wrocław BU I F 627, f. 149b, Mil IV 81, p. 460b.

Lit.: TřLč 108—110.

2 Hermannus (de Winterswick?)

Questiones (super libros) De generatione et corruptione Aristotelis

„Benedictus. Queritur circa librum De generatione. Censequenter queritur circa librum De generatione, utrum de rebus naturalibus possit esse sciencia.“ Kraków Jag. 698, f. 1a.: 3. čtvrť 14. stol. (Questiones De generatione cum improbacionibus quarundam opinionum in Erfordia, a mgro Hermanno pronunciate, item Lectura De generatione)

Lit.: TřLč 113.

3 Matheus de Cracovia

De nat. Polonorum, bac. art. 1365, mag. art. 1367, regens fac. art. 1375—1382.

Sermones

„Ambulans Iesus. Hic dicit Haymo“. Wien NB 4150.

Sermones

„Ambulans Iesus. Humanus defectus“. München Clm 14167, f. 1a.

Postilla de sanctis

Wrocław Kapit. 423.: 1413.

Sermo synodalis

„Quid est, quod dilectus meus“. Kraków Jag. 2244, f. 59a. Wrocław BU I F 631, f. 167.

Sermo factus in curia Romana de corruptione ecclesiae

„Quomodo facta est meretrix (Is. 1, 21). In formidabili et venerabiliter formidanda“. Wrocław BU I Q 116, f. 214.

Sermo de reprehensione clericorum in synodo Pragensi

Wrocław Kapit. 183, v.: 15. stol.

Sermo synodalis

„Detrectant de vobis. Ad alloquendum“. Kraków Jag. 2091, f. 54b, 2509, f. 37, 1272, f. 89, 2372, f. 145, 2232, f. 57b.

Speculum puritatis et mundicie

„Quoniam fundamentum et ianua virtutum“. Kraków Jag. 1618, f. 171a, 2151, f. 26a, 2187, f. 280. Kraków Kapit. 124 (inv. č. 152), f. 75a. Kraków Czart. 2320. Leipzig UB 934, f. 165. Wrocław BU II F 36, f. 326a, Mil. II 86, f. 124a.

Dialogus consciencie et racionis (Summula de sacramento eucharistie) „Multorum tam clericorum quam laicorum“. Cambridge Corpus Christi College 519, f. 81b. Klagenfurt Stud. Bibl. Pap. 27, f. 260a. Wrocław BU B 1964, f. 138.

Proposicio facta pro canonisatione Birgitte de Swecia, in qua summarie tangitur sanctitas eiusdem

„Sanctissime pater, de sanctificatione sancte Brigitte coram sanctitate vestra locutus“. Wrocław BU I F 772, f. 358, I Q 116, f. 195.

Passio Iesu Christi collecta ex diversis revelacionibus factis b. Brigitte

„Imminente tempore Iesu Christi lacrimae erant in oculis“. Wrocław BU I F 773, f. 143, I Q 116, f. 202. Praha Kapit. O 31, f. 175a.

Racionale divinorum operum

„Reverendo in Christo patri“. Wrocław BU III F 4, f. 324.

De contractibus empconis et vendicionis

„Elicere forsam vellet aliquis ex predictis“. Wrocław BU I F 212, f. 219a, R 177, 18 (desideratur).

Dubia

Postilla

„Hora est... Quia rex noster advenit“. Aldobrandinus de Cavalcantibus OP: München Clm 9617, p. 208b. Fr. Siboto OP: Bamberg SB theol. 2. Troyes 1999.

Concordancia evangelistarum de passione Domini

„Scitis; quia post biduum, Mat. 26,2. (Ibi) nota, quod passio Christi (de)scribitur.“ Brno UK Mn 13, f. 190a, 15, f. 22a. Graz UB 628, f. 86a, 683, f. 15a, 688, f. 213a. Kraków Jag. 303, f. 313. München Clm 23863, f. 36. Praha Kapit. B 50, f. 2a. Wrocław BU I F 138, f. 80a, I F 549, f. 207, I F 580, f. 182, I F 585, f. 1, I F 630, f. 14b, I Q 439, f. 4b, IV Q 41, f. 252b [Matheus de Cracovia]. Wien Scot. 311, 350. Wien NB 3907, f. 165a. Lit.: TřLč 122 nr. 3, 94 nr. 7, 123 nr. 4. Opus hoc in codicibus vel est anonymum vel ascribitur Matheo de Cracovia, Nicolao Magni de Jawor, Mathiae de Legnicz, Petro de Stupna, Iohanni Milicio.

Spurium

Sacramentale

„Medice, cura te ipsum“. Scripsit Nicolaus Warsaviensis (de Blonye).

Lit.: Stegmüller, Repertorium Comm. in Sententias 1, 1947, nr. 595. — Nowy Korbut 2, 1434.

Lit.: TřLč 117—120. — W. Seńko, Traktaty „De arte moriendi“ przypisywane Mateuszowi z Krakowa, Materiały i studia 7, 1967, 130—136. — A. Szafranski, Materiały i studia 8.

4 Iohannes de Holland(r)ia, natus de Monickedam

Bac. art. 1368 (sub Henrico de Oyta), mag. art. 1368, examinatus bac. 1369—70, decanus fac. art. 1369. Hollandrinus zophista subtilis (BJ 2045, f. 191a).

De fallaciis

„Fallacia est defectus argumenti“. Praha UK V E 1, f. 207a. Kraków Jag. 2104, f. 345a.

De obligationibus

„Circa obligationes (primo) sunt aliquae diffinitiones ponende cum membrorum declarationibus“. Klagenfurt XXIX e 1, f. 44b. Kraków Jag. 2045, f. 191a, 2132, f. 101b. Praha UK V E 4a, f. 240a. Wien NB 4698, f. 146a. Berlin-Dahlem lat. qu. 395 f. 1.

Sophismata

„Omnis homo est animal, qui dividitur in tres particulas. In prima particula“. Kraków Jag. 704, f. 35a—39b, 48a—65b: 3. čtvrt 14. stol.

De primo et ultimo instanti

„Philosophus (Aristoteles) octavo Phisicorum ponit aliquas regulas de primo et ultimo instanti, quas quidem satis intrinsece plerumque sustinentes.“ Kraków Jag. 621, f. 49a. Oxford Bodl. Canon. Lat. 177, f. 48b. Paris BN 16401, f. 128a. Venezia VI 30, f. 137a, VI 155, f. 43. Wien NB 5222, f. 71a.

De insolubilibus

„Restat nunc dicere de insolubilibus et primo dicetur, quid sit casus, secundo, quid insolubile. Casus enim de insolubili est“. Klagenfurt XXIX e 1, f. 50a. Kraków Jag. 2045, f. 210a, 2132, f. 108a, 2602, f. 107b. Wien NB 4698, f. 78b, 4953, f. 86a.

De motu

„Motuum localium quidem est uniformis.“ Oxford Bodl. Can. misc. 177, f. 100b. Vaticano 1108, f. 144a. Venezia VIII 19, f. 1.

5 Conradus de Soltau

De nat. Saxonum, mag. art. 1368, decanus fac. art. 1372, rector univ. Prag. 1384, regens fac. art. 1368—1386, collegiatus.

Commentum Sententiarum

Kraków Jag. 457, p. 77, 1281, f. 1a (non 1381).

Paralogismi

„Probo, quod quanto aliquod maius est, tanto minus videtur.“ Kraków Jag. 1939, f. 94ab :: 1408.

Lectura super „Firmiter credimus“

Cambridge Corpus Christi College 529, f. 197, 538, f. 1a. Kraków Jag. 2459, f. 279a. Wrocław BU I F 589, f. 29, I F 221, f. 1a, I Q 67, f. 1a, I Q 67 (2), f. 6b, I Q 371, f. 71. *Utrum aliquis sit conceptus simpliciter individualis* (questio) :: 1381—7. Kraków Jag. 686, f. 150ab.

Lit.: TřLč 110—112. — M. Markowski, Das Problem „An Deus sit in praedicamento substantiae“ im Sentenzenkommentar des Konrad von Soltau, Wahrheit und Verkündigung, Festschrift M. Schmaus zum 70. Geburtstag, 1967, 635.

6 Iohannes Marienwerder

Bac. art. 1367, mag. art. 1369, dec. fac. art. 1374, mag. s. pagine 1380, regens fac. art. 1371—1383, collegiatus.

De octo beatitudinibus (Glossa octo beatitudinum)

„Beatitudines sunt habitus virtutum.“ Wrocław BU I F 211, f. 55a, I F 337, f. 333b. Praha UK I C 32, f. 253a.

Expositio symboli

„Pro tabula expositionis.“ Cambridge Corpus Christi College 508, f. 2. Stuttgart LB HB I Ascet. 116, f. 139a. Wrocław BU I F 212, f. 1a, Mil. II 86, p. 48.

Lit.: Madre, Dinkelsbühl 322 (Expositio symboli). — TřLč 120.

7 Thomas de Pusilia

Bac. art. 1368, mag. art. 1369, examinador ab a. 1370 ad a. 1379.

Sermo de dedicacione in Praga apud s. Nycolaum.

„Hec scribo tibi, ut scias, ad Thym. 3° ca^o. Sciendum, quod templum est domus domini.“ Wrocław BU I F 681, f. 180b.

Lit.: TřLč 64.

8 Cunsso de Witicz (Wy-) alias de Trzebowel

Magister, decretorum doctor; insignivit gradu bac. in decr. et erat canonicus 1376; vicarius generalis 1377, archidiaconus Boleslaviensis et custos 1379. Obiit 1396—1397.

Collacio synodalis in die s. Luce in ecclesia Pragensi

„Stulte egerunt pastores (Ierem. 10, 21). Doctor egregius et summis laudibus“ :: 18. 10. 1377. Praha Kapit. E 83, f. 60a. Cambridge Corpus Christi College 534, f. 193. Trier 624, f. 279.

Sermo

„Domine, salva nos, perimus (Mat. 8, 25). Doctor egregius, beatus Augustinus“. Praha Kapit. E 83, f. 129a. Trier Stadtbibl. 624, f. 280b.

Tractatus contra Adalbertum Ranconis de Ericinio de devolucionibus non recipiendis :: circa 1388

Praha UK VI C 21, f. 2a. Wien NB 4916, f. 123b, 4483, f. 46 (excerptum)

Statuta ecclesie collegiate s. Egidii Pragensis

:: ante 18. 1. 1385. Praha Kapit. arch. 420.

Lit.: Podlaha, Series 377. — TřLč 143—4, 149. — J. Polc, De origine festi Visitationis B. M. V., 1967, 44.

9 Thydericus Misdr(u)og(h)e(n) (Misstruwe) de Wollyn

Bac. art. 1368, mag. art. 1373, exam. bac. 1375, dec. fac. art. 1382.

Collecta Veteris artis

finita Praga a. d. 1377 in posteriori bursa domus Mathuti. /// „huius libri est iste terminus utile“. Szczecin 5, f. 118—138 (desideratur).

Puncta Posteriorum

„Omnis doctrina et omnis etc.“ Szczecin 5, f. 139—150 (desideratur).

10 Nicolaus de Gubin (Ku-)

Bac. art. 1369, mag. art. 1372, dec. fac. art. 1374, regens fac. art. 1375 ad 1387, collegiatus.

De evangelis et epistulis per circulum anni legendis

Szczecin 8, f. 54—60 (desideratur). (Summa capitum byblie MCCCXXIX explicit... sub textu: Kubyn)

Lit.: TřLč 123—124.

11 Bartholomeus Torgelow (Torgolow, Torglow)

De nat. Polonorum, bac. art. 1371, mag. art. 1373, regens fac. art. 1374 ad 1383, collegiatus.

Sermones

De Omnibus sanctis: „Laudate dominum in sanctis eius. Scribitur Ps. ult. et CL (1) In presentis festivitatis sollempnitate lectum est et cottidie legitur... Studiose nobis considerantibus.“ Kraków Jag. 2244, f. 87a.

„Tu me sequere, Ioh. ult. (21, 22) et lectum est in hodierno misse officio. R. M. p. et domini etc. Beatus Bernardus assignans rationem annexionis.“ Kraków Jag. 2244, f. 97a. „Catelli edunt de micis“ (Mat. 15, 27). St. Florian 126, f. 211a.

Lit.: TřLč 125.

12 Albertus Engelschalk

Bac. art. 1373, mag. art. 1376, dec. fac. art. 1386 et 1393, rector univ. 1391, regens fac. art. 1379—1400.

Quaestiones in fac. art. a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. *Utrum quodlibet verbum a loyco principaliter consideratum sit vel possit esse copula*, f. 147ab.
2. *Utrum conceptus huius verbi est sic cuiuslibet entis naturaliter representativus*, f. 147b.
3. *Utrum conceptus individualis possit conceptui speciei sibi superposito in representando equiparare*, f. 149a.
4. *Utrum cuiuslibet generis divisio in suas species debeat dari per duas differentias immediatas inter se oppositas*, f. 149ab.
5. *Utrum secundum iusticiam legalem pro aliquo temporali illato homo licite possit occidi*, f. 155b.

Lecturae in fac. art., nunc desideratae

Disputata Physicorum

Catal. univ. Heidelbergensis de a. 1396 nr. 362.

Lectura Ethicorum a. 1389.

Item incepti audire librum *Ethicorum a magistro Engelschalk* (annotatio Kraków Jag. 659, f. 102b).

Lit.: TrLč 112—3.

13 Fridericus de Sulczbach

Bac. art. 1373, licent. et mag. art. 1378.

Obiectiones in Summulas Petri Hispani

:: 1378 in studio Pragensi. „*Dialectica est ars arcium. Hic dubitatur contra istam particulam „ars arcium“*“. Kraków Jag. 757, f. 2a—18b.

14 Menso de Beckhusen (Bekehusen)

Bac. art. 1368, mag. art. 1373, dec. fac. art. 1375, regens fac. art. 1375 ad 1383.

Questiones Sentenciarum

:: 1379—83. „*Utrum summa unitas*.“ Kraków Jag. 826, f. 1a, 1752, f. 1a.

Lit.: TrLč 58.

15 Conradus de Steynsberg alias de Wormacia

De nat. Bavarorum, mag. art. 1376, exam. bac. 1376 etc., exam. mag. 1386 etc., dec. fac. art. 1388, regens fac. art. 1376—1389.

Commentum super Polliticorum Aristotelis

„*Quoniam omnem civitatem videmus. Iste est liber polliticorum et est tercius in ordine librorum sciencie moralis*.“ Wrocław BU IV Q 51, f. 30.

Commentum super Yconomicorum Aristotelis

„*In libro Yconomicorum sic incipiente*.“ Wrocław BU IV Q 51, f. 56.

Questiones de a. 1381—7: Kraków Jag. 686

1. *Utrum quilibet motor mere naturaliter movens ad sui motus successionem resistenciam requirat*, f. 155b.
2. *Utrum quilibet humana sciencia ex demonstratione sit causata*, f. 156b.

16 Mathias de Legnicz

Bac. art. 1374, mag. art. 1379, dec. fac. art. 1389, regens fac. art. 1388 ad 1401.

Postilla super epistolas dominicales

Wrocław BU B 1605 (desideratur).

Concordancia evangelistarum de passione domini — dubium; v. Matheus de Cracovia.

Lit.: TrLč 122—3. — J. B. Korolec, *Komentarz Macieja z Legnicy do „Etyki Nikomachejskiej“* w rkp. Bibl. Uniwersyteckiej w Pradze 1941 (X F 15), *Materiały i studia* 7, 1967, 38—50.

17 Petrus de Wartenberg

De nat. Polonorum, plebanus de Rogosin et intitulatus in iure 1379, denuo intitulatus in iure 1384, famosus popularis predicator.

Sermones de tempore dicti Scolaris

„*Quoniam omnis creature rationalis est ... Hinc est, quod ego Petrus de Wartenberg minimus studentium*“ (pars hyemalis). „*Dies pasche. Maria Magdalena et Maria Iacobi ... Scire debetis, karissimi, quod hodierna dies nobis letabunda*“ (pars estivalis). Wrocław BU I F 679, f. 1a (I., II.), I F 680, f. 8 (I.), I F 681, f. 1 (I., II.). F. 181b: *Hunc (sermonem) in Praga collegi et predicavi apud sanctum Gallum*.

Passio secundum concordancias ewangelistarum (de Scolari, simplici de Scolare)

„*Vim faciebant, Ps. 37 [13]. Scire debetis, in Christo dilecti, quod verba thematis*.“ Wrocław BU I F 54, f. 164, I F 58, f. 255, I F 558, f. 178, I F 679, f. 246b, I Q 294, f. 289a, I F 212, f. 75a.

Commentum Ethicorum

reportatum Prage a Petro Vartenberg. „*Anima nostra in principio sue generacionis. Ideo utile reputo de hiis virtutibus aliquid sub brevi compendio scribere Aristotelis moralem scienciam hoc ordine perscrutando*.“ Wrocław BU IV Q 51, f. 1a—21.

18 Henricus (de) Hannover [Ho-, -no-, -fer, -uer(e), Honer, Habuber] Teynbint.

Saxo, bac. art. 1377, licent. et mag. art. 1381, intitulatus in iure 1382, deputatus ad dandum licenciam legendi lecciones in privato, ad corrigendum litteras etc. 1395.

Questiones et sophismata super Donatum

„*Ut contentorum in Donato noticia levius habeatur, questiones et sophismata colligere temptavi*“ :: 1386. Szczecin 5, f. 369a (desideratur).

Magisterium Christi in septem artibus liberalibus

Incertum anonymum

Sermones dominicales et festivales,

collecti a domino cantore ecclesiae Primislensis et magistro artium studii condam Prahensis. „*Dominus ipse est salus in ventre Virginis per carnem assumptus*“, Sandomierz 66, f. 1—49.

Spurium?

Sermones

„*Cum appropinquasset Iesus ... Mediator dei et hominum*“ — Beda OSB. Multa Mss. Ed.: PL 94, 121. Lit.: Schneyer 98.

Lit.: TrLč 28—9. — Machilek, Ludolf v. Sagan 35.

19 Nicolaus Beyer (Beyger, Peyger, Peyer, Peiger)

De nat. Saxonum, bac. art. 1375, mag. art. 1381, exam. bac. 1383, 1385, 1397, exam. mag. 1387, dec. fac. art. 1390, collector pecuniarum 1399, bac. theol., regens fac. art. 1383—1400.

Questio circa principium Sentenciarum determinata

„Utrum possibile sit purum viatorem per studium sacre theologie acquirere evidenciam veritatum iure theologicorum.“ Wrocław BU I F 699, f. 238b—241b.

Lit.: Franz, Nikolaus Magni 44.

20 Iohannes de Nyssa (Nisa)

Bac. art. 1377 (sub M. Erhardo).

Doctrina

„Recipe origanum.“ Wrocław BU I F 248, f. 226b :: circa 1405.

21 Nicolaus de Luthomyssl

Bac. art. 1375, mag. art. 1378, dec. fac. art. 1384, rector univ. 1386, regens fac. art. 1380—1403.

Quaestiones de a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. *Utrum omnia ea, que sunt in voce, sunt earum, que sunt in anima passionum*, f. 147a.
2. *Utrum omnis predicacio sit essentialis vel demonstrativa*, f. 147b—148a.
3. *Utrum idem terminus suppositus materialiter potest supponere personaliter*, f. 149b—150a.
4. *Utrum omnis consequencia sit consequencia formalis*, f. 151a.
5. *Utrum aliqua causa naturalia sint nota vere et simpliciter*, f. 151b.
6. *Utrum omnis transmutacio successiva sit ad transmutandum esse substancialie vel accidentale*, f. 152a.
7. *Utrum naturalis inquantum talis habeat disputare contra negantem sua principia*, f. 155a.
8. *Utrum ad proposicionem impossibilem sequatur quelibet alia proposicio*, f. 157a.

Lit.: TřLč 87.

22 Henricus de Rybenicz (Re-) dictus Reczekow

De nat. Saxonum, bac. art. 1377, mag. art. 1379, examinador 1381—1398, decanus fac. art. 1388, regens fac. art. 1381—1399.

Quaestiones de a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. *Utrum relacio sit res distincta a rebus relatis*, f. 150b—1a
 2. */// racionem probatur, quia ita impossibile est, quod unus Deus*, f. 152a.
 3. *Utrum verbo existente presentis temporis predicatum, quod est perpetuum preteriti vel futuri temporis, possit ampliare subiectum ultra presens tempus*, f. 154a.
 4. *Utrum aliqua est sciencia, que habet probare ostendere sua principia propria*, f. 154a.
 5. *Utrum habitus methaphisicus sit quolibet alio habitu nobilior et perfeccior*, f. 154b—155a.
 6. *Utrum circa primum principium complexum contingit aliquem errare*, f. 155a.
- Cause, signa et remedia contra pestilenciam
„Illustris princeps Avicenna.“ Praha Kapit. N 6, f. 49b.

Lit.: TřLč 148.

23 Iohannes Elie (He-) de Thin Horss.

De nat. Polonorum, intitulatus in iure 1376, iam mag. art. et examinador bac. et mag. 1384—1397, dec. fac. art. 1387, collector pecuniarum 1394, doctor theol. et vicecancellarius et archidiaconus Plznensis 1398, prof. theol. 1403, canonicus ecclesiae s. Apollinaris, adversarius Ioh. Hus. Obiit circa 1428.

Quaestio in facultate artium

Utrum in omnibus rebus generalibus et corruptibilibus materia prima sit una in numero :: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 151b.

Recommendatio rectoris universitatis Pragensis

„Tu es magister in Israel.“ Praha UK X E 24, f. 386a :: circa 1412.

Lit.: Podlaha, Series 485. — TřLč 69, 71, 83.

24 Iohannes Isner (Ysenner) de Buttenheim

De nat. Polonorum, intitulatus in iure 1376, iam mag. art. et examinador baccalariandorum 1378, exam. bac. 1381—1387, exam. mag. 1386, bac. form. theol. 1387.

Quaestiones

1. *Utrum communi cursu nature salvato materiam primam sine forma existere sit possibile* :: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 147a.
2. *Utrum voluntas possit suspendere actum suum* :: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 147a.
3. *Utrum possibile sit animam denudatam a corpore moveri localiter* :: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 155a.
4. *Queritur, quare sacerdos, quando primo accedit, signat altare (Super missam)*. Kraków Jag. 2220, f. 38a. Cambridge Corpus Christi College 500, f. 1a.

Lit.: TřLč 124—5.

25 Henricus Grevenstein (Gra-, -steyn)

De nat. Bavarorum in artibus, bac. art. 1376, mag. art. 1380; (de nat. Saxonum in iure intitulatus 1381?); examinador baccalariandorum 1383, 1384, 1385, 1387, 1388.

Quaestiones de a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. */// sed predicabile probatur, quia formalis ipsorum ratio diffiniendi, secundum quod huius modi sunt*, f. 147a.
 2. *Utrum omne insolubile sit falsum*, f. 148a.
 3. *Utrum enunciaciones yppotetice sint quales et quante*, f. 148b.
 4. *Utrum termini accidentales habeant diffinitiones quid rei et essenciales*, f. 148b—149a.
 5. *Utrum omnia genera questionum sint tractabilia de omne (!)*, f. 149a.
- Tractatus de conversione proposicionum
Mentio in anonymi Disputatis super primum et quartum tractatum Summularum logicarum Petri Hispani, Kraków Jag. 2045, f. 62a.

26 Nicolaus Prowin (-yn)

De nat. Polonorum, licent. et mag. art. 1379, exam. bac. 1381—1383, 1385—1386, 1388, exam. mag. 1387, assessor ad audiendum computum 1390.

Quaestiones de a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. *Utrum noticia predicamentalis cognicionem universalium prerequirat*, f. 150b.
2. *Utrum aliud ad racionem sit medium sufficiens quorundam inter se distincionem specificam concludendi*, f. 153a.

Epistola Nicolao Prowyn

„Honorabili viro magistro N. Prowyn amico suo dilecto. Reverende magister et amice dilecte. Oracionibus fidelibus et utinam tam devotis... Audita fama sanctimonialium in Libentall“ X „ad questiones seu dubia monialium, prout scivi et potui, respondi... Frater Franciscus monachus in Castello ordinis s. Benedicti vester totus magistro Nicolao Prowyn amico suo dilecto.“ Wrocław BU I F 78, f. 481—7 :: 1461.

27 Iohannes Winkler (i)

De nat. Polonorum, mag. art. 1377, rector univ. 1389, bac. theol. form. 1390.

Utrum in contradiccionibus maior sit distancia in una quam in alia :: 1381—1387, Kraków Jag. 686, f. 156b.

Utrum hereticum sit dicere: Antichristus est natus
Praha Kapit. 0 55, f. 112a :: konec 14. stol.

Lit.: TFLČ 125.

28 Iohannes Helcopius (-ii)

De nat. Polonorum, iam mag. art. et exam. bac. 1381, exam. bac. 1386 ad 1388, dec. fac. art. 1389, petivit facultatem pro subsidio commutativo (?) 1400.

Utrum ad impossibilem propositionem sequitur quelibet alia
:: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 157a.

Utrum sequentes opiniones doctorum erroneas sint excusabiles a peccato
:: 1411. Quaestio quodl. Ioh. Hus.

Lit.: Ryba, M. Ioh. Hus Quodlibet 39.

29 Iacobus de Bri(n)zen (Bry-)

De nat. Saxonum, bac. art. 1374, mag. art. 1378, exam. bac. 1383—1384, 1386, exam. mag. 1384—1387, dec. fac. art. 1387.

Quaestiones de a. 1381—1387: Kraków Jag. 686

1. *Utrum supposita differentia speciei intellectualis et actus intelligendi respectu eiusdem speciem intellectualem manere in intellectu sit possibile naturaliter cessante actu intelligendi*, f. 156b—157a.

2. *Utrum aliqua evidencia coniuncti possit speciem intelligibilem ad actum intelligendi eius intellectus de eodem esse distincta*, f. 157a.

30 Henricus de Bremis

De nat. Saxonum, bac. art. 1378, mag. art. 1381, exam. bac. 1384—1385, 1397, rector univ. 1392.

Utrum cuiuslibet propositionis vere veritas sit ipsamet propositio
:: 1381—1387. Kraków Jag. 686, f. 153b.

31 Bartholomeus de Jassel

De nat. Polonorum, bac. art. 1382, magister art. 1384, intitulatus in iure 1385.

Recommendatio bac. Mathei Raczens :: 1385 Pragae

„*Qui recto celum vultu petis... Scribit venerabilis Boecius libro quinto... Excellens philosophiae dignitas.*“ Kraków Jag. 2192, f. 21a.

Recommendatio bac. Nicolai de Kurow :: 1385 Pragae

„*Antecedens victoria premio... scribit Alanus in De conplanctu nature... Cum ex primo Ethicorum.*“ Kraków Jag. 2192, f. 26a.

Recommendatio bac. Blizborii :: 1389 Pragae

„*Rem tuam custodi. Reverendi patres... Cum nature lege dictante quilibet hominum.*“ Kraków Jag. 2192, f. 26ab.

Sermo

„*Reverendi magistri ac domini. Causa convocacionis presentis est ad audiendum legi quedam statuta.*“ Kraków Jag. 2192, f. 81b.

Sermo super „Hoc bibe, quod bos sis“

„*Filioli mei ac fratres karissimi. Nostis, ut estimo, ex quam plurimis sacre pagine locis... in quanta cura et solitudine episcopum esse oporteat.*“ Kraków Jag. 2192, f. 46a.

Lit.: M. Kowalczyk, Odnowienie uniwersytetu Krakowskiego w świetle mów Bartłomieja z Jasła, *Małopolskie Studia Hist.* 6, 1964. — M. Kowalczyk, Bartłomiej z Jasła, *Materiały i studia* 5, 1965, 3. — M. Kowalczyk, *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV. w. jako źródło do historii uniwersytetu*, 1967 (strojopis). — TFLČ 125.

32 Henricus de Homberga

De nat. Bavarorum, bac. art. 1380, mag. art. 1384, exam. ab a. 1386, quotlibetarius 1395.

Sermo

Pragae habitus. München Clm 26690, f. 220—1 :: 15. stol.

33 Fredricus Drosendorff

Bac. art. 1385, mag. art. 1387.

Lectura Euclidis a. 1388

Lectura Theoricae planetarum a. 1388

Lectura perspectivae a. 1388

„*Ego audivi Euclidem a magistro Frederico Drosendorff... Item ab eodem Theoricam planetarum in diebus canicularibus et perspectivam.*“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

34 Hodislaus de Dub(a) (Hode-)

Bac. art. 1381, mag. art. 1384, exam. bac. 1386, 1388.

Lectura Topicorum a. 1388

„*Ego audivi anno domini... LXXXVIII Topicorum a magistro Hodislaao.*“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

35 Albertus Keding

(= Lambertus K.?, bac. art. 1386, mag. art. 1387).

Lectura Metherorum a. 1388

„*Ego audivi anno domini... LXXXVIII... Metherorum a magistro Alberto Kedink.*“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

36 Gotfridus Bede(c)ke de Elbingo

De nat. Polonorum, bac. art. 1382, mag. art. et intitulatus in iure 1387.

Lectura musicae a. 1388

„*Ego audivi musicam a magistro Gotfrido Bedeken anno domini millesimo CCC^o LXXXVIII.*“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

37 Gerhardus Brant

Bac. art. 1383, mag. art. 1387.

Lectura Parvorum naturalium a. 1389

„*Item audivi Parva naturalia a magistro Gerardo Brant, qui incepit post festum Purificationis.*“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

38 Mathias (de) Verben (Werpen)

Bac. art. 1384, mag. art. 1389.

Lectura Yconomicorum a. 1389

„Ego incepti audire libros Yconomicorum a magistro Mathia Verben, qui inceptit feria secunda post Reminiscere a. d. M^o CCCLXXXIX.“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

39 Henricus de Vrede(n)lant

Studii Pragensis baccalarius Nicolai de Lyra questionem „Utrum per scripturas a Iudeis receptas possit probari misterium Christi“ scripsit a. 1387 (BUWr I Q 126, f. 295—316b), mag. art. 1388.

Lectura Politicorum a. 1389

„Item incepti audire libros Politicorum a mgro Hynrico Vredelant.“ Kraków Jag. 659, f. 102b (annotatio).

40 Iohannes Langevelt de Arsen (-tzen)

De nat. Bavarorum, bac. art. 1384, mag. art. 1386, exam. bac. 1388, regens fac. art. 1386—1405.

Questiones methaphisice (Disputata)

(reportata per Andream Willenbach, bac. in art. studii Prag., finita 1399, pertractata protunc in studio Pragensi). „Utrum metaphisica inter omnes sciencias via doctrine debet esse.“ Kraków Jag. 699, f. 1a.

Lectura super totum Ethicorum

„Pro recommendacione philosophie moralis.“ Kraków Jag. 1899, f. 1a.

Item Dicta super de celo et de generacione Arsen (desiderantur, annot. catal. libr. BJ 1899, f. 168b, ed. Zathej, HBJ 128).

41 Helmoldus Gledenstede de Zoltwedel

De nat. Saxonum, bac. art. 1383, mag. art. 1386, dec. fac. art. 1394, regens fac. art. 1390—1411.

Questiones

Wrocław BU Mil. II 122, f. 96—168b.

Lit.: TFLč 116.

42 Iohannes de Monsterberg

De nat. Polonorum, bac. art. 1382, mag. art. 1387, dec. fac. art. 1395, rector univ. Prag. 1398, regens fac. art. 1389—1405.

Disputata super Priorum Analyticorum,

reportata a Nicolao de Kozlow. „Circa principium primi libri Priorum Aristotelis queritur, ex quo presens exercitium est loycale.“ Kraków Jag. 1907, f. 3a—154a.

Disputata Analyticorum posteriorum,

reportata a Nicolao de Kozlow. „Omnis doctrina rationalis. Liber Posteriorum primo dividitur in duos libros... Circa primum capitulum queritur, quid sit subiectum huius sciencie.“ Kraków Jag. 1907, f. 155a—221a.

Quaestiones super duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis

München Clm 26929, f. 1a—87b.

Utrum deus sit causa sufficiens cuiuslibet effectus productiva

Disputat M. Yseneri, respondens Ioh. Monsterberg. Harburg - Maihingen II Lat. 1 4° 57, f. 86a, f. 96a (bis).

Utrum cuilibet homini sit angelus pro custodia deputatus

Disputat Hildesin, respondens Monsterberg. Harburg - Maihingen II Lat. 1 4° 57, f. 89b.

Utrum sint aliqua universalia in rebus condistincta a signis

Wien NB 4483, f. 54b.

Sermo in obitu imperatoris

„Ecce rex tuus. Scribitur prophetice.“ Harburg - Maihingen II Lat. 1 4° 57, f. 67b.

Desiderata

Item Dicta super de generacione, de celo etc. Monsterberg.

Item sophistria Monsterberg

Annot. Catal. libr. BJ 1899, f. 168b, ed. J. Zathej, Hist. Bibl. Jag. 1, 1966, 128.

Anonymi Sermo de oboedientia rectori ad laudem rectoris univ. Iohannis de Monsterberg :: 1398.

„Subditi estote in omni timore dominis, sic scribitur prima Petri 2° capitulo et lectum est transumptive in nunc currentis dominice officio. R. p. m. et d. Quia sicut dicit venerabilis Boecius libro De consolacione philosophie: Deus providenciam suam... [f. 4b:] Cum igitur... rector Mgr Io. de Mon. dignus esse dinoscatur... Cum sit sufficiens ad regimen et curam dominii diligenter exequendum, quia in ore huius compassionis affectum, iusticie zelum, discrecionis spiritum, in ore sive lingua modestiam increpando, copiam in exhortando et efficaciam in persuadendo, sicut et hoc potuit multis exercitiis per diversa intervalla temporis ex diversis actibus, quos in nostra alma universitate laudabiliter et bene fecit: in opere continenciam carnis ad seipsum, iusticiam ad proximum, pacienciam ad deum, ideo eius dominium redditur virtuosum et valde dignum, propter quod merito est sibi obediendum...“ Kraków Jag. 2287, f. 2a—5a.

Lit.: TFLč 126.

43 Iohannes de Basilea

OESA, bac. art. 1387; de operibus Iohannes de Braclis scripsit.

Prima propositio de s. Brigitta

„Voca operarios et redde illis mercedem, Mat. 20. Beatissime pater, quamvis non sufficiam esse advocatus“. Wrocław BU I Q 116, f. 168a.

Secunda propositio de s. Brigitta

„Probate spiritus, si ex deo sint, prime Iohannis 4° cap. Hoc thema in materia intenta pertinentis sequitur precedencia proposita“. Wrocław BU I Q 116, f. 176a.

Ultima propositio de s. Brigitta

„Probate spiritus, si ex deo sint, prime Iohannis 4° capitulo. Hoc thema sumpsit in materia pia“. Wrocław BU I Q 116, f. 182a.

44 Nicolaus Magni de Jawor

Bac. art. 1378, mag. art. 1381, regens fac. art. 1381—1395, mag. theol. et quodlibetarius 1395, rector univ. 1397.

Dialogus super sacra communione contra Hussitas

„Eukaristie salutifere“. Leipzig UB 180, f. 183a. Wrocław BU I Q 89, f. 1a. Stuttgart LB Theol. fol. 76. XXIV, f. 78a.

Dubium

Concordancia ewangelistarum de passione Domini v. Matheus de Cracovia.

Lit.: TFLč 121—2.

45 Mathias de Janow

Mag. art. Paris., studuit in fac. theol. univ. Prag.

Regule Veteris et Novi Testamenti

Lib. III. tract. 3: Determinaciones sanctorum doctorum pro cottidiana seu crebra communione corporis Christi a plebeis christianis

Wrocław BU I O 13, Kapit. 63. Leipzig UB 669, f. 1a. Kaliningrad UB CXVIII, f. 222a.

Desiderata: Item de corpore Christi Mri Mathei Parisiensis. Item duo sermones eiusdem Sinodales [Nac. Boem. k 26]. Item Sermo Sinodalis Mathie Parisiensis [Nac. Boem. I 80].

Lit.: TFLč 89—92.

46 Nicolaus Wigandi de Cracovia

De nat. Polonorum, intitulatus in iure 1379, decretorum doctor 1397, bac. form. theol.

Dicta super decem precepta Domini

„Nota ad custodiam mandatorum dei debent nos monere plura“. Wrocław BU I Q 94, f. 2b—150.

Materie de indulgenciis, recepte de lectura super c. Quod autem de penitenciis et remissionibus

„Circa istam materiam, quam expediam per quatuor principalia, videndum est.“ Wrocław BU I Q 94, f. 283—295.

Lectura super primo nocturno psalterii

Lit.: TFLČ 125.

47 Franciscus Kreyzwicz de Brega

Bac. art. 1393, mag. art. 1396, exam. bac. 1397—1400. A. 1399 die 20. Februarii Nicol. Wyndyss licentiatus in artibus incepit sub M. Francisco Kreyzwicz.

Recommendatio licenciati Nicolai Windisch a. 1399

„Pro recommendatione domini nostri licenciati occurrit michi illud verbum: Superioris est regere et ordinare.“ Wrocław BU I Q 380, f. 144b—145a. F. 144b: cognominatur enim Windisch.

Spurium

De impressionibus metheorologicis Anonymi;

Franciscus de Brega possessor solum codicis Jag. 686 erat.

Lit.: TFLČ 128—9.

48 Venceslaus de Egra

Bac. art. 1398, mag. art. 1401.

Questio circa principium methaphysice

„Utrum ens, quod est subiectum methaphysice, sit omnibus rebus realiter communicabile“. Praha UK VIII E 5, f. 62b.

49 Henricus Perching

De nat. Bavarorum, exam. bac. 1384, bac. theol. 1390, prof. theol.

Expositio misse

„Quoniam clamitatur sapiens“ :: 1407. Wrocław BU I F 329, f. 1a, I F 330, f. 1a, I F 331, f. 1a, Mil. B. A. 29, f. 1. Gdańsk Mar. F 105, f. 1.

Lit.: TFLČ 115.

50 Henricus de Slakenwerd (Slaccenwert)

De nat. Boemorum, presbyter intitulatus in iure 1388, bac. in decretis 1392.

Passio domini nostri Iesu Christi

„Egressus Iesus cum discipulis suis (Ioh. 18, 1). Pueri dilectissimi, quamvis adhuc indignus sum nuncius.“ Brno UK Mn 13, f. 176a.

Excludendi a communione sacra

„Primum in mortali peccato“. Brno UK Mn 13, f. 150b.

51 Georgius Dominici de Legnicz

Questiones Marsilii de Inghen super Aristotelis Metaphysicam Prage reportate per Georgium Doninici de Legnicz a. 1408

„Philosophia adoretur, scribitur a Seneca libro Epistolarum suarum, epistola 52. Humiles in excelso preces porrigere“. Kraków Jag. 708, f. 1a, 709, f. 1a, 710, f. 2a.

3.

MONACHI ET PRAEDICATORES CUM UNIVERSITATE COMMUNICANTES

1 Michael de Praga (de Girio, Gy-)

Bac. art. 1377?, vicarius domus s. Marie Cartus. prope Pragam, prior in Axbach 1386, prior in Gyrio 1396, visitator. A. 1387 librum De regimine principum tradidit correccioni M. Nicolai de Gubyn, prof. s. theol., qui ipsum ad preces compilatoris de verbo ad verbum perlegit iuvante eum M. Iohanne Yseneri, bac. s. theol., ad quorum etiam iudicium compilator quedam in dicto opusculo correxit et mutavit. Obiit 27. 9. 1401.

De regimine principum (scriptum de quatuor virtutibus cardinalibus) „Cum sit beati Ieronimi sententia dicentis“ :: 1387 (Roperto, iuniori duci Bavarie dedicatum). Vaticano Palat. lat. 725. Praha Kapit. G 12. Berlin-Dahlem lat. qu. 30. München Clm 11478, f. 256, Clm 14347.

Consolatorium (Remediarium) *abiectionis prioris* seu prepositi

„Afflicto scripturus fratri“ :: 1386—7. Berlin-Dahlem lat. qu. 785. Graz UB 1644, f. 1a. München Clm 17477, f. 306, Clm 18412, f. 191. Olomouc UK M I 237, f. 1a. Wien NB 1660, 1668, 11645. Ed.: B. Pez. Ven. Michaelis prioris Cartusiae Agsbacensis et Gyriensis Remediarium abiectionis prioris seu praepositi, Bibliotheca ascetica antiquo-nova 2, 1723, 227.

De custodia virginitatis (castitatis)

„Semper quidem, frater dilectissime, ut nosti, delectatus sum“. Budapest UB 59, f. 270a. Gdańsk Mar. O 20, f. 144a. Leipzig UB 1091, f. 26. München Clm 18638, Clm 14243, f. 258. Olomouc Kapit. 63, f. 338b. Praha Kapit. A 86, f. 119a. Wien NB 1352, 3711, f. 148. Wrocław BU I F 285, f. 257, I Q 94, f. 198, I Q 138, f. 1. Magdeburg Nr. 36, f. 256a (desideratur). Ed.: B. Pez, Ven. Michaelis prioris Gyriacensis et Agsbacensis ord. Carth. De custodia virginitatis dialogorum libri II, Bibliotheca ascetica antiquo-nova 2, 1723, 95.

Lit.: M. Jakubička, Zahrada sv. Máří řádu kartusiánského na Újezdě v Praze, ČČM 1911, 250, 312, zvl. 317. — Tříška, Nová literatura 61. — TFLČ 151—2, 158.

2 Iohannes Rode(n) de Hamburg (Haim-, -org, -orch, -erg) Carthusianus in Horto BMV prope Pragam.

Epistola M. Segebando Store (bac. art. 1382, licent. 1385, exam. 1389)

„Affectum caritatis et in via salutis proficere“ :: circa 1400. St. Gallen 780, f. 239. Wien Scot. 320, f. 43.

Epistola

„Diligendis et quam plurimum dilectis in Christo suis compatriotis de Hamburg sociis et amicis post quadrigam philosophiae currentibus Iohanni baccalario in artibus fratribusque eius ibi scoliarum miliciam continuantibus in studio Pragensi, Gotfrido quoque cognato suo atque vobis in Hamburg inter parentes et cognatos nunc degentibus Iohannes peccator monachus ordinis Carthusiensis prope Pragam. Affectus interne cari-

tatis" :: 1403. Basel UB A VII 24. Trier Stadtbibl. 341, f. 258a. Vatic. Pal. 415, f. 89b. Wrocław BU I Q 134, f. 144b.

Lit.: R. Ohlbaum, Johann Rode aus Hamburg. Von deutschem Geistesleben in Böhmen um 1400, 1943.

3 Iohannes de Misa (My-)

Praedicator Teutonicorum ad s. Gallum. Tractatum de bono ordine moriendi Helmoldo Glendenstede de Zoltwedel dedicavit. Obiit a. 1412.

Sermo de oracione (cum littera „Wenceslao regi“)

„*Exaudiat deus oraciones vestras* (2. Mach. 1, 5). *Magni meriti est orare pro aliis*“. Wrocław BU I F 498, f. 266a.

Speculum anime

„*Sapienti ac nobili viro domino Cunath dicto Capler... Quoniam teste Aristotele*“. Praha Kapit. N 16, f. 17b, F 77, f. 248a. Praha UK VIII A 25, f. 249a, I G 14, Břevnov 2. Wien NB 12824.

Inhibiciones sacramenti eucharistie

„(Item) primo omnibus hereticis manifestis et occultis. Isti sunt leprosi“ :: 1394. Alba Iulia Batthyaneum I 106, f. 439a. Erfurt Amplon. Lat. Q 142, f. 199. Graz UB 873, f. 95a. München Clm 26793, f. 236. Olomouc Kapit. 215, f. 164b, UK M 296, f. 247a. Praha Kapit. A 73/5, f. 359b, N 16, f. 47a, KNM XIII D 15, f. 174b, UK VIII A 25, f. 278a, Strahov D A III 12, f. 350a. Schlägl 39 [Cpl. (452a). 111], f. 141a. Třeboň A 3, f. 61b. Wrocław BU IV F 182/1, f. 205b, I Q 72^m, f. 176a, I Q 147, f. 190b.

Tractatus de bono ordine moriendi

„*Venerabili viro... Helmoldo Glendenstede de Zoltwedel... Iohannes de Misa... Gaudens vos video*“. Leipzig UB 661, f. 2a. Merseburg Kapit. 29, f. 1a, 30, f. 1a. München Clm 23797, f. 38, Clm 18383. Praha Kapit. I 36, f. 181a, UK V B 15, f. 1a, Osek 13, f. 1a. Schlägl 94 [Cpl. (816b). 165]. Stuttgart Theol. fol. 121, f. 250, HB VI 117, f. 19a. Vyšší Brod 68, f. 118a.

Lit.: R. Schreiber, Johann von Mies, sb. Heimat und Volk, 1937. — R. Rudolf, Ars moriendi, 1957, 63.

4 Franciscus

OMin., lector 1375, 1383, senior 1404, non est auctor Postillae „*Erunt signa... Quamvis Iesus Christus*“ (Paris Maz. 1039, Wrocław BU I F 699, f. 359b, I F 566, f. 1 etc.); cuius postillae vero auctor est Franciscus de Ast OM.

Lit.: TřLč 134.

5 Venceslaus de Praga

Provincialis per Bohemiam et Moraviam ordinis domus Theotunice, plebanus in Broda Theotunicali.

Postilla super evangelia et epistolas

„*Hora est* (Rom. 13, 11). *Periculosa res est*“ (pars hiemalis). Praha Kapit. E 56, f. 106a. Praha UK Krumlov 250. S. Paul 89, f. 326b (anon.).

Lit.: TřLč 65.

BIBLIOGRAFIE A ZKRATKY

S. F. Belch, Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international Law and Politics I, II. 1965.

BJ Biblioteka Jagiellońska

BUWr Bibl. Uniw. Wrocław.

M. Gębarowicz, Psalterz Floriański i jego geneza, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1965, 85—126: Henryk Bitterfeld i jego „Traktat“ (Tractatus de vita contemplativa et activa).

Jeszcze o Psalterzu Floriańskim, Studia historyczne 10, 1967, z. 1/2, 171—181.

F. Kavka, Mistři-regenti na artistické fakultě pražské university v letech 1367—1420, Z českých dějin, sb. 1966, 77—95.

P. Lehmann, Die Parodie im Mittelalter. Mit 24 ausgewählten parodischen Texten, Stuttgart, 1963.

Madre, Dinkelsbühl A. Madre, Nikolaus de Dinkelsbühl Leben und Schriften. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Band 40, Heft 4, 1965.

H. Lipska — K. Tatarowicz, Bibliografia piśmiennictwa do dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1967.

J. Nechutová, Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení Praha, 1967.

M. Rechowicz, Św. Jan Kanty i Benedykt Hesse w świetle krakowskiej kompilacji teologicznej z XV. w., Lublin, 1958, zvl. 149n. (kwestie antyhusyckie).

Schneyer J. B. Schneyer, Wegweiser zu lateinischen Predigtreihen des Mittelalters, München, 1965.

J. Szöverffy, Der „Ackermann aus Böhmen“ und die Hymnentradition. Eine bisher unbeachtete Quelle für die Aufzählung der Artes in Kapitel XXVI., Literaturwissenschaftliches Jahrbuch 5, 1965—6, 327—334.

Šmahel, Humanismus F. Šmahel, Humanismus v době poděbradské, 1963.

TřLč J. Tříška, Literární činnost předhusitské university, Praha 1967.

Tříška, Krumlov J. Tříška, Středověký literární Krumlov, LF 84, 1961, 85—101.

Zumkeller, Manuskripte A. Zumkeller, Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken, Würzburg 1966.

De auctoribus et operibus nonnullis universitatis Pragensis saec. XIV.

JOSEF TŘÍŠKA

Summarium

In his capitulis, quae commentationes catalogos, textus afferunt, de auctoribus et operibus universitatis Pragensis et de relationibus ad universitatem Pragensem brevissime agitur. Apud auctores adducuntur: 1. annotationes ad vitam pertinentes. 2. opera (praesertim nova opera, novi codices). 3. recentioris aetatis bibliographia vel revocatio ad bibliographiam.

Saec. XIV. dimidio secundo multae in universitate recommendationes et sermones, multa opera et quaestiones ad philosophiam pertinentes exarabantur et pronuntiabantur. Familia quoque Iohannis Noviforensis multum litteris profuit. Magna vis quattuor facultatum Pragensium, i. e. artium, theologiae, iuris, medicinae, patet. Ad textus scientificos etiam tabulae intervalli, de quibus brevis fit mentio, pertinebant.

Magistri saec. XIV. nonnulli hic adducuntur. Non est dubium, quin magistrorum et baccaliorum Pragensium activitas operaque, quae a Bohemis, Moravis, Silesiis, Polonis, Saxonibus, Bavaris gerebantur, cum alienigenae Praegae usque ad decretum in Montibus Cutnis datum frequentissime studuissent docuissentque, ad doctrinas scientias-

que mediaevales et scholasticas cognoscendas maximi sint momenti. Series eruditorum mediae Europae, quandoque postea in aliis universitatibus vicinis docentium, qui initiis scientiarum Transalpinarum maxime profuerunt, e codicibus in lucem hic profertur. Primi magistri sunt: Henricus Totting de Oyta, Hermannus, Matheus de Cracovia, Iohannes de Hollandria, Conradus de Soltau, Iohannes Marienwerder. Ultimi nominantur Franciscus de Brega, Venceslaus de Egra, Henricus Perchting, Henricus de Slakenwerd, Georgius Dominici de Legnicz. Ultimo monachi et praedicatores cum universitate communicantes, sc. Michael de Praga, Iohannes Rode de Hamburg, Iohannes de Misa, Franciscus OMin., Venceslaus de Praga, adducuntur.

STRUKTURY A POSTOJE HUSITSKÝCH SKUPIN PRAŽSKÉHO POLITICKÉHO SYSTÉMU

K A R E L H R U B Ý

Husitská revoluce, jako ostatně každá revoluce hodná toho jména, je komplexní sociální proces, jehož se zúčastňují nejrůznější vrstvy obyvatelstva, orientované různými zájmy a hodnotami. Přestavba sociálních struktur, mocenských i kulturních institucí, k níž v revoluci dochází, uvolňuje na jedné straně nové síly, na druhé straně síly udržující v chodu mechanismus starého systému naopak podvazuje, neguje. V revoluci neprobíhá však jen zápas mezi silami starého a nového systému, nýbrž uvnitř těchto antagonistických táborů dochází k střetávání programů a skupin, čímž se vazba sil v určitých fázích komplikuje. K pochopení tohoto vnitřního dynamismu je třeba nejen analýzy objektivních faktorů, podmínek revoluce, ale i analýzy subjektů, které v revoluci jednají, zažívají ji.¹⁾

Vývoj a charakter těchto sociálních subjektů, akčních skupin, které se vytvořily a působily v revolučním procesu husitské Prahy v období zhruba čtyř desetiletí (od expozice revoluce až po konsolidační zásahy Jiřího z Poděbrad), je tématem této práce. Studie tedy nechce zjišťovat a hodnotit události, nýbrž *zkoumat sociální útvary, které se v těchto událostech realizovaly, vytvářely a zažívaly je.*

Studie se omezuje na husitské skupiny, jak se konstituovaly v průběhu revoluce *uvnitř politického systému pražských měst.* Toto vymezení není jen pracovní. Má jím být záměrně obrácena pozornost k pluralitě všech vývojových linií, které k obsahu revoluce neodmyslitelně patří. A protože význam změn, k nimž došlo v hranicích politického systému pražského, přesahuje nepochybně tento prostor, míří studie i k některým obecným otázkám husitské revoluce jako procesu celozemského.

¹⁾ Práce sleduje tvorbu skupin v politické akci, tj. v zápase o mocenské a správní instituce města; nezabývá se tvorbou sociálních skupin z hlediska stratifikačního — to by vyžadovalo širší studie.

Mám zato, že právě nedocenění historické úlohy některých husitských skupin pražských vedlo k názoru, jako by husitská revoluce byla v podstatě revolucí poraženou, Lipany a Jihlavou vlastně ukončenou. Charakter a osud revoluce se spojoval s charakterem a osudem jedné její linie — linie radikální, která nejdůsledněji napadala feudální systém jak v politickém, tak v sociálním i církevně kulturním uspořádání. Z její porážky se vyvozoval neúspěch celé revoluce.²⁾

Ale revoluce není nikdy jen záležitostí jedné skupiny, a nemůže být tedy považována za skončenou dříve, dokud její vnitřní dynamismus nevyhasl, dokud pokračuje přestavba sociální struktury a zápas o charakter a funkci zejména mocenských institucí, dokud není odklizena základní problematika, kterou v dané historické situaci revoluce může adekvátně vyřešit. Žádnou činnost nemůžeme hodnotit jen podle položeného úkolu a vynaložených sil a schopností, ale také vždy podle možností, jež situace k realizaci úkolu poskytuje. Na to ostatně až dost důrazně upozorňoval Kurt Konrád (Dějiny husitské revoluce, 1964, str. 40—41).

Bilanci revoluce nelze proto dělat jen z hlediska zájmů jedné skupiny, nýbrž na základě změn, jimiž byla zasažena celá společnost systému. Posuzujeme-li revoluční proces komplexně, nemůžeme se potom ztotožnit s názorem, že Lipany a Jihlava znamenají jeho ukončení na úrovni revolučním silám natolik nevýhodné, že lze všechny úspěchy, jichž revoltující společnost dosáhla, považovat vlastně za její obžalobu. Právě na vývoji pražských skupin a jejich vzájemných vztahů lze dobře sledovat, že revoluce ještě pokračovala a že její konečné úspěchy byly nemalé.

Na tuto skutečnost bylo poukázáno znovu na symposiu o mírové iniciativě Poděbradově, které se konalo v r. 1964 v Praze, zvl. v příspěvcích Fr. Kavky a Rob. Kalivody. Také některé práce Ferd. Seibta již dříve upozorňovaly, že vedle programu radikálního, který ovšem u Lipan byl poražen, tu byl i program revoluce měšťanstva hlavního města, jehož sociálně mocenskou linií je třeba rovněž sledovat.³⁾

Revoluce zachvacuje život celé společnosti daného prostoru. Nejen ti, kdo revoluci vyvolávají, programují, proboujívají, ale i ti, kdož jsou jejími ději strženi ať v souhlasu se svými postoji, či zcela proti své vůli,

²⁾ Tak hodnotí v sociologické literatuře husitskou revoluci např. Slavíkova historicko-sociologická studie „Husitská revoluce“, Orbis 1934; je ovšem spíše polemicky než analyticky zaměřena a dotýká se sociologických aspektů hnutí jen obecně. S osudem jedné linie spojuje hodnocení revoluce i J. Macek, Husits. revol. hnutí, 1952.

³⁾ Fr. Kavka, La Bohème hussite et les projets de paix de Georges de Podiebrad, Cultus pacis, Academia 1966, str. 13—20; Rob. Kalivoda, Die hussitische Revolution und die Podiebrader Epoche, tamt. str. 167—178, též ve Filos. čas. r. 1965, č. 2, str. 387—393; Ferd. Seibt, Die Hussitenzeit als Kulturepoche, Hist. Zeitschrift, München 1962, Bd. 195 zejm. str. 38—39 a 60.

jsou dynamikou jejich změn zasaženi. Nové skutečnosti, nastolené revolucí, se odrážejí v jejich životě a naopak jejich postoje a chování se zprostředkovaně odrážejí ve výsledné křivce revoluce. Kromě konzervativců různého zabarvení, lpějících na starém modelu vztahů a funkcí, jsou tu varianty programů progresivních, jsou tu různé proudy těch, kteří shodnými zájmy a postoji jsou stmelováni do skupin, jež se pak snaží revoluce se zmocnit — tj. zmocnit se jejich institucí a profitů — stát se hegemonní silou jejího pohybu, dovést ji k svému programu, k takovým limitům a formám, které by v dané situaci maximálně uspokojovaly požadavky a touhy skupiny.

Poměr vztahů mezi skupinami se mění, těžiště revoluce kolísá v nestejně rovině, jak se vedení zmocňují různé skupiny, jak se mění struktura mocenské základny revoluce i její situace jako systému vzhledem k mimosystémovým faktorům. S těmito změnami těžiště koreluje i změny v aktualizaci hodnot a zejména změny, jimž jsou vystaveny instituce mocenské. Naléhavost některých požadavků je časem setřena buď tím, že byly v podstatě uspokojeny (přijímání z kalicha, konfiskace církevního zboží, ideologický census při výběru k veřejným funkcím apod.), anebo byly zatlačeny naléhavostí požadavků jiných (např. potřeby míru a hospodářské prosperity). Nelze také přehlédnout význam nástupu nové generace (zejména mezi vůdci), která si přináší hodnocení poněkud posunuté od hodnocení svých otců. To vše — vedle dalšího — je třeba vzít v úvahu.

Revoluce tedy není a nemůže být jen přímočarou linií aktivity jedné skupiny, jejího programu, ale je výrazem tvorby vztahů mezi všemi skupinami systému vystaveného revolučnímu procesu, výrazem vztahů skupin k hodnotám a k institucím systém integrujícím — a ovšem také výrazem vztahů celého systému k objektivním podmínkám, do nichž je zasazen.

Každý integrovaný sociální systém je spjat s odkazem minulosti. Žije a jedná v situaci, kterou „zdědil“; tato situace není dána jen kompozicí okolí a interakcí s ním, nýbrž i dědictvím technik, idejí, vztahů, norem a postojů, jež si členové osvojili z obecného fondu „svého“ prostoru, které „internalizovali“⁴⁾ tj. učinili obsahem svého subjektu, dispozicí svých postojů k ostatnímu světu a jeho „výzvám“. Dědí nejen situaci ekonomickou, ale i organizaci sociální a s tím vším i fond kulturní a specifický způsob myšlení a hodnocení. Může toto dědictví přijmout, může je adaptovat nebo jeho dosavadní strukturu a funkci odmítnout. Ale nemůže se ho zcela zbavit, protože při každé přestavbě zůstává toto dědictví materiálem všech dalších projekcí. A právě v napětí, které je mezi dědictvím

⁴⁾ Termín je podrobněji osvětlen u T. Parsonse, The Social System, II. vyd. Glencoe 1952, str. 37n.

a novými projekcemi, leží jeden z motivů, které působí bohatší odstínění politické tvářnosti skupin, než odpovídá jejich základnímu antagonismu.

Politický systém neintegruje danou společnost jen ve vztahu k okolí, ale reguluje i četné vnitřní vztahy, a to nejen mocenské. Pokud jeho regulující činnost není v rozporu s potřebami, postoji a hodnotami závažných komponent obyvatelstva, potud jej lze považovat za stabilní. Jakmile však plní regulující funkci nedostatečně (rozbor důvodů této nedostatečnosti tu ovšem ponecháváme stranou), dochází k jiné formě organizování některých funkcí, k vzniku tzv. subsystémů. Subsystémy mohou působit jako doplňky a napomáhat tak stabilitě systému (např. církve ve feudálním státě, organizace cechů a bratrstev pod patronací církve a městské správy apod.). Jestliže však jejich role je základnímu působení systému kontrární, jestliže jejich orientace se rozchází s orientací systému, pak se subsystém stává nositelem funkce kontra-systémové.

Takový stav nastal v druhém desetiletí 15. století, kdy se začala v Praze seskupovat „česká obec“⁵⁾ jako subsystém politické struktury pražské obce proti neuspokojující funkci církevní komponenty (a ovšem i jejímu neutěšnému stavu). Když však městský politický systém, ovládaný radami reformě české (a jejím politickým perspektivám) nepřejímá, přestal splňovat očekávání většiny pražského obyvatelstva — tu se z „české obce“ stal kontrastní systém a potenciální nositel revoluce.

Hlediska, podle nichž bývá členěn husitský proud, nebývají jednotná. V podstatě nejčastěji se vychází z klasifikace Palackého, který dělil skupiny především podle orientace náboženské (katolíci, kališníci mírní i horliví, radikální táboři), ale často užíval i klasifikace stavovské a politické. Politicky viděl husitský proces jako zápas principu aristokratického a demokratického, mluví však i o politických stranách „rakouské“ a „národní“, jindy o straně Menhartově, Ptáčkově, táborů a Oldřichově. Kombinuje tedy hledisko náboženské, sociální (stavovské) a politické na různých úrovních. Podobně klasifikují husitské skupiny po Palackém i jiní autoři (Tomek, Denis, Čelakovský, Bezold⁶⁾ aj.; Urbánek⁷⁾ vedle náboženského dělení shodného s Palackým dělí husitský tábor také na strany podle politické orientace v otázce obsazení trůnu: rakouskou, střední (Barbořinu) a radikální, kam počítá tábory a východočeské zemanstvo). K. Krofta⁸⁾ si všimá i motivace sociální a hospodářské a uvádí

5) Podle pramenů uvedených Urbánkem v Lipanech, str. 167—8.

6) Tomek, Děj. m. Prahy, IV, 53n. — E. Denis, Konec samostat. české, 3. vyd., díl I, str. 12 — J. Čelakovský, O vývoji středov. zřízení radních v městech Pražských, Sbor. přisp. k děj. hl. m. Prahy, I, seš. 2 — B. Bezold, K dějinám husitství, 1904, str. 9n.

7) R. Urbánek, Věk Poděbradský I, 168 a II, 260n.

v podstatě čtyři skupiny: aristokracii, která se rozpadá na panstvo a stav vladycký, dále měšťanský patriciát, řemeslný a drobný lid (podruží, sluhové, chudina) a konečně selský lid. J. Mackovi⁹⁾ se husitský tábor rozpadá „podle třídních zájmů zhruba do tří skupin“: jsou to dvě křídla měšťanské opozice, konzervativní (staroměstský patriciát a bohaté měšťanstvo vůbec, část panstva, universitní mistři) a radikální (drobné a střední měšťanstvo a nižší šlechta), a vedle toho levice, která je sociálně tvořena venkovským lidem a městskou chudinou a jejíž ideologií je chiliasmus. Zde tedy je uplatněno hledisko třídní, doplněné charakteristikou ideologie skupiny. Fr. Graus¹⁰⁾ dělí husitský tábor rovněž na tři proudy: převládající střední (mírný) proud, konzervativní směr, který se vzápětí leká „duchů“ revoluce, a radikalismus, který je ochoten jít ve své revoluci nejdále. I zde — rozumím-li dobře — jde o kombinaci hlediska náboženského, politického a sociálního.

Nabízí se ovšem možnost použití i jiných klasifikačních schémat. Zejména politicky lze dělit skupiny na:

- konstitucionalisty, kteří směřovali k oslabení královské moci stavovskými institucemi, konstitučně garantovanými;
- legitimisty, stoupence poměrně silné královské moci rodu lucemburského, v němž viděli záruku proti převaze rozhodnějších utrakvistů, anebo — jako u části utrakvistického panstva — proti převaze zemanstva a měst;
- hierokraty, kteří byli k otázce obsazení trůnu buď nepřátelští, nebo aspoň lhostejní, neboť usilovali o vybudování společnosti řízené kazateli (ev. společně s lidovými hejtmany, jako na Táboře, případně v Hradci i na N. Městě).

Podle intenzity zamýšlené přestavby sociálního systému lze mluvit o skupinách:

- revolucionářů, kteří žádají úplné (násilné) rozmetání dosavadních sociálních vztahů a rozchod s dosavadními institucemi politickými i církevními (jak tomu bylo v počátku u táborů a v některých chvílích snad i u radikálů novoměstských);
- reformistů, kteří směřovali sice k určité přestavbě společenského i náboženského života, ale při zachování kontinuity s tradicemi institucí státních, církevních i v širším smyslu sociálních;
- tradicionalistů, kteří tradičním vztahům a postojům dávali větší váhu a před jejich porušením varovali, dokonce je i hájili (konzervativní křídlo husitů a katolíci).

8) K. Krofta, Čechy v době husitské, 1938, str. 26 a 40.

9) J. Macek, Husitské revol. hnutí, I. vyd. 1952, str. 53n.

10) Fr. Graus, Městská chudina v době předhusitské, 1949, str. 147.

Podobně by mohla být uvedena i další hlediska (např. podle volby prostředků nebo podle preference zájmů: ekonomických, politických, náboženských atd.), ale je zřejmé, že žádné ze schémat by nebylo dost členité, aby se pod ně vtěsaly všechny aspekty, jimiž byla akční seskupení v průběhu revoluce vázána do struktury sociálního procesu. V revolučních akcích nevystupovala odděleně jednotná ideologie,¹¹⁾ jednotný stav, jednotná třída, nebylo tu ani strnule neměnných cílů, použití prostředků nevycházelo z jednotného a neměnného hodnocení. Třídní rozvrstvení pražské společnosti husitské je dnes obecně známo. Seskupení, která se v terénu revoluce aktivizovala, jsou však vytvářena příslušníky různých tříd a různého sociálního statusu, často i nestejných ideologií nebo aspoň nestejných verzí téže rámcové ideologie. Jejich étos se intenzitou i normativním obsahem zřetelně liší, liší se i motivy osobní, které jednotlivce k té či oné skupině vedou — a přece jsou všichni spojeni j e d n o t o u a k c e,¹²⁾ která je odrazem integrace jejich — jinak nejrůzněji členěných — vzájemných vztahů. Povahu skupiny proto nestačí charakterizovat jen příslušností sociální, orientací politickou nebo náboženskou, ale také specifickou strukturou výstavby komponent a rolí v organizaci a chování skupiny.

Za akční skupinu (resp. seskupení)¹³⁾ považuji záměrné sdružení osob nebo menších skupin integrovaných společnou orientací hodnotovou nebo společnou sociální akcí, jednajících pod vedením uznané autority k uskutečnění záměru ležícího v perspektivě této společné orientace. Jednající seskupení je tedy třeba hodnotit nikoli podle toho, jak se blíží jednotlivým ukazatelům v naznačených schématech, ale především podle sjednocujícího záměru, podle hodnoty, kterou ve svých postojích seskupující se příslušníci preferují, takže sjednocuje jejich jednání v sociální akci. Integroující hodnota nebývala u všech skupin po celou dobu revoluce ovšem stejná, dynamismus revoluce vytvářející nové situace i nové potřeby

11) Graus na uv. m. o nejednotnosti husitské strany: „Přece však ani na počátku svého vývoje není husitská strana jednotná ani v náboženském, ani v sociálním nebo politickém programu. A jednotná ani být nemohla. Různé složky, které se slily v proud, jenž smetl dosavadní organizaci církevní a do určité míry i ostatní, měly příliš nestejně složené sociální, příliš protichůdné zájmy hospodářské i politické, aby mohla zůstat náboženská theorie jednotná.“

12) Akce především politické, tj. dotýkající se mocenských vztahů.

13) O skupině mluvím tam, kde je jedna ideologická verze (program) a jedno centrum politického rozhodování (regulativní centrum); seskupení je širší útvar, v němž může být několik ideologických verzí, a tedy také více vůdcovských skupinek. Co je spojuje, je ovšem především jednota akce. Tak formace „české obce“ a později „pražské obce“ jsou seskupeními, v jejichž lůně probíhá diferenační proces, jímž se pak vydělují samostatné skupiny: z „české obce“ radikálové, z „pražské obce“ zájmové skupiny maximalistů a minimalistů.

vyvolává také střídání hodnotových dominant¹⁴⁾ — jak se to nejzřetelněji projevilo na přelomu let dvacátých a třicátých — takže vztahy, kterými je seskupení poutáno v některých z počátečních fází revoluce, mohou se uvolnit a být nahrazeny vztahy jinými.

Z toho, co bylo výše řečeno, vyplývá, že dávám přednost členění husitského proudu podle toho, jak se jeho komponenty sekupovaly a realizovaly v sociální akci, v cyklu revoluce jako celku i v jednotlivých uzlových konfliktech a zápasech, v nichž byl proud revolučních proměn realizován.

Celkem lze vidět pět typů takových skupinových subjektů, které se vytvářejí (vystupují v akci) k naplnění specifikovaných záměrů odvozených z obecné orientace a problematiky husitského hnutí:

1. *Česká obec* jako volné seskupení obyvatelstva různého sociálního i politického statusu shodně orientovaného záměrem uskutečnění nábožensko-sociální reformy. Před výbuchem revoluce (v době její expozice) nemá vlastních orgánů, kromě propagačních, a její funkcí je vykonávat nátlak na tradiční instituce politické a církevní. Struktura vnitřních vztahů je nevykrystalizovaná, volná. Je to otevřené seskupení neohrazené např. vůči obyvatelstvu mimopražskému, s nímž uskutečňuje své propagační a demonstrativní akce (schůze na horách, procesí ap.). Vědomí skupinové sounáležitosti je tu nízké, nechybí však vědomí společné orientace. Tento typ seskupení můžeme shodně s Baumanem (Sociologie, Praha 1965, str. 218n.) nazvat skupinou nátlaku.

2. *Česká obec jako subjekt vlády*; seskupení českého obyvatelstva husitského po explozi revoluce, organizačně strukturalizované (vertikálně) podle modelu politického systému pražské obce (s rozšířeným statutem politického občanství), jež se stává mocenskou základnou sociální akce i vládního subjektu, tj. politických reprezentantů města (konšelů, pověřenců diplomatických i vojenských a ideologických).

3. *Ideologizovaná formace radikální* pod autoritativním vedením kněze Želivského. Její organizační struktura je zjednodušena a formuje se nejdříve jako subsystém politického systému pražské obce, jehož se později zmocňuje jako mechanismu nezbytného k realizaci svých záměrů.

4. *Zájmové skupiny reformního měšťanstva*, které po rozpadu „české obce“ se rozestupují především podle svých zájmů sociálních a politických na:

a) maximalisty; majoritní seskupení pražských měšťanských sil, jimž

14) Hodnotová integranta: obvykle nikoli jedna hodnota, ale celý komplex hodnot bývá skupině společný a vyjadřuje její orientaci. Nejsilnější z hodnot, která je v integrujícím procesu nepostradatelná a nejvýrazněji ovlivňuje orientaci, nazývám dominantní hodnotou (dominantou).

jde o udržení maxima zisků (měšťanstva) nastolených revolucí jak v oblasti sociálně-politické, tak náboženské;

- b) minimalisty; minoritní seskupení části především bohatšího měšťanstva, ochotného spokojit se s minimem výtěžků v oblasti náboženské i politické (vztah povolnosti ke králi a panstvu), aby nebyly ohroženy jeho profity sociální.

5. Konečně lze mluvit o vlastní *politické straně* husitů, jejímž kolektivním členem se stalo pražské maximalistické křídlo (velvarovci v jednotě Poděbradově).

S výjimkou seskupení „české obce“ neměla šlechta nikde relevantní účast, pevně stanovenou roli uvnitř skupiny. Je to pochopitelné, uvážíme-li, že skupiny se většinou organizují podle modelu politického systému pražské obce jako její subsystemy, kdežto šlechta je vázána spíše vztahy v sociální struktuře celozemské. (Šlechtici ovšem individuálně ve službách pražské obce plnili funkce vojenské a diplomatické).

Společenství zájmů ekonomických, sociálních, kulturních, politických, vlivy pout příbuzenských, etnických a jiných vedou lidi k sdružování ve větší skupiny, které své zájmy anebo normy svého okruhu snáze protěžují, uplatňují. Nejsou to vždy jen motivy utilitární, které působí jako stimulus sdružování: nejen cílové zájmy vyvolávají tento proces, ale i např. shodnost statusů ve struktuře určitého systému nebo společné zdroje, z nichž se vytváří *jednota postojů a shodná hodnotová orientace*. Podle povahy faktoru, kterým jsou členové ve skupině poutáni, rozlišuje sociologická literatura dvě třídy skupin:

a) skupiny s osobním pojátkem (také neformální nebo prvotní skupiny), které bývají rozsahem malé, takže se vytváří intimní kontakt všech příslušníků (face-to-face). Vztahy mezi členy mohou být volné, jako např. v přátelském kroužku, ale také striktně vymezené, jako např. u tlupy. Zde máme na mysli skupiny řízené uznanou osobní autoritou. Dirigence, rozdělování profitů i používání sankcí se realizuje obvykle bezprostředním vztahem vůdce k ostatním členům;

b) skupiny s neosobním pojátkem (také formální nebo druhotné skupiny) jsou větší nebo velké skupiny, které nemohou fungovat bez čtenější vnitřní organizace navzájem se doplňujících rolí. Zde nemusí být už intimní kontakt všech příslušníků, je však nutná hlubší shoda v orientaci k určitým hodnotám, ev. cílům.¹⁵⁾

K tvorbě skupin docházelo v Praze ovšem i před revolucí. Sociální a politické zápasy ve městě v průběhu 14. věku byly pro to příznivým

rámec. Bylo to seskupování bojové, ale ovšem i kooperativní, kde pouta loajality bývala nejrůznější povahy. Vedle zájmů sociálně ekonomických a politických bylo tu neustále jitřeno i silné pouto loajality etnické. Také vztahy příbuzenské (rodové) nebo jiné závislosti (např. provozní nebo služební) tu jistě působily při tvorbě skupin, zejména v zápasech, které probíhaly mezi mocnými patricijskými rody. Situace byla ovšem složitá, zejména proto, že byla kombinována účastí panstva, dvora i církevních složek, takže ji nelze postihnout stručnou formulí.¹⁶⁾ Lze však soudit, že to byly převážně bezprostřední vztahy osobní, na nichž byly formovány tyto skupiny, přičemž příslušnost rodová a národní bývaly pouty nejnvýraznějšími. Přímá osobní závislost valné části městského obyvatelstva na mocných rodech, resp. jejich náčelnících vyplývala i z tehdejší slabosti městských institucí, které se teprve formovaly. O osudech města a jeho obyvatel proto nejčastěji rozhodovali náčelníci nejmocnějších patricijských rodů bez prostřednictví městských orgánů, a to často i prostředky násilnými; v jejich rukou byly prakticky i ekonomické zdroje a prostředky — to vše vytvářelo podmínky spíše pro tvorbu malých skupin s pojátkem osobním.

Ekonomický i politický vývoj města však přinášel nové prvky i do struktury těchto vztahů. Vytvoření pevnějších forem městské správy a jejích výkonných orgánů a konstituování městských práv vedlo k tomu, že osobní závislost se uvolňovala a v sociálním systému města se začíná objevovat nový činitel: seskupování obyvatel na základě pout neosobních. Pro funkci skupiny tohoto druhu je důležité, aby vytvořila strukturu určitých rolí a aby tyto role byly plněny. Personální obsazení těchto rolí má pak už sekundární význam. Funkční spojitost takto vyčleněných rolí, jímž je vymezena specifická působnost v životě skupiny, nazýváme (shodně s Baumanem, Sociologie str. 200, který tam udává i příslušnou literaturu) organizací skupiny. Podmínkou tvorby skupiny je ovšem nejčastěji společná (shodná) orientace na určitý cíl (objekt, hodnotu, normu); organizace je pak mechanismem umožňujícím nezbytnou soudržnost, kontinuitu a jednání skupiny jako sociální jednotky. Takové skupiny se vytvořily na konci 14. a počátkem 15. století v rivalitě německé a české národnosti ve městě, přesněji v rivalitě německého a (vzestupujícího) českého patriciátu. Jazykové pouto tu pomáhalo rozšířit akční základnu patricijských skupin i o obyvatelstvo jiného sociálního statusu. Vyhraněnost těchto skupin se pak ještě prohloubila, když k sociálně ekonomickým a politickým zájmům české národnosti přistoupila integranta ideová: požadavek reformy církve a života náboženského, propagované na české půdě od dob Karlových, ale teprve Husem a jeho přáteli pozvednuté

¹⁵⁾ Šusta, Král cizinec, str. 1—13.

¹⁶⁾ Z. Bauman, Sociologie, MME sv. 51, str. 172n.

k sociální akci. Boj o učení Wycliffovo ukázal korelaci mezi nacionální příslušností a vztahem k novým myšlenkám. Toto nové pouto odkrylo v dalším vývoji i váhu sociálně nižších vrstev, politicky dosud přehlížených, jež dávaly seskupení novou sílu i charakter. Když k reformátorské verzi hájené Husem se začalo hlásit stále více stoupců jak ve městě, tak i mezi dvorskou šlechtou a když k tomu přistoupil i politický úspěch českého patriciátu na Starém Městě (na sklonku roku 1413; na Novém Městě byl český patriciát ve výhodnějším postavení již dříve), vytváří se tu společenství lidí orientujících se společnou ideologií (Husovou reformátorskou verzí), jež tvoří nejen dostatečně širokou základnu účinné sociální akce, ale disponuje i některými strategicky důležitými ohnisky v politickém a kulturním životě společnosti. Nazveme tuto formaci ve shodě s některými prameny (uvedenými Urbánkem v poznámkách k Lipanům str. 167—8) „českou obcí“.

„Česká obec“ nemá ještě pevné organizace rolí, jak to shledáváme u pozdějších skupin. Spíše než organizační struktura poutají ji společné zdroje, z nichž se rozhořivá jednotný étos: kaple Betlémská, pražská universita a brzy nato i shromáždění na horách a poutních místech. Vystupuje především jako *formace ideologická*, a proto také vyčleňuje z amorfního společenství především roli ideologa, kazatele, který je autoritou a tmelem seskupení v prvních letech. Jestliže ideologie je její jednotící pouto, pak zájmy sociální a politické ji naopak od počátku diferencují; statusy sociální podržují ještě před výbuchem revoluce svou tradiční váhu. Tak v protestu do Kostnice proti upálení Jana Husa (2. září 1415) promlouvají jako představitelé českého utrakvismu jen páni a rytíři, jako by (jak poznamenal Urbánek v Lipanech str. 16) „měšťanům a dokonce již sedlákům vůbec nepřislušel hlas ani tehdy, kdy se podněty k tomu dotýkaly stejně srdce všech, vznešených i nízkých“. Účast aristokracie v hnutí „české obce“ je ovšem jen okrajová. Hlavní těžiště leží v městě a na venkově. V Praze mluvčími „české obce“ jsou kazatelé a mistři artistické fakulty, stoupcí Husovi, později však tuto roli přejímají v některých případech i konšelé rad husitům příznivých, jak ukazuje např. vystoupení konšelů ve sporu české obce o kostely v únoru 1419.¹⁷⁾ Před revolucí však nevystupují konšelé jako orgán „české obce“, nýbrž plní především roli, kterou jim určuje politický systém města, který zdaleka ještě není plně v moci utrakvistů. Tak jádro tohoto seskupení tvoří v Praze české obyvatelstvo, a to jak měšťanské, tak neměšťanské,¹⁸⁾ inspirované reformním programem interpretovaným kazateli a mistry stojícími za Husem. S podobou této „české obce“ se shledáváme hned po smrti Husově:

¹⁷⁾ Tomek, Děj. m. Prahy III, 631.

¹⁸⁾ „Měšťanství“ je chápáno jako status sociální a právní.

tehdy došlo v Praze po opětovném zákazu přijímání podobojí arcibiskupstvím k „shromáždění lidu českého ze všech tří měst v pondělí 16. září (1415), ze kterého vedena žaloba ku konšelům Starého, Nového i Menšího Města na faráře a jiné kněžstvo ve jménu vši obce české“ a konšelové žádání, aby se ujali české strany proti kněžím církvi věrným, „neb že obec déle trpěti nemíní tak velikých bezpráví proti pánu bohu a proti řádu církve svatě ke škodě a k hanbě všeho našeho jazyka českého“ (podle Tomka: Děj. Prahy III., 591). I když není jisto, zda v tomto shromáždění byli i obyvatelé měšťanského statusu nepožívající, patřili nepochybně i oni k „české obci“, a jak ukázaly události v r. 1419, byli její nejdynamičtější složkou.

„Česká obec“, spjatá tedy dosud jen poutem ideologickým a jazykovým bez hlubší struktury organizační, nemá vlastních orgánů politických (mocenských) a může se tedy projevovat jen jako skupina nátlaku na vlastní vládní orgány, a to jak v zemi, tak v městě. Prostřednictvím institucí celozemských (např. sněmů zemských, sjezdů šlechty, usnesení universitních) i institucí městských (obce, resp. velké obce), v nichž získávali stoupcí této ideologie početní převahu, snažili se vnutit vlastním nositelům moci (králi, radě městské, arcibiskupovi) taková rozhodnutí, která jsou jejich seskupení příznivá. Tak pomocí dvorské kotérie ovlivňován je Václav IV., tlakem obce i shromážděními náboženskými (v kostelích i pod širým nebem) vykonáván nátlak na řiditele městské politiky a správy, prostřednictvím svých urozených příznivců snaží se seskupení odvrátit od použití represí vůči utrakvistům i arcibiskupa. Skupina nátlaku tak plní nepřímou i funkci politickou, neboť poskytuje svým postojem podporu českému patriciátu v boji o ovládnutí politického systému města i šlechtě v mocenském souboji s církví o pozice nejen v politickém, ale celém sociálním systému státu.¹⁹⁾

„Českou obec“ poutají nejen společné zdroje, z nichž vychází shodná orientace na hodnoty, jichž se požadavky reformy dotýkají, ale brzy i společný program, který v podstatě byl formulován na srpnové synodě r. 1417 a později rozpracován jako Pražské artikuly (v létě 1420). Nejvíce však stmeloval „českou obec“ dynamismus městského lidu, jehož akce vyhrocovaly nepřátelství mezi zastánci stavu konzervativního a stoupcí reformem na ostří zbraní. V ulicích pražských docházelo k bouřlivým sročením, výhrůžným demonstracím i násilným akcím zástupů proti nepřá-

¹⁹⁾ Z počátku vystupují tyto skupiny podle tradičního stavovského rozdělení, později však, zejména po králově smrti, kdy je sjednocuje i společný odpor k pretendentovi, dochází k společným akcím a společným formulacím: tak dubnové rozhodnutí r. 1420 protivit se Zikmundovi a jednání i usnesení sněmu v Čáslavi v létě 1421. Pokoušejí se i o vytvoření jednotných mocenských orgánů (celozemských gubernií), ale jak ukázala i další desetiletí, bez zřetelného úspěchu.

telům kalicha. V těchto nepokojích formovala se jednota akce „české obce“ i vědomí jednoty a integrujících pout. Jimi utvrzena „česká obec“ jako nejen ideologicko-etnická forma nátlaku, ale i jako nová mocenská základna vládních institucí města, jímž revoluce měla přisoudit novou strukturu a nové úkoly.

Výbušná situace, vyvolaná celým předchozím vývojem poměrů sociálních, národnostních, náboženských i politických, měla být zvládnuta královským aktem, jímž v únoru 1419 Václav zasáhl do správy města ve prospěch německého patriciátu a nepřátel reformy. Avšak tento pokus o stla k revoluční dynamiky přišel již pozdě. 30. července došlo k explozi, dosavadní správa města byla smetena, královská autorita tak fakticky suspendována, obyvatelstvo různého sociálního i právního postavení vzepřelo se tu královské autoritě — a za převratem novoměstským stanuli nejen jeho vykonavatelé, ale i ostatní složky „české obce“, zejména měšťanstvo a chudina Starého Města a dílem i přívrženci reformy u královského dvora. Situace vzniklá explozí byla uznána de facto, když král potvrdil radu, která vzešla z vůle a rozhodnutí revoltující obce. Událostmi, které následovaly, bylo město zbaveno převážné části obyvatelstva reformě nepřátelského, v tom zejména Němců, a „česká obec“, která až dosud byla skupinou vykonávající nátlak na vládní orgány, stala se zejména po králově smrti *faktickým nositelem moci ve městě, subjektem vlády*. Zmocnivši se takto institucí městské správy, učinila z nich ve skutečnosti strukturu své organizace a prostředky své moci. Disponovala nyní nejen prostředky propagačními, ale i možnostmi uzavřít ideologickým censem přístup k funkcím ve městě, byla schopna vydávat autoritativní rozhodnutí a zajišťovat jejich plnění, disponovala i rozdělováním profitů, příležitostmi a také pořádkové a represivní orgány města byly jí k dispozici: zejména rychtář stal se plně úředníkem města, a tím i vykonavatelem vůle obce. Došlo také k diferenciaci funkcí (rolí), jak to vyžadovala nová situace: vedle ideových vůdců, kteří byli jejím tmelem v době, kdy byla sociologicky vzato zideologizovanou masou, vyčlenili senyní zřetelněji i vůdcové političtí, zejména mezi staršími obce a konšely, a vedle nich vzrostla v seskupení i váha vojenských vůdců, hejtmanů městských kontingentů. Dříve však, než nový systém mohl být plně integrován také pouty nové struktury, došlo k dalšímu rozkmitu uvnitř seskupení, k další diferenciaci podskupin, které rychle směřovaly k vytvoření vlastních struktur, a to jak hodnotových, tak organizačních. Většinový proud tvořili přívrženci reformy, kteří vedle požadavků charakteru náboženského sledovali i zájmy politické i profit hmotný, neprogramovali však sociální přestavbu městské společnosti. Od nich se rychle vzdaloval menšinový proud, který naopak politickým aspektům revoluce přikládal menší důležitost a všechnu svou energii vkládal do úsilí, aby reforma nábožen-

ského života přinesla i přestavbu sociální struktury, tj. aby byla vytvořena společnost ve shodě s náboženským postulátem lásky a spravedlnosti, což implikovalo ne-li zrušení, tedy aspoň zmenšení sociálních polarit. Aktivita a akceschopnost tohoto radikálního proudu zvrátila několikrát poměr sil mezi oběma proudy, čímž docházelo i k střídání úloh obou směrů v politickém systému města. Mají-li převahu v obci a radě reformisté, tu skupina radikální vykonává na ně nátlak — zmocní-li se naopak institucí městské správy (a tedy vrchu v „české obci“) radikálové, tu reformní proud působí na jejich rozhodnutí aspoň v tom smyslu, že brání realizaci jejich krajních rozhodnutí a opatření.²⁰⁾ Avšak jednota zájmů, které česká obec zformulovala ve čtyřech artikulech, zůstává po většinu tohoto údobí převažující, takže nejzávažnější rozhodnutí, jako o statutech politických, majetkových a náboženských záležitostech, jsou v podstatě přijímána obcí jako celkem přes všechny difference, které se v období rozkmitu mezi jejími komponenty zřetelně projevují.

Strukturu politického systému pražského města tvořily v podstatě vztahy mezi čtyřmi politickými složkami pražského obyvatelstva, jímž byly přiznány nestejně úlohy v politickém životě, a také ovšem nestejně statusy.²¹⁾ *Obyvatelstvo nepožívající měšťanského statusu* bylo politicky pasivní, resp. status mu přiznávaný nepředpokládal, že by se mohlo zúčastnit politického života jinak než jako dirigovaný objekt. Vlastní občanskou základnu systému tvořilo pak *měšťanstvo oprávněné jednat ve velké obci*, kde ovšem jeho úloha byla omezena na vyjádření souhlasu či nesouhlasu s hospodařením obce nebo některými závažnými předlohami rady, kdežto politická iniciativa byla většinou vyhrazena užšímu obecnímu orgánu, „*starší obci*“ (obecním starším), jejíž postavení sice není zcela jasné, avšak nepochybně tvořilo jakousi kontrolující skupinu, jež směla korigovat rozhodnutí rady, spolupracovat s radou a také vykonávat vliv na obsazení nové rady. (Srv. J. Čelakovský: O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských, zvl. otisk ze Sborníku příspěvků k děj. hl. m. Prahy, Praha 1921, str. 45n.) Výkonným orgánem vlády městské byla pak *konšelská rada*, zpravidla každoročně obnovovaná. Vrcholem této struktury byla pak autorita královská.

Revoluce ovšem mnohé změnila.²²⁾ Především suverenita krále byla v období bezkráloví umrtvena a přenesena do obce samé. Za druhé — a to byla nejmarkantnější změna ve struktuře — velká obec měšťanská

²⁰⁾ J. Čelakovský, O vývoji, str. 164—170.

²¹⁾ Svědectví o jednáních a proměnách v obci pražské podává Vavřinec v Kronice husitské.

²²⁾ Srv. K. Hrubý: Sociologický model husitské revoluce v hranicích politického systému pražských měst, Sociologický časopis 1967, č. 5.

se otevřela dosavadním neobčanům, tj. i obyvatelům bez měšťanského statusu, takže základna systému se značně rozšířila. Politický status neměšťanského obyvatelstva se tak změnil, i když pravděpodobně přístup k funkcím obecním byl nadále vázán podmínkou osedlosti. Takto pozmeněná struktura byla zřejmě uplatněna i v seskupení „české obce“ poté, když se stala subjektem vlády. Byli tu vlastní nositelé výkonné moci jak politické, tak vojenské i správci pražského duchovenstva, vedle nichž byl širší okruh vlivných osob, které spoluurčovaly činnost a zaměření výkonných orgánů, a pak široká masa ostatních stoupenců uplatňující jistě svou kolektivní váhu, ale na druhé straně nepochybně závislá na mínění a rozhodnutích širší vůdcovské skupiny. Role, kterou jednotlivci i tyto menší skupiny uvnitř seskupení plnili v „české obci“, se zpravidla překrývala s rolí, kterou současně plnili v politickém systému města i v širším sociálním systému komunity.

Na počátku tohoto období převažoval ještě vliv ideologů (kněží, mistrů, kazatelů), avšak vzájemné rozpory v mnohých otázkách vedly k oslabení jejich vlivu a naopak nové úkoly, před které byla „česká obec“ postavena, posilovaly vliv jak politiků městských, tak vojenských hejtmánů. Po jarním tažení r. 1421 a po čáslavském sněmu jsou politikové a vojáci více než rovnocennými partnery ideologů pokud jde o iniciativu a orientaci sociálních akcí, v nichž se projevuje jednota „české obce“ a její ztotožnění s politickým systémem města. Tak tu *dochází k celkem rovnovážné konstelaci moci mezi složkou politickou, vojenskou a ideologickou*; uvnitř každé z těchto složek probíhá pak boj o interpretační verzi revolučních cílů i taktiky.²³⁾ Protože hospodářské složky (organizace výroby, obchodu, tržní ustanovení, daňová regulace, korporativní sdružování apod.) nebyly revolucí v zásadě hlouběji dotčeny (ovšem kromě vlivu, který měla na chod ekonomiky hospodářská izolace a přesuny majetkové, což ovšem byly vlivy kvantitativní, nikoli strukturální přestavby kvalitativní), můžeme mluvit o pluralitní konstelaci sil, jež se navzájem doplňovaly, ale i kontrolovaly a které při jisté vnitřní rozrůzněnosti poskytovaly stoupencům i možnost volby, které z ideologických verzí, kterému z politických projektů dát svou osobní podporu. Tyto diference, jež vřou pod povrchem akční koalice, působí brzy rozestup seskupení „české obce“ na specifikované akční skupiny, jež se od sebe liší nejen pojetím revoluce, ale i vnitřní strukturou.

Část obyvatelstva, která se seskupila okolo kněze Jana Želivského, tvořila již před explozí zárodek nové formace. Akce této formace (např. demonstrativní procesy) byly ostatními složkami „české obce“ buď podporovány, nebo aspoň (jako převrat novoměstský) dodatečně sankciono-

vány. Brzy však vzniká neshoda v hodnocení cílů a prostředků revoluce a radikálové se vyčleňují z české obce nejen samostatnými akcemi a odchylnou orientací, ale i vlastní organizační strukturou, která se liší od struktury „české obce“.

I zde jsou sice zastoupeny všechny vrstvy pražského obyvatelstva, z vlivnějších měšťanů jsou často jmenováni staroměstský Jeroným Šroll a novoměstští bratři Charvátové, ale nepochybně převažují zde vrstvy chudinské a řemeslnické, které v sociálním systému města měly dosud inferiorní postavení. Toto složení se projevuje i ve struktuře organizace seskupení, kde postrádáme zejména širší orgán vůdcovské elity, který v pražském politickém životě plnila starší obec (ne nepodobná aténské búlé), takže hierarchické vymezení orgánů a funkcí (rolí) ve skupině je chudší: je jen vůdce, kazatel, a masa stoupenců — a mezi nimi stojí jen ti, které Želivský přijímá jako pomocníky a pověřuje je různými úkoly. Želivský tak určuje nejednou, kdo bude v městské radě, kdo bude řídit vojenské (a policejní) síly, ovlivňuje i dosazování do církevních funkcí. Mocenskou základnou této skupiny je velká obec ve své radikální podobě, avšak nelze nevidět, že tato instituce nebyla po chuti početným složkám měšťanským, které nepatřily k skupině radikální, a proto velká část měšťanské obce zůstávala základnou reformistů a členitost organizace radikální tedy neobohatila.

Radikální skupina se nekonstitovala ve struktuře politického systému obce jako ostatní skupiny, nýbrž vznikala mimo tyto instituce, v shromážděních kostelních, poutních i při demonstracích uličních, takže její organizace se přizpůsobovala spíše podmínkám těchto situací; a tuto odlišnost si podržela i tehdy, když ostatní komponenty „české obce“ se vlily do politického systému města. Mezi shromážděnými posluchači a kazatelem nestál nikdo, nebylo mezičlánků (institucionalizovaných) zprostředkujících vzájemnou komunikaci, zástup byl v přímé interakci se svým kazatelem. Skupina Želivského se tedy nepozvedla k vyšší organizaci, zůstávala v podstatě ideologizovanou masou aktivizovanou pokyny svého vůdce, která se z širokého seskupení „české obce“ vytrídila pouty pouty hlubší soudržnosti,²⁴⁾ umožňující jednotné hodnocení a jednání. (Srv. o tom i dále.) Dělbá funkcí je tu podstatně skromnější než v ostatních skupinách, takže v rukou vůdce — kazatele Želivského — se spojuje řízení politických, ideologických i vojenských záležitostí.

Hlavou skupiny, jejím symbolem i autoritou, byl Želivský. Byl programátorem i stratémem, ideologem i politickým a vojenským náčelníkem, byl apoštolem nové pravdy, mravně bezúhonným, vášnivě odvážným, měl

²⁴⁾ Z práce B. Auštecké, Jan Želivský jako politik, 1925, str. 10 a 15 lze sledovat, jak se pouto této soudržnosti vytvářelo kolem Želivského již před výbuchem revoluce.

²³⁾ Tamt. str. 580—581.

— řečeno termínem Maxe Webera — charisma vůdce.²⁵⁾ Nejistota bouřlivých dob volala po osobnosti, která by splňovala očekávání mas, jež cítily potřebu upnout svou důvěru k někomu, kdo „si bude vždy vědět rady“. Tato důvěra k Želivskému, úcta a obdiv, byly silným emočním poutem osobním. Společná shromáždění na kázáních Želivského byla jistě důležitým momentem pro udržení soudržnosti a jednotnosti myšlení i akce, ale vedle tohoto osobního kontaktu byla tu daleko závažnější pouta osobní:

1. přesvědčení o účinnosti násilné akce a nezbytnosti pokračujícího revolučního procesu;
2. vytržení z obediencie tradiční moci světské i církevní (míněné nejen přechodně, ale s platností definitivní);
3. perspektiva společenského uspořádání podle modelu náboženské obce;
4. lhostejnost k uspořádání zemské vlády, která se projevovala nedostatkem vlastní koncepce při odporu k monarchismu;
5. nedůvěra k spojencům z řad panstva.

Šlo tedy v podstatě o to, dojít co nejdále v negaci dosavadních institucí politických a církevních, dovést co nejdále rozchod s dosavadními životními normami sociálními i mravními; nastolit nejen normy, ale i instituce a jejich smysl docela nově. Pojítkem skupiny byl jistě i společný „cejch“ porušení zákona (zásahem proti radnici novoměstské v létě 1419), který se v době kladoucí takový důraz na legitimitu musil vnímat zvlášť citlivě.

Byla-li „česká obec“ seskupením sil vykonávajících nátlak na orgány politické i církevní správy, pak skupina radikální byla *skupinou přímé akce*. Proti prostředkům diplomatickým a agitačním, jichž užívají skupiny reformistické, dávají radikálové přednost prostředkům mocenským: přímé ozbrojené akci, někdy i zastrasování, zřídka pak i perzekuci odpůrců (Sádla z Kostelce např.)²⁶⁾ To také vysvětluje, proč Želivský usiluje v politice zemské o pevné spojení s mocenskou skupinou Tábora: vedle společných motivů to bylo i shodné hodnocení prostředků. (Jinak ovšem v politicko-sociální koncepci se Želivský od tábořských představ

²⁵⁾ Tento typ autority se vyskytuje u lidí, kteří mají mimořádné kvality nebo o nichž se to věří. Charismatická autorita není vázána na tradici nebo existující řád. Je to extrémní dynamická forma autority. Srv. J. A. Ponsioen, *The Analysis of Social Change*, 1962, str. 85.

²⁶⁾ Hnutí tak emotivní potřebuje i „obětního beránka“, na jehož hlavu je třeba svést rozhořčení v případě, že věci se nedaří podle očekávání (srv. T. Parsons, *The Social System*, str. 404); úlohu takové oběti sehrál patrně pan Sádlo z Kostelce. Nespokojenost s tíživou situací, do níž se dostala skupina radikální v době, kdy Želivský byl s vojskem u Žatce, se tak kanalizovala na objektu situovaném mimo skupinu. (Sádlo byl prostředníkem při vytváření měšťansko-panské koalice — srv. Macek, u. m. str. 104.)

distancuje, neusiluje o plnou negaci norem dosavadního sociálního života a o přerování ekonomických, sociálních a kulturních pout s okolním světem.) Uvnitř města pak se nespokojuje jen s vlivem ideologickým, ale sahá po mocenských prostředcích, jež koncentruje ve svých rukou a nastoluje tak ve skutečnosti kněžskou autokracii.

Skutečnost, že radikálové nevytvořili pevně organizovanou strukturu rolí, zejména pak že tu nedošlo k vyčlenění orgánu, který by byl spoluvytvářcem a také korektivem autoritativních rozhodnutí vůdce, stala se příčinou jejich pozdější slabosti a bezradnosti. Skupina zůstala v úrovni ideologizované masy, emočně silně závislé na osobě, argumentaci a rozhodnutí vůdcově. Občanští a náboženští nástupci Želivského (Šroll a Charvátové, kazatel Vlk) neměli už charisma vůdců, nedovedli překonat živelnost zástupu svou vůlí a autoritou a přimět stoupence k jednotnému postupu, jak ukázalo ztroskotání radikální akce brzy po exekuci Želivského před usměvavým jednáním litevského knížete, který přijížděl do Prahy jako kandidát nejen pražského měšťanstva, ale i husitského panstva, jemuž Želivský tolik nedůvěřoval.

Později dochází ještě několikrát k aktivizaci radikální skupiny, ale tyto akce jsou spíše výrazem obecné sociální diferenciacce pražské společnosti než projevem aktivity pevné struktury a programově zorganizované akce.²⁷⁾

Jestliže v „české obci“ období rozkmitu (1419—1422) se od sebe odlišovali reformisté a radikálové, pak po pádu Želivského v prvních letech korybutovského období jsou tu už tři varianty ideového a politického zaměření: *reformistický tábor se začíná uvolňovat na dva proudy: minimalisty*, kteří byli ochotni uzavřít kompromis s církevní a císařskou autoritou ihned a silnou skupinu měšťanského středu, *maximalisty*, odhodlané pokračovat v revoluci a vynutit si uznání svých požadavků v míře co největší. Radikálové tvoří sice i nadále svérázný oddíl, ale bez vůdcovské autority nejsou schopni cílevědomé sociální akce.

Protože zatím došlo k rozkolu v národních silách a vytvořily se samostatné mocenské skupiny, které mezi sebou vedly občanskou válku, jen občas přerušovanou nutností vojenské koalice proti zahraničním nepřáte-

²⁷⁾ Toto zhroucení radikalismu třeba přičíst také na vrub toho, že chyběla důsledná sociálně revoluční ideologie ve skupině. Graus (Městs. chudina str. 171) o tom píše: „Chudina městská a její mluvčí n e m o h l i ani vytvořit důslednou sociálně revoluční ideologii. (Není náhodou, že se radikalismus theoreticky fundoval na venkově, kde stály proti sobě skutečné třídy, mezi nimiž byl kompromis vyloučen.) Městská chudina byla v situaci mnohem nešťastnější. Sama v době předhusitské nedošla k tomu, aby se ustavila jako třída, a n e m o h l a k tomu při svém různorodém složení dojít. Neměla jednotlivých zájmů (leďa v negativním smyslu: p r o t i boháčům a mocným tohoto světa). To stačilo sice k tomu, aby se zmocnila vlády v Praze, nestačilo však to k udržení moci.“

lům, oddělila se kooperativní formace pražských skupin jako politický systém od ostatních zemských sil velmi ostře. Napomohla tomu zejména také změna konstelace politických sil, která nastala útlumem aktivity pražských radikálů.

Na rozdíl od období rozkmitu, kdy tvorba vládní vůle se koncentrovala ve velké obci, přístupné prakticky všemu dospělému obyvatelstvu (jakési ekklesií), dochází nyní k tvorbě vládní vůle a veřejného mínění (oficiálního) spíše v obci měšťanské, kam vstup byl dovolen jen zvaným plnoprávným občanům obce, tj. měšťanům vyhovujícím majetkovému, národnostnímu i ideologickému censu. Tím ovšem znovu se uplatňuje i vliv tzv. starší obce (bulé), kterou tvoří měšťanská elita spolu se zvolenci obce. *Návrat těžiště moci do rukou vlivného a bohatého měšťanstva* se ovšem projevuje i ve struktuře seskupení. Jeho základnou se stává měšťanstvo, kdežto neměšťanské vrstvy nemají už nyní v seskupení vliv, jejich role je rolí manipulovaných. Jsou opět jen objektem vlády jako v letech před revolucí, nikoli součástí vládního subjektu jako v období rozkmitu. Zato tím více vyniká *vůdčí role elity*, již tvoří převážně zkušení politikové patricijští s některými vlivnými a bohatými řemeslnickými mistry a vedoucími ideology. Pro tyto strukturální změny budeme o této formaci mluvit jako o *pražské obci*, aby i termínem se odlišil její měšťanský charakter od skutečně všelidové formace „české obce“. Přestože se uvnitř této „pražské obce“ (jako seskupení husitského občanstva pražského — nikoli jako systému politických a správních orgánů města!) projevují výše naznačené diference, nedochází v těchto „letech polské politiky“²⁸⁾ k plnému rozpadu reformního proudu na samostatně organizovaná seskupení. Roli politického vůdcovství tvoří širší orgán, který je jednotný pro celé seskupení; je to starší obec, v níž se uplatňuje vliv především elitní skupiny měšťanstva patricijského. Není tu ještě výrazných politických vůdců, kteří by získali takovou autoritu, jež by jejich pozici v hnutí činila méně závislou na „kontrolující skupině“ starší obce, resp. její elity. Naproti tomu rozkol se projevuje zejména v ideologické oblasti, kde kněží vedou mezi sebou neustále spory o jednotlivé verze. Skutečnost, že jsou to především kněží, Jakoubek, Příbram, Rokycana, Engliš aj., kteří udávají tón specifické orientaci jednotlivých směrů, svědčí o tom, že náboženské a mravní hodnoty stále ještě nebyly problematikou sociální a politickou natolik zatlačeny do pozadí, aby bylo možno mluvit o ztrátě jejich dominantního postavení v orientaci husitské společnosti. Proto také, když na konci korybutovského vládního období, jehož

²⁸⁾ Tj. v letech 1422—1427; „pražská obec“ potom na čas potlačuje své minimalistické křídlo, ale nevylučuje ho zcela — muži, kteří vytvoří později vůdcovskou elitu zájmové skupiny minimalistů, objevují se i po r. 1427 nadále ve veřejných funkcích (srv. tabulky rad u Tomka!).

pokus o stabilizaci revoluce na minimalistické platformě ztroskotal, došlo k ostrému rozkolu mezi minimalistickým a maximalistickým křídlem v pražské obci („Rokycanův“ převrat v dubnu 1427), postiženi byli (vyhnanstvím) především ideologové minimalističtí (konzervativní mistři a kněží), kdežto v politickém tělese seskupení takový ostrý rozchod nepozorujeme.

Nejsilnější složkou této koalice husitských směrů uvnitř pražské obce byli téměř po 15 let (1422—1437) rozhodnější reformisté (maximalisté) směru Jakoubkova a později Rokycanova. Jejich tábor byl sociálně dost nesourodý, byly v něm zastoupeny v podstatě všechny vrstvy obyvatelstva pražského, základnu jeho však tvořilo střední měšťanstvo a řemeslnická elita, kdežto vedoucí skupinu tvořil převážně patriciát. Ostatní proudy nebyly v té době z politického života diskvalifikovány, dokonce v r. 1426 a následujících letech pozorujeme znovu účast radikálů ve vládních orgánech (vyvolanou ovšem přijetím expanzivní koncepce Prokopa Holého a mocenskou závislostí na síle polních vojsk táborských). Teprve když se na konci dvacátých a na počátku třicátých let začíná situace měnit (únava z válek, obavy z vlivu polních vojsk a vyhlídka na možnost výhodného smíru, který by poskytl stabilizaci sociálního systému v podobě měšťanstvu výhodné), tu radikální složka, která má stále ještě oporu na Novém Městě, je mocensky potlačena a mezi minimalisty a maximalisty dochází znovu k sblížení v jednotné (protiradikální) akci. V těchto letech (tj. na konci dvacátých a počátkem třicátých let) dostává seskupení „pražské obce“ výrazně sociální charakter. Jeho akce jsou motivovány třídními zájmy měšťanstva²⁹⁾ a jeho potenciálních spojenců v sociálním systému země, kdežto náboženská problematika je už zdaleka tak nevzrušuje. Dochází k jisté „transfiguraci hodnot“, k změně orientace, která je ještě podporována tím, že na vedoucích pozicích dochází ke generační výměně vůdců. Funkci hodnotové dominanty plní nyní zaměření na stabilizaci dosavadního sociálního modelu. To umožňuje nejen jednotu akce maximalistů i minimalistů, ale i dočasné spojenectví tohoto seskupení se silami jiné náboženské orientace — s katolíky — v společné akci proti jedné z komponent husitské společnosti.

Přesto právě v těchto letech se začínají vytvářet *oba proudy jako substrukture pražské obce*. Jsou tu nejen dvě linie ideologické (Rokycana —

²⁹⁾ Měl v tom značnou úlohu i podíl, kterého se dostalo zejména vlivným měšťanům z konfiskací — zájem o udržení tohoto profitu tu byl jistě silným jednotícím putem. Macek např. uvádí (u. m. str. 100), jak z jedné části konfiskovaného majetku „koupili“ konšelé (a to byli především význačnější měšťané) 15 dvorců, 7 vinogradů, 4 zahrady, 4 louky, 2 mlýny, 1 tvrz, 1 rybník a pole. „Konšely, kteří se nejvíc obohatili konfiskacemi domů, najdeme na radnici ještě v období Lipan a po Lipanech, kde se už úplně včlenili do feudálního pořádku“ (u. m. 101).

Příbram), ale vytvářejí se zřetelně i dvě vůdcovské skupiny politické a dvojí spojenectví za hranicemi města. I když údaje o obsazování radnice nejsou zcela spolehlivým vodítkem pro podobu těchto vůdcovských skupin, poskytují přece jen nejsoustavnější materiál, který s rizikem myslím nevelkých chyb nám dovoluje nahlédnout do podoby vůdcovských sestav.

Na Starém Městě bylo v letech 1418—1436 obsazeno celkem 405 konšelských křesel. (Jejich jmenovité obsazení udává Tomek v Děj. m. Prahy IV.) Z toho počtu není podle uvedeného pramenu známo 82 jmen. Zbývá tedy 323 křesel, která jsou obsazena celkem 181 jmény. Podle Mendlovy rekonstrukce provedené na základě berních seznamů (Krise a zápasy, str. 120n.) lze usuzovat, že na Starém Městě bylo cca 845 hospodářů; ve skutečnosti jich bylo asi o něco méně, protože mnozí vlastnili více než jeden dům, některé domy patřily vdovám nebo sirotkům, kteří nepřicházeli v úvahu pro výkon konšelské funkce. Ovšem ne každý hospodář se k výkonu funkce mohl dostat. Ať už ustanovení o podmínce osedlosti v 50 kopách majetku je v plné platnosti již v době předhusitské, jak se domníval Čelakovský,³⁰⁾ nebo je teprve pozdějšího data, jak uvádí Mendl,³¹⁾ faktem je, že do rady byli voleni především hospodáři mohovití. Mendl zjistil rekonstrukcí prodejních cen jednotlivých domů na Starém Městě (podařilo se to asi u $\frac{3}{5}$ domů), že jen za 174 domy z prověřovaných šesti set bylo zapláceno více než 50 kop. Měšťané, kteří takovému majetkovému censu vyhovovali, tvořili asi 25—30 % mezi ostatními osedlými — a především mezi nimi nacházíme ty, kdož se na vládě podíleli nejčastěji. Některá příjmení se ovšem objevují vícekrát, takže mohlo jít i o různé zástupce téže (širší) rodiny, jindy se objevuje jméno téhož domu, což patrně vyjadřuje rovněž příbuznost (evidentně Jan od Stříbrné hvězdy a Pešík z téhož domu jsou bratři). Ve skutečnosti tedy počet rodin, které se účastní na vládě ve městě, bude ještě menší než počet uvedených jmen.

Na Novém Městě docházelo už před explozí k daleko větší výměně osob v radách. Byla tu větší občanská základna, která vyvíjela větší tlak na střídání, a kromě toho tu byly sociálně vyrovnanější poměry,³²⁾ takže nebylo tolik hospodářů diskvalifikovaných z výkonu funkce pro nedostatečný majetek; timokratický princip se tu zřejmě od založení pro poněkud odlišnou strukturu obyvatelstva neuplatnil tak důsledně. Podle Mendla bylo na Novém Městě cca 1500 hospodářů, ovšem i zde musíme z výše uvedeného důvodu číslo poněkud snížit. Všech křesel na novoměstské radnici je v letech 1419—1436 333. Z toho Tomek nezná 116 jmen. Zbýva-

jících 217 křesel je obsazeno 177 jmény; z toho 9 osob obsadilo samo 29 křesel. I zde tedy se o výkon politické moci dělila poměrně úzká elitní vrstva, do níž třeba počítat i zámožné řemeslníky, kterých v novoměstských radách je poněkud více.

Ve skutečnosti kontinuitu politiky a moci udržovalo (na Starém Městě výrazněji!) v každém městě asi 40 mužů; 40 mužů na Starém Městě obsadí v letech 1418—1436 z 323 křesel celkem 155 křesel, tj. téměř polovinu — a 39 mužů na Novém Městě obsadí v l. 1419—1436 z 217 křesel 73 křesla, tedy jednu třetinu. Není sporu, že to byli tito lidé, resp. špičky mezi nimi, kteří městu vládli, 21 mužů na Starém Městě obsadí 98 křesel — tedy sami jen o něco méně než třetinu; A na Novém Městě 10 mužů obsadí samo 34 z 333 křesel. Vedle toho, že tato čísla přesvědčují o soustředování politické moci v rukou nemnohých, ukazují ještě jednu věc zřetelně: kontinuita pražské politiky v letech od výbuchu novoměstského až po restauraci monarchické vlády byla udržována především politickým útvarem staroměstským, tj. hlavně měšťanskou bulé (starší obcí) Starého Města pražského, kde proměnlivost osob v radách bývala už tradičně menší i před revolucí. Toto soustředování moci v rukou nemnohých je pak zvláště zřetelné od r. 1422, kdy mocenská základna „české obce“, jak jsme již poznali v období rozkmitu, je zúžena neúčastí neosedlých ve velké obci a ochromením radikální skupiny se přenáší všechen politický život do „obce pražské“ ovládané měšťanskými a řemeslnickými špičkami; je to dlouhé období timokratické vlády, ne ovšem prosté vnitřního antagonismu, který se pak zvláště zřetelně projeví ve vytvoření dvou vůdcovských sestav uvnitř „pražské obce“.

Mezi jmény tohoto období, jak je uvádí Tomek, vidíme na Starém Městě dvě garnitury, které se vyměňují u moci buď ob rok, nebo někdy ob dvě rady (tak to totiž stanovil verdikt hejtmanů v r. 1422 ve sporu mezi Jakoubkem a Želivským; toho bylo pak poměrně dlouho šetřeno). První, kompaktnější, tvoří zejména Matěj Smolař, Hedvika krejčí (oba odpůrci politiky korybutovské), Václav Holec, Kříž platněř, Matěj od Hřebenů, Mikeš Ryšlavý, Václav od Kaprů a s nimi patrně i Pecha valchář, Václav Litochleb a později i Zdeněk svícník (který se rovněž jmenuje jako odpůrce knížete Korybuta). Druhou skupinu, která byla proměnlivější, vede silný muž pražské politiky celých dvacátých let Šimon od Bílého lva, stoupenec původně politiky polské (byl již r. 1420 ve vánočním poselstvu husitů k polskému králi), ale zklamán ústupností knížete, obrátil se zřejmě proti němu.³³⁾ S ním často v téže radě zasedá Jan od Stříbrné hvězdy,

³⁰⁾ Čelakovský, Zřízení str. 154 n.

³¹⁾ Mendl, Krise a záp. 130, pozn. 1.

³²⁾ Tamt. 120 n.

³³⁾ Kromě funkce v radě staroměstské býval Šimon pověřován i jinými úlohami: tak v r. 1423 byl ustanoven ve sporu kněží tábořských a pražských na Konopišti jedním ze čtyř světských auditorů (Tomek, Děj. IV, 283), v r. 1425 je mezi dvanácti rozhodčími

který se časem stává stále vlivnější osobou, zejména mezi konzervativnějším měšťanstvem; dále Jíra Domažlický, Vavřinec soukeník, Jan Kněževský, Jan Podjistebský aj.

Tým Smolařův a Hedviky krejčího nastupuje v květnu 1422 v radě, kterou obnovoval Zykmund Korybutovič (Smolař sám je až v radě r. 1424). Jsou tu tedy patrně odpůrci radikálního programu a seskupení, nejsou však stoupenci poráženeckého kompromisu, jak o něj později ve spojení s konzervativním křídlem usiloval Korybut. Neboť znovu se tato garnitura objevuje v radě, která byla zvolena ihned po pádu Korybutově v dubnu 1427.

Přivrženci Šimonovi jsou rozptýlenější, teprve Jan od Stříbrné hvězdy soustřeďuje sem později nové lidi, kteří usilují o rychlé uzavření náboženského i politického sporu a tíhnou k programu minimalistickému. Mnohá jména se ovšem objevují jak v radách „smolařovských“, tak v „kunvaldovských“ (Jan a Pešík od Stříbrné hvězdy se později zvali z Kunvaldu). Nejde o formování nějaké samostatné politické struktury „středu“, nýbrž je to spíše výraz nezbytných kompromisů obou skupin.

V letech po Korybutově pádu přichází zřejmě do rad nová konšelská generace, jmen z počátku revoluce ubývá, a s tím se zřejmě mění i orientace hodnotová; noví konšelé se výrazněji orientují na sociální a politické problémy než na náboženské hádky. Zdá se, že tato mladší garnitura, jejímž mluvčím se později stal Jan Velvar, navazovala na rozhodnější skupinu smolařovskou.

Za změněných okolností ovšem (na jedné straně možnost ukončení válek dohodou s koncilem — na druhé straně tlak Prokopových vojsk na pokračování husitské expanze) dochází i k jistému posunu stanoviska, které umožňuje sblížení s druhým, konzervativním směrem v pražské obci v jednotné akci jak proti tábořským tak i proti jejich polním vojskům. Nasvědčovaly by tomu pozdější akce perzekuční,³⁴⁾ které po obnovení monarchistické vlády zasáhly především ty politiky, kteří kladli větší požadavky koncilu i Zikmundovi pro eventuální ukončení nepřítelství: v lednu 1438 byli zatčeni Matěj Smolař, Jan Velvar, Hedvika krejčí, Mikuláš Kněževský, Václav Drdák, Václav Duršmíd, Martin Vlašimský aj., v únoru téhož roku vypovězeni Mikuláš Betlémský, Vavřinec Babka krejčí, Mikuláš Pytel soukeník aj., 1440 štat Smolař a Ondřej uzdář (byl s Velvarem společně ve třech radách). Zdá se, že mezi „mladšími“ a Smolařem a Hedvikou byla jistá politická kontinuita. Ovšem tato perzekuce přišla

ve sporu táborů a pražanů po míru Vožickém, v r. 1427 byl to opět Šimon, koho informoval Vilém Kostka z Postupic o plánu odstavených korybutovců přepadnout Prahu, v r. 1433 zúčastňuje se jednání s posly koncilu, jsa spolu s píseckým hejtmanem Laudou světským delegátem husitů vedle šesti duchovních atd.

³⁴⁾ Srv. dále.

až později, kdy seskupení „pražské obce“ se zřetelně rozpadlo na dvě skupiny, které se lišily jak strukturou organizační, tak protichůdností politických (spíše než sociálních) zájmů, a kdy došlo k tomu, že jedna skupina plně diskvalifikovala z politického života příslušníky skupiny druhé. V letech před restaurací monarchistické vlády však spolupráce ve společných akcích vůči jiným sociálním objektům převažovala nad vnitřními rozpory. Rady se celkem pravidelně střídaly v rukou toho či onoho směru, a bylo-li třeba jednoty v postupu, tu je vytvářena koaliční rada. Tak když se chystá zásah proti novoměstským, vytváří se na Starém Městě rada, v níž zasedají vůdcové obou směrů (rada z dubna 1434): Smolař a Hedvika krejčí (Kříž platněř a Velvar byli v předchozí radě, což je podle hejtmanského výroku a zvyklostí vylučovalo z účasti v příští radě) vedle Jana od Stříbrné hvězdy a Jíry Domažlického. A přibírají i Jeronyma Šrolla, kdysi člena radikálních rad a stoupence Želivského. Tato společná rada pak po dobytí Nového Města dosazuje tam konšely podle své vůle právem vítěze, a nikoli právem městským. A funkci tu svěřují právě Šrollovi (byli s ním i Velvar a Hedvika)!

Rovněž když se již schyluje k zdánlivému uzavření boje se Zikmundem a církví, postaví reformisté znovu radu, která má v sobě špičky elity jak smolařovské, tak kunvaldovské. V roce 1436, kdy se jedná v Jihlavě o přijetí Zikmunda za krále i o přijetí kompaktát, tu vedle Smolaře stojí Jan z Kunvaldu, vedle Kříže platněře Jíra Domažlický. I v poselstvu k Zikmundovi do Řezna v srpnu 1434 jsou zastoupeny oba směry: Janem Velvarem a Janem z Kunvaldu. Do sboru volitelů arcibiskupa v září 1435 jde za Staré Město Jan Velvar, za Nové Město pak příslušník druhého směru Pavel Dětrichovic, pozdější partner Pešíkův.

V závěrečné fázi jednání (v Brně, Bělehradě, Jihlavě) měli ovšem maximalisté převahu. Jak se ukázalo později, bylo to ze strany minimalistů taktické, nechali-li svízelná jednání především Velvarovi a Rokycanovi — vyhnuli se bezprostřední nevůli císařově, a tím byli pro něho přijatelnější, když po návratu do Prahy dosazoval nové rady. Do té doby však ovládání politických a mocenských orgánů obce není výlučně v rukou některého z obou směrů uvnitř pražské obce, jedna skupina nevylučuje z politického života druhou. Je to především proto, že sice dochází k zřetelnějšímu krystalizování dvou vůdcovských skupin, avšak nedochází k rozpadu „kontrolující skupiny“, již je měšťanská bulé. Tato širší „obec starších“ zůstává po všechna léta od r. 1422 až do návratu Zikmunda do Prahy hlavním centrem politického života, subjektem, v němž se rodí nejzávažnější rozhodnutí, odtud se vybírají nejen kandidáti do rady, ale i delegáti k různým jednáním (tak např. Velvar jedná v Jihlavě, ač není členem rady). Uvnitř bulé jsou sice difference, vnitřní soupeření, ale navenek obec vystupuje jednotně a kontinuita vnitřní i vnější politiky je

zachována právě tím, že po všechna léta nedochází k výraznější proměně tohoto orgánu „kontrolující skupiny“. Také mocenská základna seskupení, kterou tvoří většina pražského měšťanstva a řemeslnictva, sotva byla diferenciacním procesem mezi vůdci hlouběji dotčena — ani zde nedošlo k rozpadu, i když její podoba pádem radikalismu (zejména pádem Nového Města v r. 1434) byla změněna.³⁵⁾

Protože tedy trvá jednota hlavního proudu seskupení a protože nedochází k vzájemné diskvalifikaci z politického života ani po dobu výkonu konšelských funkcí druhou vůdcovskou skupinou, nýbrž naopak k vzájemnému pověřování důležitými úkoly, lze soudit, že jednota zájmů zejména sociálních a politických byla větší než některé neshody týkající se strategie, profitů, aspirací a averzí. Proto také seskupení „pražské obce“ jako seskupení vládnoucí musíme považovat za jednotné, byť i v něm lze spatřovat rivalitu užších skupin jako ostatně nacházíme všude, kde síla počátečního étosu začne ustupovat oportunistickým kalkulacím.

Poněkud odchýlný byl vývoj konstelace skupin v letech 1427—1434 na *Novém Městě*. Příklon Prahy k expanzivní politice Prokopově a zejména protikorybutovský převrat, který přinesl novou aktivizaci radikálních přívrženců na Starém Městě, vedl na Novém Městě k tomu, že skupina radikálů — vedená nyní Vlkem — znovu výrazně ovlivnila postoj Nového Města v otázkách jak politických, tak teologických i hospodářských. Rozdílný charakter mocenské konstelace skupin vedl pak v následujících letech k stále hlubším diferencím, jež vyústily v osudnou vojenskou srážku na jaře r. 1434.

Na Starém Městě pozorujeme návrat konzervativních (minimalistických) kněží a politiků na politické a ideové kolbiště od r. 1429 (v létě už tu zastihujeme Příbrama v nových hádkách s Paynem) — v letech 1430 až 1434 se tu pak vytváří koalice maximalistů s minimalisty proti radikálům.

Na Novém Městě však minimalisté jsou nadále z politického a ideového života vyřazeni, politika města je určována důsledně protizikmundovským postojem radikální skupiny; to vede k trvalému sblížení se sirotky, s nimiž stojí novoměstští v těsném spojení až do své porážky v roce 1434.

Radikální skupina na Novém Městě však má nyní už jiný charakter než v dobách Želivského. Ukázali jsme už výše na to, jak osudné bylo pro život skupiny, že neměla bohatší organizace rolí,³⁶⁾ její aktivita byla přímo závislá na kvalitách jejího vůdce. Vlk však už nebyl Želivský! A to

³⁵⁾ Institucemi „velké obce“ a „starší obce“ se chci zabývat v jiné studii — srv. o tom též nejnověji Ferd. Seibt, Hussitica, Köln 1965.

³⁶⁾ Viz str. 41 této práce.

měnilo nikoli snad postoj, ale účinné chování skupiny. To se projevuje zejména v charakteru politických institucí města v těchto letech. Ačkoli radikálové tu mají nepochybně silnou mocenskou základnu, nevidíme tu žádný pokus o nastolení svérázného typu vlády, jako byla např. demokratická velká obec Želivského. I zde se po r. 1427 shledáváme s tradičním rozdělením moci mezi konšelskou radu a starší obec, jak jsme to pozorovali na Starém Městě. Také velká obec je tu sotva vlivnější — obě rady stojí nad obcemi, nikoli obráceně. Neshledáváme tu obnovu onoho široce pojatého politického občanství, které umožňovalo i neměšťanům zúčastňovat se aktivně jednání velké obce. V září 1428 bylo na společném shromáždění obou měst m. j. přijato důrazné připomenutí, že jakékoli strojení rot a bouřek ve městech je zakázáno, a bylo obnoveno také starší ustanovení, vydané kdysi proti radikálům, že ve shromáždění obcí jen ten smí promluvit, kdo o to pány konšely a obecní požádá, a i pak jen toho se smí držet, co mu rozkáží. Není pochyby, že toto opatření posilovalo postavení rad a starších a znemožňovalo velké obci účinný zásah do jednání a kontrolu obecních opatření (srv. Čelakovský, *Zřiz.* 209). Přijali-li novoměstští toto rozhodnutí, pak lze soudit, že ani u nich už model široké, demokratické velké obce nebyl dost živý; jistě také proto, že měšťanstvo novoměstské — jak ukázal pozdější vývoj — tíhlo k programu maximalistickému, třebaž spory se Starým Městem mu neumožňovaly vytvořit i organizačně skupinovou jednotu.

Nové Město mělo tak po roce 1427 svou odlišnou ideologii (i správa kněžstva byla oddělená), svou odlišnou sociální strukturu (bylo sociálně vyrovnanější, počet řemeslníků tu byl větší), mělo svou odlišnou zahraničněpolitickou koncepci (neústupnost vůči Zikmundovi, nedůvěra ke koncilu, v českém táboře spojenectví se sirotky), mělo jistě odlišné zájmy, někdy (šlo-li o konfiskace, trhy apod.) přímo protivné zájmům staroměstským. Nemělo však odlišnou koncepci politické vlády, nedovedlo se vrátit k principu širokého občanství neomezovaného sociálním (hl. majetkovým) censem. Velká obec v široké podobě aktivizovala se jen v době akutního ohrožení — jako bylo v dubnu 1427 nebo na jaře 1434 — tedy v akcích bojových, nikoli po výtce politických. Vlk, který se stal dědicem funkce Želivského, nestal se pokračovatelem jeho politického odkazu — aniž to dokázal někdo z politických radikálních vůdců.

Neprojevili-li se významněji radikální duch v řešení modelu městské vlády, pak se zřetelně uplatnil ve volbě spojence uvnitř husitského tábora. Nové Město — jak ukázal R. Kalivoda v příspěvku na symposiu *Cultus pacis*, otištěném ve *Filosofickém časopise* 1965, čís. 2, str. 389 — se přimklo k sirotkům jednak proto, že Želivského náboženský radikalismus jim byl bližší než tábořský, jednak ovšem pro společně sdílenou averzi k Zikmundovi. V Želivském vidí Kalivoda pražskou paralelu žiž-

kovského postoje. „Není proto náhodné, ale přirozené a zákonité, že Nové Město pražské, bašta Želivského strany, se po převratu v Praze v r. 1427 včleňuje do sirotčího svazu.“ (Tamt. 389.)

Sledovat kontinuitu skupin na Novém Městě je mnohem obtížnější. Zejména to platí o radikálech. Jádro spolupracovníků Jana Želivského bylo, jak víme, likvidováno společně s ním. Po jeho pádu, zejm. v letech 1422—1424, pozorujeme, jak skupina konšelů, kteří byli v radách po výbuchu revoluce, je nahražována novými lidmi. To platí o Beneši pasíři, Janu Plzenském, Valeši Mudrákovi, Pavlovi z domu rychtářova (byl v r. 1421 členem gubernia čáslavského), kteří se v radách objevují naposledy v r. 1422, a o Maříkovi soukeníkovi, Václavu Rybovi, Mikeši Kozíhlavovi a Jiřím knihaři, kteří končí konšelskou funkci v r. 1424. Zato objevují se tu noví lidé, kteří se v pozdějších radách vyskytnou ještě několikrát. Tak Beneš Cukmantský (18. 5. 1422 a později v l. 1434 a 1436, kdy rada byla sázena staroměstskými), Velík od Kocourů (18. 5. 1422 a potom 1426 a 1434) a Jíra Frankův (18. 5. 1422 a potom 1434 a 1436 jako Beneš); Jan literát, pekař, který se objevuje v radě 22. 1. 1424, je znovu v radě 1435 a 30. 8. 1436 je Zimkundem dosazen co purkmistr. Není pochyby, že tu šlo o vystřídání horlivějších přívrženců Želivského radikalismu vlažnějšími měšťany. Jen několik jmen by mohlo svědčit pro kontinuitní zastoupení radikálů i v letech, kdy nastal od radikalismu zřetelný odklon.

Tak Havel Železný (poprvé 27. 5. 1420, potom v l. 1428 a 1433) je zřejmě radikálního zaměření, neboť se objevuje v radách, které projevují rozhodnějšího ducha zejména v kritickém vztahu k politice staroměstské. Také Valeš zelník, který byl v radě jmenované Želivským 2. 7. 1421, je znovu zvolen do rady 14. 5. 1432. U těch, kteří se po roce 1427 vyskytují několikrát v radě, můžeme dnes sotva určit skupinovou příslušnost. Mám na mysli např. Jakuba Ládevského (v radě 1428, 1430, 1432), Martina Kúsce (1430, 1432), Petra ze Záluží (1426, 1428), Šimona Černého (1430, 1433), Jana Liznu (1430, 1432); hledání je ztíženo i tím, že hlavní pramen — Tomek — většinu jmen v radách těchto let nezná. Václav Cvok, pekař, který byl v radě 1432 (snad i v dubnu 1430) a v dubnu 1436 (před nástupem Zikmundovým), byl pak ještě v poděbradských radách 1448 a 1450—1452; myslím, že v tom lze vidět náznak toho, že na Novém Městě mělo maximalistické měšťanstvo svou odnož, jež patrně později vstřebala do své mocenské základny zbytek radikálů a postavila se po porážce minimalistů do čela správy novoměstské.

Dobytí Nového Města staroměstskými znamená vůbec rozprášení radikální skupiny; její reprezentanti již nejsou v radách a po vyhnání kněze Vlka není tu ani jednotící pouto vůdcovství. Jak řečeno, jejich řady patrně posílily mocenskou základnu maximalistického měšťanstva, které se tak

mohlo opírat o velkou obec zejména v době, kdy rady byly trvale ovládnuty minoritou minimalistů, a alespoň brzdit výstřelky jejich samovlády, než se samo (zásahem Poděbradovým r. 1448) zmocnilo vlády ve městě.

Rada z r. 1434, kterou po dobytí Nového Města dosadili staroměstští, navazuje čtyřmi jmény na radu z 18. 5. 1422 jmenovanou Korybutem. Jsou to zřejmě neradikální politikové, z nichž dva (Beneš Cukmantský a Jíra Frankův) jsou ještě i v radě 1436, která souhlasila s přijetím Zikmunda a kompaktát.

Zřetelněji můžeme sledovat prameny zastoupení minimalistů. Ani na Novém Městě přes radikální jeho tradici nescházelo přívrženců opatrnického konzervatismu, který po Jihlavě ovládl i Nové Město až do roku 1448. Z těch, kteří se stali členy pozdější vlády Dětrichovicovy, byli v dřívějších radách před dubnem 1434 aspoň Velík od Kocourů (1422, 1426, 1434), Jan Šitka (1428), Henzl řezník (1424, 1426), Jan Literat (1424). Je zajímavé, že většina kolegů Pavla Dětrichovice nastoupila do konšelské funkce poprvé tehdy, když město bylo pod svrchovaností Starého Města. Tak Valentin Kába, Kliment Holian, Prokop Jičínský, Mařík Rathauský aj. nastupují v letech 1434—1436. Vedení této skupiny připadlo Pavlovi Dětrichovicovi, který se odklonil od politického i náboženského zaměření svého otce a stal se hlavním reprezentantem skupiny až do září 1448, kdy se Prahy zmocnil Poděbrad.

Vcelku lze říci, že na Novém Městě vliv radikální skupiny i po Želivského smrti trval a zejména od r. 1427 byl značně posílen. Skupina měla rozhodující vliv na postoj Nového Města k jednáním vedeným na sklonku dvacátých let se Zikmundem i koncilem, ale její organizační soudržnost již byla volnější. Právě na počátku 30. let se výrazněji projevuje i oportunismus měšťanstva, které se obává zostřování sporů. Po dobytí Nového Města se dostává správa do rukou právě těchto měšťanů, z nichž někteří zůstávají v podstatě na úrovni programu maximalistického a jsou zejména později — po r. 1448 — i členy rad poděbradských. Jiní sklouzávají po obnově monarchistické vlády na stanovisko minimalistické — ti tvoří však v obyvatelstvu mizivou menšinu.

S obnovením královské vládní moci dochází i ve struktuře politického života pražského k změně zásadní: dosavadní více méně *jednotná fronta pražského měšťanstva (pražské obce) se rozpadá do dvou zájmových skupin, které spolu svedou boj o vyústění revoluce, o její definitivní zachytnou rovinu.*

Zikmund po svém návratu do Prahy dal zřejmě najevo, že za nebezpečnější soupeře své vlády považuje maximalisty. Vyřadil tým Velvarův z městské rady — avšak vyřadit jeho stoupence z městské obce (velké obce i užší obce starších) nebylo v jeho moci: tam se uplatňoval auto-

nomní mechanismus obce samé a v té měli velvarovci zatím převahu aspoň početní. Naproti tomu jmenoval do rady minimalisty, kteří nikdy nemířili k přílišnému posunu sociálních sil v mocenské konstelaci, jak existovala ve státě před revolucí. Postačovalo jim, že měšťanstvo jako stav zaujalo místo prelátstva a že konfiskace duchovenských statků a nepřátel revoluce byly rozděleny také k jejich prospěchu. V ostatním nebyli králi nepovolní a neodmítali ani požadavky koncilu.

Noví vládcí města mohli se v následujících letech opírat o přízeň královského dvora a později především o podporu královských místodržících, Menharta z Hradce a Oldřicha z Rožmberka. V měšťanské obci však takovou oporu neměli. Tam převažovaly obavy, že král ještě obci předloží svůj účet. Měla-li se tedy vláda minimalistů, nastolená proti vůli obce (Zikmund pominul všech padesát kandidátů, které mu obec navrhla!) udržet u moci a profitů, pak bylo nutné dosáhnout změny v poměru sil především v měšťanské obci. O to se mezi oběma zájmovými skupinami rozvinul boj.

Obě skupiny byly formou organizace měšťanstva — zejména po r. 1434 neobčané, tj. neměšťané, jsou z politiky městské zcela vyřazeni. Také spojenectví se šlechtou a distancování od radikálů uvnitř i za hranicemi města je oběma skupinám společné. Avšak politická struktura obou je zcela odlišná. Mocenskou základnu minimalistů tvoří jen menší část obce ve spojenectví s vojenskou a politickou silou Menhartovou a Rožmberkovou — mocenskou základnu maximalistů zůstává měšťanská obec a nepřímá podpora neměšťanských vrstev — „ulice“, která zůstala věrna ortodoxnímu programu reformnímu, jemuž se maximalisté přece jen více blížili než jejich soupeři. Proto noví vládcové města se odhodlávají k přeměně „obce“ v poslušný nástroj své politiky — násilím. Perzekuce z r. 1438 zasáhne citelně elitu opozičního seskupení. Po deportaci (zejm. Velvara, Smolaře, Hedviky, M. Kněževského a asi 30 jiných), vypovězení asi 18 znamenitých sousedů (Mik. Betlemský, Vavřinec Babka, Mik. Pytel aj.) a útěku mnohých (např. Slámy a Kříže platněře v r. 1440), a zejména po exekuci „nenapravitelných“ odpůrců Smolaře a Ondřeje uzdáře v r. 1440 byli ostatní natolik zastrašeni, že měšťanská obec — třeba se nestala spolehlivým podporovatelem — není už v dalších letech nebezpečným odpůrcem minimalistické kliky, vedené zejména bratry z Kunvaldu a Pavlem synem někdy králova vrátného Dětricha, jenž na rozdíl od syna býval horlivým kališníkem.

Od r. 1437 (25. srpna) do 4. září 1448 vystřídal se v konšelské radě Starého Města pod purkmistrovstvím Pešíka z Kunvaldu jen 29 osob (rada byla osmnáctičlenná),³⁷⁾ většina jmen tedy zůstávala na radnici po všech-

na léta, ostatní se vyměnili kooptací pro úmrtí nebo odchod některých radních.

Na Novém Městě, kde purkmistroval permanentně Pavel Dětrichovic, vystřídal se ve dvanáctičlenné radě v letech 1438—1448 jen 15 osob. Po úmrtí 3 konšelů v l. 1439 a 1440 kooptovala rada do svého středu Václava z Hrobku, Jíru Fraňkova a Jana Šitku, kteří pracovali v městské radě již dříve. Kdežto všichni ostatní konšelé byli po Jiříkově převratu v r. 1448 zbaveni úřadu a politicky diskvalifikováni, objevují se tito tři kooptanti ještě i v radách poděbradských. Snad se z toho dá usuzovat, že na Novém Městě byla možná i jakási mírná opozice — jinak bychom si dovedli těžko vysvětlit, proč tito lidé našli v očích poděbradské strany omilostnění.

V struktuře *minimalistické skupiny* postrádáme existenci nějaké korektivní skupiny, orgánu, který by omezoval vůli úzké skupiny vůdcovské. Také ovšem tu není dostatečná vlastní mocenská základna, protože přívrženci tvoří v obci jen menšinu; roli mocenské základny tak musí plnit — mocenské prostředky města (jimž hejtmánuje Hanuš z Kolovrat) a spojenců (Menharta a Oldřicha). Tak ve skutečnosti funguje jediný orgán skupiny — shromáždění konšelské rady — tedy platforma opravdu nejuzší.

Tam dochází k nejzávažnějším rozhodnutím, přičemž jsou zřejmé autoritativní tendence zejména u Pešíka z Kunvaldu, který se snaží všechnu moc soustředit ve svých rukou. Starší obec i tzv. velká obec měšťanská je snížena k roli zcela pasivní. Jejího hlasu se dbá stále méně, nemá co mluvit do obsazování rad (volba je z dalšího politického dění vyloučena a nastupuje důsledná kooptace) a neskládají se jí ani účty z hospodářství ve městě.

Pro úzkost své základny musí však kunvaldovská skupina počítat s neutrálním tlakem potenciální opozice v obci, která čas od času projeví dost bouřlivě svou nespokojenost. Aby tento přetlak nějak ventilovala, snaží se různými manévry vzbudit zdání, že plně dbá zájmů měšťanstva. Tak se snaží uchlácholit pobouřenou obec, když v l. 1440—1441 se ozývají hlasy o navrácení konfiskovaného majetku některým odběhlým měšťanům katolickým; přijímá usnesení, které potvrzuje platnost všech prodejí nemovitostí uzavřených během válek. Rovněž po pobuřujícím Karavajlově odjezdu s kompaktáty vyhovují minimalisté tlaku obce usnesením, které hrozilo vyhoštěním z obce každému, kdo by se protivil kompaktátům, přijímal pod jednou nebo kališníkům spílal kacífů. Rovněž vzrůstající hospodářská prosperita, která nastala po ukončení válek a obchodní i kulturní blokády Čech, pomáhá ventilovat přetlak vnitrosociálních sil. Nedostatečná podpora městským obyvatelstvem však žene tuto skupinu minimalistických timokratů do stále větší závislosti na politice Men-

³⁷⁾ Podle Tomkových údajů, Děj. m. Prahy IX, str. 265 n.

hartova křídla husitské šlechty, takže Praha v té době nemá skutečné vlastní zahraniční politiky. Protože doma vyloučila rozhodnější reformisty z politického i ideologického života (Rokycana hned na počátku jejich vlády odešel z Prahy, ostatní — pokud nebyli ochotni konformně vyznávat Příbramovu verzi — byli vystřídáni), bojí se uzavřít dohodu o jednotné zemské vládě s východočeským šlechticko-měšťanským svazem, protože by to znamenalo posílení maximalistických pozic i v samotné Praze. Minimalisté tedy neprojevují dostatek státoporného ducha, ale využívají naopak rozkladu zemské vlády k tomu, aby udrželi nadvládu své menšinové skupiny alespoň v Praze.

Maximalisté se lišili od svých soupeřů nikoli zájmy sociálními, nýbrž cíli politickými i strukturou své skupiny. Jejich ambice byly širší, nešlo jim jen o moc ve městě, ale i o posici v sociální struktuře celé státní společnosti. Mocenskou základnu skupiny tvořila většina měšťanské obce. Ale brzká ztráta vůdců politických i vůdčích ideologů ochromila akční pohotovost tohoto útvaru — po dobu vlády kunvaldovců stává se jen brzdou jejich oportunistických výstředností. Po celou dobu kunvaldovské timokracie je organizace této skupiny jen kusá. Vůdcové jsou za hranicemi města a spolupracují s Poděbradovou jednotou — ovšem bez vlastní mocenské základny jsou nuceni postupně se vzdávat nadějí na politické vůdcovství v zemi a postoupit tuto roli opět aristokratům. V Praze pak přívržencům chybí zřetelná struktura rolí, jejichž vzájemný vztah by byl schopen dát akcím skupiny účinnější charakter. Tak teprve dobytí Prahy Jiříkem v září 1448 vrací této skupině nejen moc, ale i úplnost organizační struktury.

Sjednocujícím činitelem maximalistické skupiny zůstávají zájmy politické. Náboženská reforma je pro ně kompaktní v podstatě dořešena, Rokycanova verze učení o transsubstanciaci je pro ně dogmatem a dohodou s příbramovci o kostelních řádech a odkazech na „soudce chebského“ jako arbitra ve zbývajících sporech zmizela aktuálnost transcendentního řešení; organizace husitské církve pod autoritou Rokycanovou uspokojovala jak většinu kněžstva, tak zejména laické obyvatelstvo Prahy, které s Rokycanovou osobou spojovalo i politické garancie, že kompaktní nebudou porušována.

Měšťanská obec, která tvoří základnu skupiny a její vlády, vylučuje ovšem i nadále vedle katolíků obyvatelstvo chudší a měšťanského práva nepožívající. Výkonná moc se soustřeďuje v rukou městské elity, která se usazuje v konšelské radě natrvalo a ovládá i vnitřní mechanismus skupiny. Tito leadři vytvářejí jakési předsednictvo, v němž padají nejdůležitější rozhodnutí jak politická, tak kádrová a snad i hospodářská. Tato předsednická elita není shodná s obcí starších, je to mnohem užší útvar jen politicky a hospodářsky nejvlivnějších osob. Plénu měšťanské obce je

sice vráceno právo kontroly obecního hospodaření,³⁸⁾ ale na tom se také přestává. Timokracie minimalistů je v podstatě nahrazena timokracií maximalistů, jejíž větší toleranost k odpůrcům vycházela jednak z toho, že většinová skupina se necítila vnitřní opozicí tak ohrožena, jednak ze státních aspirací poděbradské strany, jejíž součástí maximalisté skrze své vůdce byli.³⁹⁾

Elita maximalistů, která vystřídala na radnici kunvaldovce, volila pro uplatnění svých zájmů v podstatě shodnou taktiku jako její předchůdci. I jí šlo o uhájení široké městské autonomie, i ona přijala podvrh práv Soběslavových, jejichž výklad byl pro politické postavení města tak příznivý, i ona hledala dobrý vztah k správci zemskému, který měl snad ještě větší vliv na pražskou politiku než druhdy Menhart. Mohla se ovšem opřít o širokou základnu svých stoupenců. Proto poměr vedoucích osobností strany k plénu nebyl postaven na nedůvěře a zastrašování, nýbrž na poměrně ochotné spolupráci. Skupina maximalistů se tak jeví jednotná co do politické linie;⁴⁰⁾ nedocházelo aspoň k dalšímu štěpení na vnitřní opoziční podskupiny, na vedoucích místech se udržuje zřetelná kontinuita osobní i politická, jak to opět dosvědčuje obraz pražských rad po r. 1448. Proto také se mohla skupina vrátit k principu volby do orgánů obce (nikoli ovšem volby vůdců!). Do rad i „starší obce“ se tak dostávají opět noví lidé. Avšak více než polovinu míst v těchto radách si ponechávají v rukou nejvlivnější členové „předsednictva“. Nedojde ani k obnovení principu závazného střídání v radách, jak bývalo zvykem v období „pražské obce“, což ovšem jen napomáhá utužení moci vůdců; timokracie jako forma uspořádání politických vztahů v politickém systé-

³⁸⁾ Čelakovský v cit. práci na str. 252—3 v pozn. 83 udává, že se tak dalo před určitým počtem konšelů a obecních; na Novém Městě byli k tomuto účelu voleni vždy 2 měšťané z každé čtvrti.

³⁹⁾ O struktuře poděbradské strany nelze se zde rozepisovat, byla by to obšírná kapitola. Poznamenejme jen, že Pražané byli jakýmsi kolektivním členem strany, jejich vůdcové se zúčastňovali sjezdů a byli i členy vedení strany jako reprezentanti měšťanského stavu. Přijímali i její státní politiku, uvnitř města však zachovávali svou vlastní linii, zejména pokud jde o uplatňování censu náboženského, národnostního a sociálně-právního pro výkon veřejné funkce ve městě. Tak zejména náboženskou výlučností se liší pražští maximalisté od postoje strany v celozemském měřítku. Rovněž vnitřní organizace měšťanského maximalistického křídla se liší od struktury celozemské strany. Tu usnášení a rozhodování náleželo stranickým sjezdům, obeslaným všemi stavovskými kuriemi i obojím náboženstvím, tam se konstituuje strana (skupina) podle modelu městské správy, jak se stabilizoval ve 40. letech.

⁴⁰⁾ Nebyla ovšem jednotná co do zájmů třídních a aspirací osobních; status řemeslníků byl stále inferiorní, byli to měšťané druhého řádu, bez většího politického vlivu, ale nenaskýtala se jim alternativa politické volby, jíž by mohli vyjádřit svou nespokojenost. Pozice velvarovců se tak jevila jako mocenský monopol, ovšem poněkud tolerantněji vykonávaný než předtím minimalisty.

mu města trvá.⁴¹⁾ Proti předešlým letům je tu jen poněkud větší otevřenost pro přechod kandidátů z pléna do rady, jisté rozdělení funkcí mezi radu a obec a zejména ovšem ochotnější podpora ze strany základny. Struktura politického systému města vyústí nakonec v podobu, která se neliší příliš od předrevolučního modelu. Proměnila se etnická a ideová náplň vládnoucí skupiny, nezměnil se však sociální census a v důsledku toho ani samotná struktura celého systému.

Chtěl bych nyní upozornit ještě na některé další znaky, jimiž jsou skupiny ve své odlišnosti charakterizovány. Jde zejména o jejich *soudržnost*,

⁴¹⁾ V letech 1448—1471, kdy Praha stojí pod vlivem Poděbradovům, vystřídalo se v 16 radách staroměstských na 288 křeslech jen 102 osob (10 jmen Tomek nezná). Z toho 14 mužů bylo ve funkci konšelské více než pětkrát a obsadilo celkem 129 křesel (tak např. Jan Trefan, který byl již dříve třikrát v radě, byl za Jiřího ještě čtrnáctkrát radním, Pavel Cipser, který byl již dříve dvakrát, je za Jiřího znovu ještě třináctkrát, Samuel Velvar, syn Janův, dvanáctkrát, Lukeš od Červeného jelena desetkrát atd.). Rada staroměstská byla obnovována zpoloviny, ale střídají se tu známá jména, kdežto nových lidí se dostává mezi zabydlené timokraty sotva čtvrtina — a ti nikdy ve funkci konšelské dlouho nezůstali (třeba dodat, že to byli většinou řemeslníci). Skutečná moc ležela v ruce Samuela Velvara, těšícího se správcově přízni i podpoře svého švagra podkomořího Valečovského; Velvar se o ni dělil nejvýše s Trefanem, Cipserem, Lukešem a několika dalšími vedoucími osobnostmi městské politiky těchto let.

Na Novém Městě v šestnácti radách let 1448—1471 obsadilo celkem 192 křesel jen 67 osob. Z nich Jan z Vzhodce a Jíra Majnušek byli v radě patnáctkrát, Jan pláteník dvanáctkrát, Daniel z Tucharaze osmkrát, Beneš Cukmantský, který byl radním už v letech 1422, 1434 a 1436, byl za Jiřího ještě šestkrát v radě atd. Na jedenáct předních měšťanů novoměstských připadá 90 křesel! To je proti stavu do r. 1434 změna jistě markantní. I zde nové, přechodné přírůstky v radě tvoří převážně řemeslníci. Na Novém Městě teprve nyní rozvinula se měšťanská timokracie naplno.

Ještě výrazněji pozorujeme tento vývoj na Menším Městě, které se pomalu zotavovalo ze svého zničení v prvních letech revoluce. Tu v letech 1438—1448 držel vládu v ruce purkmistr Martin Slivka s konšely Janem Otlíkem, Matějem Zajcem, Ondráčkem od Strahovské brány, Martinem Kačerem, Vítkem Petříkem, Janem Mandincem, Sigmundem Rakovnickým, Štěpánem kameníkem aj., kteří pak byli v roce 1448 vystřídáni především Hanuškem krejčím (převážně prvním purkmistrem — až do r. 1471 — tedy ve 23 radách!) spolu s Janem vzozatajem, který byl členem 20 rad, Martinem Nedoróšce, který byl ustanoven čtrnáctkrát; Jan Stodola a Pertolt řezník byli v radě osmkrát, Matěj Plzenský sedmkrát. K nim družili se brzy i někteří z těch, kteří zastávali funkce v letech Menhartovy vlády v Praze. Tak Matěj Zajíc a Sigmund Rakovnický byli od r. 1449 konšely ještě jedenáctkrát a Štěpán kameník šestkrát. Zdá se tedy, že zde, podobně jako na Novém Městě, nebyl menhartovský režim tak tuhý, jestliže někteří radní z té doby byli znovu povoláni do úřadu.

Tak zcela nepochybně řízení politických záležitostí dostalo se v celé Praze do rukou nepočtené elity měšťanské, která se opět rekrutovala především ze zámožného měšťanstva. Proto i v těchto letech vedle censu náboženského a národnostního se uplatňuje ve veřejném životě i census politický (příslušnost k poděbradskému seskupení) a zejména sociální (tj. váha majetku a sociální pozice). Soustředění moci v ruce nečetné měšťanské elity vedlo ovšem k poklesu významu starší obce (bulé). Je třeba si však uvědomit, že tato elita je reprezentantem skupiny, jež měla v Praze nejširší mocenskou základnu, nejširší podporu občanstva ze všech skupin, jež se dosud v průběhu revoluce u vlády vystřídaly. Neprojevuje-li se tu významněji žádná opozice ve městě, pak to není pro tuhost režimu, který jí nepřipouštěl, jako spíše proto, že maximalisté dovedli jako

setrvačnost orientace, vnitřní variabilitu postojů a o důsledky zásahů některých skupin do životního stylu města.

Soudržnost jednotlivých skupin byla nestejná. U některých, jako např. u radikální skupiny Želivského, pozorujeme značnou kompaktnost, pevné stmelení kolem vůdce a hodnot, jež skupinová orientace preferuje. U jiných se s takovou kompaktností nesetkáme, ale zato vidíme větší životnost, delší trvání skupiny (seskupení). Tak např. u reformitů, kde rozštěp na minimalistický a maximalistický proud v l. 1422—27 nerozložil ještě jejich formaci; ta přetrvala ještě celé desetiletí, než došlo k plnému rozlomu na dvě protichůdné zájmové skupiny (v l. 1437—39).

Soudržnost můžeme zjišťovat jednak podle intenzity vnitřních vztahů ve skupině, jednak podle jejich trvání, tj. také podle schopnosti akomodace novým situacím.

Největší kompaktnost skupiny shledáváme tam, kde je hnutí propojeno i osobními vztahy k vůdcům (vůdci). Osoba oblíbeného vůdce tu má značnou kohesivní sílu, dochází k jakési „personifikaci“ hnutí, k splynutí hodnot s osobou vůdce — toto citové pojítka bývá silnější než pojítka racionální. Podmínkou intenzivnější kompaktnosti je také jednoznačný postoj k jednoznačně chápaným hodnotám. S takovým postojem se setkáváme především u radikální skupiny Želivského. Zde vedle vztahu věrnosti nejen hnutí, ale i osobě vůdcově najdeme i názorové a hodnotící unisono, které je manifestováno tím, že ve skupině není jiného programátora, jiného interpreta hodnot kromě Želivského. Není tu žádná oponující skupina. Kněží Vilém a Vlk jsou obdivovateli a následovateli Želivského, netvoří však žádnou názorovou nebo hodnotící variantu uvnitř skupiny. Také řadoví příslušníci skupiny projevují na schůzích velké obce naprostou názorovou shodu s míněním a návrhy Želivského. Vnější korelátom tohoto názorového unisona je ovšem netolerantnost k odchylným názorům, a tím i k ostatním skupinám.

Srovnáváme-li aktivitu radikálů s ostatními skupinami, pak je zřejmé, že z větší kompaktnosti skupiny plyne i vyšší kázeň, a tím také schopnost větší akční pohotovosti. Na druhé straně ovšem vnitřní unisono vy-

reprezentant vítězného husitství vstřebat do svých řad i většinu dřívějších stoupců politiky a ideologie radikální. Byť formou se měšťanská vláda blíží struktuře před revolucí, je třeba mít na mysli, že to je vláda mající za sebou širokou podporu obyvatelstva stejně jako hodnotové orientace, obyvatelstva sjednoceného ideologickým postojem jako politickým poutem. Tíživost této timokratické vlády není tedy pocílována tak nepříjemně jako timokracie předrevoluční. Diference hospodářských zájmů, vyplývající z nestejného postavení a funkce v ekonomické struktuře společnosti, trvají ovšem v Praze dál a překlenuty revolucí nejsou. Ale tyto diference se neprojevují politickým rozpadem — naopak politická jednota města je utužována novými útoky na stavovské výsady, jichž měšťanstvo, zejména pak pražské, v procesu revoluce získalo.

tváří tužší systém hodnot, jistou názorovou ztrnulost, která ztěžuje životné kompromisy s ostatními sociálními silami a žene skupinu do boje i tehdy, kdy to není pro ni výhodné (jako např. na začátku r. 1422, kdy by bývalo výhodnější střetnutí s Jakoubkovým proudem překlenout kompromisem). Pevná soudržnost, výhodná pro okamžik akce, nemusí být tedy výhodná pro vedení politiky à la longue. Kromě toho je křehká: přerváním osobního pouta (smrtí Želivského) nebo selháním některého principu (např. antimonarchismu tváří v tvář nové situaci, která nastala příjezdem Korybutovým do Prahy) ztrácí se vůbec linie vývoje skupiny. Tato vazba zná jen strohou alternativu: buď tuhé lpění na principech — anebo odpadnutí.

Trvalá soudržnost bývá naopak tam, kde pozorujeme jistou *variabilitu postojů uvnitř seskupení*. Osobní vztah „věrnosti“ k vůdcům tu bývá slabší, spíše tu bývá více vůdců nebo vůdčích skupinek, z nichž každá reprezentuje určitý taktický postoj nebo určitou specifickou hierarchii hodnotovou uvnitř komplexní hodnotové integranty. Tak se vytvářejí uvnitř hnutí „proudy“ a při pluralitě těchto proudů a vůdců je možné „přelévání“ z jednoho proudu do druhého, což umožňuje příslušníkům (stoupencům) výběr, volbu podle osobních tendencí. Malá variabilita vnitřních postojů posiluje spíše autoritativní tendence ve skupině, naopak příliš velká variabilita může vést až ke ztrátě jednotného pojítka a k desorganizaci, rozpadu skupiny. První nedostatek se projevil u zájmové skupiny minimalistů v l. 1439—1448, takže nakonec se dospělo k utužení postavení vůdce (Pešíka z Kunvaldu), jenž disponoval mocí bez vnitřního korektivu. Druhý nedostatek se pak projevil v „pražské obci“ v l. 1422—27, kdy při nedostatku výrazných vůdčích osobností a při kolizi v hierarchii hodnot došlo k jistému rozštěpu v mocenské základně reformistů. V letech 1436—38 po dojednání jihlavském se otevřelo v hnutí znovu více proudů, reprezentovaných vůdci různého zaměření: tak Velvar proti bratrům z Kunvaldu, Rokycana proti Příbramovi; dočasná koalice, která se uplatňovala ještě po dobu jednání se Zikmundem a legáty koncilu, ztratila podepsáním úmluv *raison d'être* a rozpadla se do ostře odlišených zájmových skupin.

Je-li vnitřní variabilita postojů dostatečně široká (jako např. vidíme u reformistů před rozpadem), umožňuje seskupení jako celku uzavírat s ostatními skupinami koaliční svazy, při nichž je šetřeno i jistých nároků minorit. Naproti tomu malá variabilita postojů uvnitř hnutí vede nakonec k protěžování vlády jedné skupiny (jak to vidíme u radikálů a později u minimalistické skupiny), a nemá-li tato vládní skupina za sebou relevantní většinu mocenské základny, vystavuje politický systém nebezpečí, že nebude s to zajistit jeho stabilitu jinak než mocenskými prostředky.

Pokud jde o *setrvačnost orientace skupin*, pak tu lze pozorovat jistou korelaci s jejich třídní strukturou.

Za programem radikálním stály — jak v Praze, tak na Táboře — především vrstvy obyvatelstva chudšího, sociálně inferiorního. Ačkoli toto hnutí ztroskotalo a nemohlo svou programovou verzi uskutečnit a těžiště politického dění se pak přeneslo do vrstev měšťanských, za program reformistický — nižší vrstvy ve svém jádru nepřebíhají pod nové prapory, ale zůstávají věrní radikální verzi. Mají značnou „setrvačnost“ v orientaci na radikalismus, jeho hodnoty a taktiky. Nedovedou se přizpůsobit ideologicky, nechtějí odstupovat od prostředků přímého boje k taktickým manévřům, jak je vnucuje především oportunismus vyšších vrstev, jsou proti jakémukoli kompromisu — a proto stojí až k hořkému konci na lipanské pláni proti koalici reformistů s katolíky. Tato věrnost hnutí ukazuje nejen sílu mravního a citového přílnutí, ale i to, že postoj nižších vrstev je obvykle rigoróznější a ortodoxnější než postoj vyšších vrstev. Nižší vrstvy nejsou tak zatíženy majetkovými vztahy a prestižními zřeteli. Na majetkovém a sociálním vzestupu (příděl z konfiskací, obohacení z vojenských tažení, dosažení veřejných funkcí spojených se vzrůstem společenské prestiže nebo se zlepšením statusu právního) se podílela jen malá část příslušníků nižších tříd. Většina si nepolepšila ani hmotně, ani nezlepšila svou pozici v sociální struktuře města. A to platí nejen o chudině městské a o sedlácích z pražského okolí, ale i o řemeslnictvu, které nakonec i v politickém životě města vyšlo téměř naprázdno: jeho zastoupení v měšťanských orgánech — ať šlo o orgány městské správy, nebo organizace skupinové — ani společenský jeho status se nezměnily; řemeslnictvo zůstalo i nadále měšťanstvem druhého řádu, kterému nebyla přiznána ani rovnost v oblékání, natož rovnost politická.⁴²⁾

Tato „věrnost“, „setrvačnost“ nižších vrstev vede k tomuto závěru: protože tyto vrstvy neprofitují z revoluce hmotně a dokonce ani sociálně⁴³⁾ — pak jejich přílnutí je motivováno především věrností k transcendentním hodnotám hnutí, k transcendentnímu projektu rovné společnosti božích dětí — jež je ovšem náboženskou iluzí. Myslím, že to potvrzuje i tvrdošíjný akcent na požadavek „definitivního“ a „absolutního“ řešení otázky transsubstanciační, který radikálové znovu nastolují a v němž jsou neústupní. Naproti tomu vyšší vrstvy jsou vklíněny do struktury soudobé společnosti vícerymi vztahy: vztah k majetku, zájem na prosperitě ekonomické, ohledy na vlastní sociální pozici (status) a obavy o její porušení, ohledy politicko-právní (vztah ke koruně a k vedlejšími zemím) atd. soupeří s dominantní hodnotou hnutí od samého počátku a tyto ko-

⁴²⁾ Mendl, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražs., 1947, str. 29.

⁴³⁾ Tj. nemění se jejich sociální status.

lize jejich postoje spíše problematizují než zjednodušují, vystavuje je to četným tlakům, které příslušníci nižších vrstev zpravidla nepociťují.

U vyšších vrstev proto nakonec zájmy na hodnotách imanentních převažují nad zájmem o hodnoty transcendentní, a to způsobuje jejich „zradu na revoluci“, povýšení imanentních hodnot na programovou dominantu, již se orientují ve svých akcích, onu „transfiguraci hodnot“, která proběhla na konci dvacátých a počátkem třicátých let a vedla nakonec k potlačení křídla, které trvalo na prioritě transcendentních hodnot.

Z pobytu mocenské základny revoluce a z vývoje postojů různých tříd k programovým hodnotám a také z chování celých skupin v sociálních akcích můžeme sumovat toto:

Nižší vrstvy (část řemeslnictva, chudina městská i venkovská) byly:

- nábožensky zanícenější, usilovaly s větší opravdovostí o řešení vztahu k hodnotám transcendentním než imanentním,
- mravně rigoróznější, doktrinálně ortodoxnější,
- stabilnější, neměnnější ve svých postojích,
- lhostejnější k uspořádání politickému (šlo jim více o normy „obce boží“ než o politickou strukturu státu a města.

Vyšší vrstvy (patriciát a část šlechty jdoucí s pražany) byly naopak:

- nábožensky vlažnější (a také konzervativnější),
- mravně laxnější, brání svůj „styl“ před puritanismem,
- labilnější ve svých postojích i ve volbě prostředků a taktik,
- sociálně exponovanější (zejména patriciát), takže jsou více iritovány zájmy hmotnými a sociálními než hodnotami transcendentními; vytvářejí spíše záměrné skupiny na rozdíl od ideologizované formace radikální),
- k politickým otázkám jsou pozornější, mohli bychom říci: státnější.

Střední vrstvy (především drobné měšťanstvo, nepříliš bohaté, ale požívající občanského statusu), které jsou důležitou součástí mocenské základny revoluce, jsou pak „drceny“ postojem svých sousedů, odtud i kolize jejich postojů:

- nejsou dost lhostejné, aby snadno uzavíraly oportunistické kompromisy jak ideové, tak politické (viz jejich rozchod s korybutovskou politikou v r. 1427 a odklon od minimalistů v letech restaurace monarchie),
- jsou mravně důsledné, ale ne puritánsky rigorózní,
- nejsou vázány takovou škálou sociálních vztahů, aby zájem o hodnoty sociální se jim stal vším — ale na druhé straně s nevolí sledují posun nižších vrstev, který by mohl vést k nivelizaci jejich drobných výsad,
- zřetel k politickému a náboženskému řešení se u nich jeví v poměrné rovnováze; většinou stojí v maximalistické skupině.

Také vývoj autoritativních rolí ve skupinách ukazuje do značné míry korespondenci s jejich sociálním členěním. Tak nižší vrstvy projevily větší sklon k podřízenosti, nechají se vést, proto postavení jejich vůdců je autoritativní, přičemž tato autorita nepramení z volby, nýbrž zvláštní milosti — to je charisma zejména kazatelských vůdců, zvl. Želivského. Střední vrstvy projevují větší smysl pro členitost organizace, odstupňování je tu nejen vertikální (hierarchie funkcí), ale i horizontální (kvalitativní členitost rolí): jsou proti fúzi moci politické a ideologické (proti „panování kněží“), podporují naopak pluralitu autoritativních orgánů: politických vedle ideologických a vojenských. Jako součást měšťanské obce jsou stoupenci principu volebního a odporují kooptaci nebo autoritativní nominaci (odpor proti radám „sázeným“ Želivským!).

Vyšší vrstvy pak projevují trvalou tendenci zužovat vedoucí elitu hnutí, snaží se udržet skupiny i městské instituce pod svým vlivem, brání se podřízení plenárnímu korektivnímu orgánu — to platí o maximalistickém i minimalistickém křídle patriciátu. Směřují tak buď otevřeně (minimalisté), nebo zastřeně (maximalisté) k principu kooptativnímu, který pomáhá zachovat kontinuitu linie i osob; „volba“ do rad po r. 1448 ukazuje zřetelně, že i tehdy soustředili moc ve svých rukou nemnozí, kteří rozhodují prakticky o tom, kdo bude „zvolen“, tj. z jejich vůle přibrán k vládě. — Šlechta pak svým postojem v letech třicátých a čtyřicátých ukázala, že její ochota k jisté demokratizaci zemského politického systému byla v desetiletí 1420—30 jen postojem z nezbytí. Při vhodné příležitosti se opět zmocnila svých pozic, vynucovala si svůj dřívější status i roli, kterou mívala před revolucí v politickém a sociálním systému země.

V průběhu revoluce se zmocnily načas vlády nad městem dvě minoritní skupiny. Poprvé to byla na sklonku roku 1421 skupina radikální, podruhé v letech zhruba 1438—48 skupina minimalistů. Obě vlády padly násilím: minimalisté vnějšími silami, útokem vojsk poděbradské jednoty v září 1448; radikálové však silami vnitřními, odporem reformistických složek i odepřením podpory hejtmanů pražských vojsk, stojících v poli. Proč k odstranění minoritních skupin z vládních pozic došlo nestejnými silami? A proč minimalisté, jejichž základna byla přece podstatně užší než u radikálů, se udrželi u moci celé desetiletí, kdežto radikálové jen několik měsíců? — Jedna odpověď byla dána už výše v textu: Minimalisté měli k dispozici mocenskou prostředky svých šlechtických spojenců, kdežto radikálové tu stáli celkem osamělí, ani táborští hejtmanové je dostatečně nepodpořili.⁴⁴⁾ Ale tato odpověď je neúplná, byly tu ještě hlubší sociologické příčiny, které vytvářely odlišný průběh jejich vlád.

⁴⁴⁾ Toman, Husitské války, str. 88.

Stabilita politického systému je dána nejen šířkou mocenské základny, která za ním stojí, nezávisí také jen na vhodnosti či nevhodnosti vládních regulativů vzhledem k potřebám systému, nýbrž záleží také do značné míry na tom, jak je „snášena“, jak tíživě jsou její zásady obyvatelstvem pocíťovány, jak umožňuje či znemožňuje uspokojování individuálních i společenských potřeb a rozvoje vztahů i schopností v různých oblastech života, do jaké míry souhlasí její činnost s hodnotovým zaměřením, které převažuje v obyvatelské základně systému. Nemusí tedy jít vždy jen o pozitivní podporu vlády, ale často i o to, aby obyvatelstvo, které nepatří k mocenské základně vlády, mělo dost prostoru pro rozvíjení svých schopností a uspokojování svých potřeb v oblastech, kde jejich občanská diskvalifikace je v podstatě zrušena. A také proto, aby životní styl a normy vžití této části obyvatelstva nebyly příliš narušovány.

To byl zřejmě případ dlouhé vlády minimalistů, která se vyhýbala zásahům do zaběhnutého životního stylu obyvatelstva, využívala určitého vojenského zklidnění a umožňovala ventilovat aktivitu občanstva (podvázaného jinak politicky) na poli hospodářském a kulturním (oživení ruchu na universitě!) a naopak vycházela vstříc spontánním a rozhodným požadavkům obyvatelstva, ať šlo o ujištění, že válečné konfiskace zůstanou v platnosti, nebo o znovu opakovaná usnesení, že žádné útoky na kalich nebudou trpěny a census jak náboženský, tak národnostní pro příznání občanského (měšťanského) statusu bude dále uplatňován. Vůči požadavkům obyvatelstva se může každá vláda postavit tak, že buď je odmítne a potlačí, nebo je svede do potřebných kolejí („přeladí“) — anebo jim vyjde vstříc. Minimalisté kombinovali tyto metody tak, že sice neváhali použít represe proti vůdcům maximalistického směru, ale ta postihovala jen úzký okruh osob měšťanské elity, kdežto širokým masám obyvatelstva v jeho citech náboženských a vlasteneckých vycházeli vstříc a pomocí ideologie i ekonomiky se jim dařilo i mnohé požadavky přeladit do forem, kde již byly pro vládu neškodné. Životní styl pražského obyvatelstva zůstal v podstatě nedotčen, nespokojenost politická byla paralyzována poměrným uklidněním, jež s koncem válek nastalo ve většině pražských rodin. Autonomnost norem života individua a rodiny zůstávala vládními zásahy celkem nezasazena — a tím i tíživost jinak politicky nepodporované vlády pocíťována v míře, která její autoritativní postavení neohrožovala.

Naproti tomu radikální skupina, která svou dynamičností a aktivitou ovládala velkou obec a na čas i rady konšelské, zasahovala velmi hluboko do životního rytmu jednotlivců i rodin, do životního stylu celého města. Tak radikálové nastolili via facti změnu občanského statutu, když do shromáždění velké obce byli přijati i neměšťané. Tím ovšem se snižovala prestiž měšťanského statutu u ostatních, kteří ho již požívali. Dále

se radikálové snažili nastolit ve všech pražských farnostech jedinou ideologickou verzi, což naráželo na odpor (protest pražských panen!).⁴⁵⁾ Mravní puritanismus, který se projevil zejména za přítomnosti tábořských bojovníků v Praze, byl radikály podporován, což snižovalo možnost zábavy a rozptýlení, vyvolávalo i antiluxusní projevy, jež mnohé vrstvy obyvatelstva nesly nelibě. Také jistý antiintelektualismus, který se projevoval v nedůvěřivosti k universitní učenosti spolu s jistým omezením materiálních prostředků života, které bylo vyvoláno válkou, vedly nakonec ke změně životního stylu patrně dost pronikavě. Jistě bylo radikálům přičítáno na vrub i leccos, co prostě přinášela s sebou válka, zejména obchodní blokáda Čech. Radikálové také pominuli jinak vžitou instituci starší obce a vynucovali různá opatření ve velké obci i proti mínění starších nebo ostatního obyvatelstva, což se muselo pocíťovat jako vážný zásah do praxe, která se až dosud v seskupení „české obce“ uplatňovala. Tíživost těchto zásahů nesla nelibě nejen reformistická část měšťanstva, ale patrně i ta část obyvatelstva, která se změnou politických institucí domohla lepšího postavení politicko-právního, byla však dost těsně připoutána k tradičnímu životnímu stylu města. Mám na mysli především rodiny podruhů Starého Města, kde pouto solidarity s radikální skupinou asi rychle vyhasínalo — alespoň v pozdějších pokusech novoměstských radikálů přimět i Staré Město k sledování jejich linie podpora ze strany staroměstských podruhů a chudiny nepřišla.

Tak pád radikální minority je třeba vysvětlit především tím, že hloubka jejích zásahů do životních norem a stylu obyvatelstva byla pocíťována nelibě a obracela náladu města proti nim. Přímočará vášnivost radikální přestavby narazila na dostatečně silný proud tradic a setrvačnost životního stylu, který nedokázala ani opatřeními vládními, ani ideologickou aktivitou (přesvědčováním), ani politickou obratností přeladit do roviny, kde by jí nebyl již nebezpečný. Dogmatismus jejího programu a jediné cesty neměl dost trpělivosti ani schopnosti k postupnému přeladování životních návyků, překotnost a tvrdost jeho zásahů musela se nakonec rozbít o setrvačnost určitých postojů a potřeb, která ještě ve společnosti pražské při všem entuziasmu reformátorském působila. — A jistě je třeba činnost obou minoritních skupin ve vládě posuzovat také se zřetelem, že pracovaly v nestejných fázích revoluce, kdy se uplatňoval i nestejný vývojový rytmus, nestejná rychlost změn.

Vedle členění akčních skupin podle sjednocujícího záměru lze vést ovšem dělicí čáry i uvnitř každé skupiny. A to nejen podle sociálního

⁴⁵⁾ O protestu pražských žen a panen proti odstraňování neradikálních kněží je zajímavá zmínka u Vavřince, která m. j. ukazuje na nejednotnost mezi radou a obecními staršími; srv. též Čelakovský, O vývoji středov. zaříz. rad. atd., str. 190.

statusu jednotlivců a podle role, kterou ve skupině plní, nýbrž i *podle motivů*, které je do skupiny (akce) vedou. Je-li orientace skupiny jako celku na hodnoty, jevy a sociální objekty navenek jednotná (má funkci skupinové integranty), pak osobní orientace uvnitř skupiny se mohou podstatně lišit. Vedle četných rozmanitostí individuálního vývoje působí tu především tyto faktory:

1. do jaké míry je individuum zasaženo hodnotami, jimž je orientace skupiny podřízena (míra internalizace hodnot: plná, částečná, nulová);

2. dává-li přednost řešení objektivních sociálních vztahů anebo principům a normám;

3. uplatňuje-li se ve skupině aktivně nebo pasívně.

Modelová tabulka sestavená podle těchto zřetelů nám ukáže tyto možné typy:

TAB. I.

Zasažení hodnotami skupinové orientace (Míra „internalizace“)	Osobní účast na životě skupiny:			
	aktivní		pasívní	
	osobní orientace:			
	na sociální objekty (utilitaristé)	na normy nábož.-mravní (idealisté)	na sociální objekty (utilitaristé)	na normy nábož.-mravní (idealisté)
A plně	oportunisté	hérojové	sympatizéři	konfesori
B částečně	profitéři	rezonéři	souputníci	konformisté
C nezasažení	nepřátelé (opONENTI) (zde je možné další dělení podle jiné hodnotové orientace)		indiferenti (neutrálové)	

Bylo by možno zavedením dalších kritérií motivace ještě dále odstínit (tak např. R. K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe 1957, vytváří tabulku možných postojů pronikem kritérií cíle, prostředků s postojem příjmu, odmítnutí a lhostejnosti), avšak sotva bychom mohli v časově odlehlelém útvaru naplnit tyto kombinace teoretické empirickým ověřením.⁴⁶⁾ Proto se spokojme jen s těmi typy, které se v průběhu hu-

⁴⁶⁾ Zajímavé dělení má francouzský filosof práva Hauriou; uplatňuje však především hierarchické hledisko — viz J. A. Ponsioen, *The Analysis of Social Change*, 1962, str. 82 n. Také T. Parsons v cit. díle str. 257, 259 užívá více kritérií, ovšem jeho tabulka zachycuje zejména typy deviace od převažujícího normativu.

sitské revoluce svým chováním v různých uzlových situacích zřetelněji projevují. Jsou to zejména aktivní typy: herojové, oportunisté, profitéři, rezonéři — a z pasivních typů zvláště indiferenti.

Hérojové jsou aktivní členové plně oddaní hodnotám skupinové orientace, zaměřeni na uplatnění skupinových principů a vnitřní osvojení norm. Jejich působnost je spíše duchovní (inspirátoři), ale nevyhýbají se ani boji mocenskými prostředky. Protože nové normy lze plně uplatnit jen tam, kde jsou internalizovány — to jest především ve skupině samé — za hranicemi skupiny se dostávají obvykle do konfliktů. Jejich nesmlouvavost v těchto konfliktech se jeví jako hrdinství, neboť neumožňuje ústup ani v nevýhodné situaci a vyžaduje nejvyšších obětí — heroismu. (Srov. chování např. Mistra Husa, měšťana Krásky, kazatele Želivského aj., ale i řadových bojovníků tváří v tvář nepřátelským přesilám.) Soulad mezi vědomím (vírou) a jednáním je u nich naprostý. Akční dynamismus těchto lidí je velký a trvalý, stupeň obětavosti budí obdiv i u odpůrců (srov. svědectví Eneášovo), jejich uvědomí je vysoké a stabilní — osobní nároky naopak obvykle malé.

Těchto hérojů bylo v husitství pražském (stejně jako venkovském) nejvíce v letech rozkmitu (1419—1422), v období žhoucího přesvědčení o spásném poslání celého hnutí,⁴⁷⁾ kdy všechny hodnoty byly odsunuty stranou před požadavkem bezprostředního, pravdivého a opravdového vztahu k Bohu. Tehdy transcendentní potřeby dominovaly nad potřebami materiálními a sociálními; otázky společenské struktury, politických forem apod. byly překryty zcela touto žhoucí, neodbytnou potřebou ukolení transcendentního, která vytvářela jednotný étos revoluce. Ale nestejné sociální zakotvení i nestejné aspirace začínají brzy působit, a tak se objevují i další motivační typy; konečně i nové role ve strukturách skupin si vynucují jiné, poněkud odchylné postoje. To je především případ oportunistů.

Oportunisté jsou aktivní členové rovněž plně oddaní hodnotám skupinové orientace, kteří se však ve své činnosti zaměřují především na sociální objekty (skupiny, instituce, sociální vztahy); zatímco hérojové trvali především na subjektivní introjekci hodnot hnutí, oportunisté se starají o zajištění prostředků k maximální socializaci hodnot hnutí — jsou spíše organizátoři než inspirátoři. Starají se o výstavbu skupin nebo institucí, chod jejich mechanismů, event. o jejich přestavbu a využití pro vlastní cíle skupiny. Sociální objekty jsou ovšem spjaty i se subjekty, které nejsou součástí akční skupiny — je proto třeba hledat takové modely vztahů, které by poutaly co nejširší okruh aktérů k naplnění základ-

⁴⁷⁾ O mesianismu husitského hnutí srv. zejm. články Urbánkovy, jak je uvádí v pozn. k Lipanům na str. 15.

ního záměru skupiny. To se neobejde bez jistých akomodací, bez využívání některých okamžitých příležitostí. Praktické úkoly tak vytvářejí potřebu jistého oportunismu. Tento postoj shledáváme především u politických vůdců, u některých vojenských hejtmanů a ovšem musíme jej předpokládat i u měšťanských mas, které tento postoj v podstatě podporovaly. V podstatě věrní principům hnutí netrvají tak úzkostlivě na formách a prostředcích boje, nevidíme u nich tu nesmlouvavou přímočarost, s kterou řeší konflikty hérojové, nýbrž spíše ochotu řešit problémy postupně, opatrněji, „pružněji“, tj. i za cenu jistých kompromisů. Proti idealistickému zanícení hroju jsou spíše pro maximu utilitární — ač maxima morální je u nich stejně živá. Termín „oportunisté“ tu tedy nemá pejorativní význam — je to prostě označení postoje. Tento typ se jistě (na rozdíl od hroju) nevyhýbal jistému profitu hmotnému nebo sociálnímu, participoval ochotně na výtěžku z konfiskací i válek, nebyl bez osobních aspirací v hnutí — avšak profit není hlavním motivem jejich aktivity, tím je především oddanost hodnotám transcendentním, které hnutí integrovaly. Zejména mezi politickými vůdci je mnoho těch, kteří se za revoluce domohli nejen velké osobní autority v hnutí, ale i značných majetků. Smolař, Velvar, Kněževský aj., to jsou boháči, jejichž prostředky umožní městu nejednou uskutečnit nákladný podnik (např. v r. 1436 prodala obec Smolařovi ves Holubici za 400 kop gr., aby mohla vyslat poselstvo k jednání do Jihlavy). A přece ve chvíli, kdy je výsledek revoluce a válek ohrožen pokusem restauračním, nehledají záchranu svých majetků a funkcí v obci kolaborací se silami restauračními (jako např. minimalisté), nýbrž zůstávají věrní verzi, kterou po léta uznávali za nejsprávnější, a podstupují vyhnání, ztrátu majetku a jiné tresty (Smolař byl dokonce v r. 1440 sťat); jejich oportunismus nelze ztotožnit s postojem profitérů.

Profitéři naopak vytvářejí typ, který je hodnotami skupinové organizace zasažen jen částečně, aktivně však vyhledává příležitost osobního prospěchu, který je hlavním pojítkem tohoto typu ke skupině. Příslušnost ke skupině a pozice v ní jim má pomoci k získání převahy nad okolím nebo k plnějším ukájení osobních potřeb; vyhledává tedy přímo výhody sociální (rolí ve skupině, moc a prestiž a s tím spjaté odměny, konfiskace ap.) nebo i výhodnější pozici pro uplatnění své ideologické verze (diskriminace soupeřů). Obecně, nadindividuální hodnoty hnutí jsou jim spíše zástěnou pro uplatnění individuálních cílů. Proto vztah mezi vědomím a jednáním je u nich volný, „pružný“. Za změněných poměrů mocenských obětují ne sebe hodnotám (programu) — ale program svému osobnímu zájmu; přebíhají nebo aspoň manévrují. Škála je tu ovšem široká: od lidí nepevných, rozkolísaných, ne zcela přesvědčených hodnotami skupinové orientace až k naprostým cynikům a sobcům. Nelze u nich proto dost dobře mluvit o stupni obětavosti — spíše jde o stupeň rizika, které pod-

stupují pro dosažení osobních cílů. Z toho plyne, že to jsou lidé zpravidla neskromní (jeden z reprezentantů tohoto typu, svázaný s Prahou ovšem jen volně, byl Čapek ze Sán, je-li ovšem pravdivé tvrzení, že poklad, který mu byl pobrahn při dobytí Nového Města, pocházel z jeho osobní kořisti válečné; u Lipan pak projevil hrubou nekázeň, nakonec se „vyrovnal“ s odpůrci). Zdá se, že k profitu hmotnému hleděli od počátku zejména třídy vyšší, u nichž majetek byl podstatnou součástí životního stylu i hodnocení — tedy především šlechta jdoucí s pražany a městský patriciát.⁴⁸⁾ Proto také zde se projevila největší kolize, když revoluce již neslibovala další profity. Složky nižší, zejména střední a drobné měšťanstvo, usilovaly spíše o profit sociální, tj. posun na společenském žebříčku k vrstvě patricijské, odchodem Němců silně prořídle a tedy doplňující se z domácích zdrojů; ovšem i oni přijímali ochotně hmotné výhody, pokud se revolučními opatřeními (konfiskacemi) nebo válkami (kořisti) naskytly. Svě profitéry měla jistě i radikální levice: zájem na dělení a později na udržení dělby konfiskací naplňuje mnohá jednání velké obce stojící pod jejich vlivem.⁴⁹⁾ Zde ovšem působilo i radikální hodnocení revoluce jako jistého vyrovnání sociálního, jež mělo provázet reformu nábožensko-mravní. Zdá se, že v letech restaurace monarchistické vlády byl profit hlavním motivem chování minimalistů (hlavně laiků), jejich postoj k mravním principům v těchto letech je rozhodně vlažnější než postoj k výhodám, které jim nastolení jejich vlády poskytovalo.

Profitéři všech skupin však nakonec tíhnou k zabezpečení svých výhod, a tedy k ukončení revoluce, jejíž pokračování by jim mohlo přinést i nežádoucí zvraty. Tak se často z dřívějších revolucionářů stávají „konzervátoři“ revoluce, kteří se snaží zmrazit revoluci tam, kde je pro ně nejvýhodnější. Právě tento typ svým postojem „zrazuje revoluci“, i když zdánlivě na její platformě setrvává. Profitéři jsou dynamickou složkou revoluce, pokud jde nahoru a má ještě co dát; jsou její brzdou, jestliže další chod už pro ně neslibuje nic, než obavy o osud dosaženého.

Rezoněři jsou lidé vyhraněného hodnotového zaměření, kteří jsou ke skupině přitahováni tím, že v její hodnotové orientaci nacházejí i některé z hodnot, jimiž jsou sami orientováni. Jejich hodnotový komplex se ovšem nepřekrývá s komplexem hodnot integrujících skupinu nebo hnutí, můžeme proto mluvit jen o částečném zásahu. Jsou to lidé, kteří byli revolučními hesly nebo akcemi získáni k sympatiím, event. i k částečné spolu-

⁴⁸⁾ V takového profitéra sklesl i Čeněk z Vartenberka, ne snad jen pro vlažnou víru, ale především pro nezkratnou touhu stát vždy mezi vítězi — proto kolísání a přebíhání, kdykoli se mu zdálo, že volil nevýhodné spojení pro „svou věc“.

⁴⁹⁾ Bezold v uv. d. str. 87 píše: »Zachovaná snesení „veliké obce“ zabývají se poměrně nejčastěji „odběhlými“ a jejich statky a majetkem duchovenstva...«

práci, avšak nedomnívají se, že by nabízený model mohl rozřešit plně problematiku, jak oni ji sami vidí. Tak mnozí byli získáni některými hesly sociálními nebo politickými, ale nepřikládali takovou důležitost transcendentním hodnotám (otázce transsubstanciační, rituálu, organizaci kněžského života) — anebo naopak hodnoty transcendentní v nich vyvolávaly ozvuk a oživený zájem o akce hnutí, ale nepřikládali významu problematice sociální nebo politické. Podporují revoluci nebo akci skupin, protože v ní jde i o hodnoty, které sami vyznávají, ale nevidí v této akci řešení ani úplné, ani ideální — rozechvívá je, ale nestrhuje plně jejich osobnost. Část takových rezonérů, neuspokojených plně nastoleným řešením, dala později podnět k hledání nové cesty a byla přivedena k učení Chelčického. — Rezonéři na rozdíl od profitérů nedbají o osobní výhody, nejsou zainteresováni na ovládnutí sociálních objektů (skupin, institucí), nýbrž jde jim spíše o hloubku subjektivní introjekce hodnot. Profitu se spíše vyhýbají, neboť v přijetí nabízených výhod vidí úplné přitakání revoluci, jež z mravních důvodů — vycházejících právě jen z částečného jejich souhlasu — nemohou dát. Tato zúžená ochota (vyznačující i jejich místo v hnutí) jim umožňuje nedogmatický a nefanatický pohled na situaci a její potřeby, takže jejich postoj může být dosti účinným korektivem uvolněných vášní. Rezonéři jsou ovšem přechodným typem, který časem hnutí buď opouští, nebo naopak se k němu úžeji přimyká, když motivace jeho postoje se mění (v postoj profitérský, hérojský nebo oportunistický).

Ne bez důležitosti jsou pro osud každého hnutí (skupiny) *indiferentí*, jejich počet a chování v kritických situacích. Je to neutrální skupina, která se k hodnotám hnutí staví pasívně, tj. buď není ochotna se jimi orientovat, neboť kolidují s jejich osobní orientací (ale v důsledku své pasivity nehodlá proti nim ani bojovat), anebo proto, že leží za hranicí jejich zájmů. Patří sem především lidé, jejichž smysl pro sociální nebo transcendentní hodnoty je vůbec nedostatečný nebo kteří nejsou ochotni se do okruhu jejich působnosti zapojit proto, že se zpěčují přijmout povinnosti a riziko, které z přitakání vyplývá.

Avšak v hnutích, která mají tak velký rádius, že zasahují život celého národního prostoru, není možno se dosahu těchto hodnot a důsledkům akcí, které tyto hodnoty vyvolaly, zcela vyhnout. Buď jsou indiferentní zasahování tak, že to nevyvolává jejich nespokojenost (tj. vezou se na vlně hnutí, ač se ho aktivně nezúčastňují, a tedy plní pro funkci hnutí potenciálního spojení) — anebo jsou vykolejováni z osvojeného způsobu života a osobních projektů, a pak jejich nespokojenost z nich dělá potenciální odpůrce. Proto indiferentní nebývají nebezpečím pro revoluci (hnutí, skupinu) tehdy, jestliže nabízí i jim bohatší uspokojení potřeb, zájmů, ale jsou pro ni nebezpečím, jestliže se ocitá v krizi, vnucuje chudší uspokojování potřeb nebo maří jejich projekce a narušuje jejich životní styl.

V jednotlivých skupinách, jak byly analyzovány v první části této práce, převažují ovšem nestejně motivační typy.

Tak v *radikální skupině*, kde vidíme neobyčejně silnou aktivitu, obětavost i věrnost, převažují zřejmě hérojové nad oportunisty. Je tu malá příležitost pro typ profitérů, neboť skupina zdůrazňuje mravní rigorismus, životní prostotu a sociální vyrovnanost, které nejsou slibnou půdou pro vyhlídky profitérů. Z toho, že skupina nezískala natrvalo širší základnu v pražském obyvatelstvu, lze soudit, že tu ani rezonérů nebylo mnoho; zato radikalismus prostředků, kterými byly nastolovány nové formy, zasahoval citelně do životního stylu města a obracel proti skupině radikální nejen odlišně orientované skupiny (reformistů a katolíků), ale i indiferentů, u nichž můžeme předpokládat větší setrvačnost starých norem, třebaž nebyla v revoluční Praze možná aspoň bez osvojení husitského rituálu.

V *reformistických skupinách* převažuje zřejmě orientace praktická, je tu větší zájem o politické řešení problematiky vyzdvižené revolucí. Oportunismus tu má převahu nad héroismem, jak dosvědčuje vývoj reformistů zejména na konci dvacátých a pak ve třicátých letech. Tehdy hodnoty náboženské (a s nimi nové normy) jsou překryty významem hodnot sociálních, což se projevuje i tragickou opuštěností ideologů, jejichž role je v třicátých a čtyřicátých letech přezírána. Protože reformisté (zejména v seskupení „pražské obce“) ovládali důležitou instituci „starší obce“, která měla vliv jak na obsazování rady, tak na hospodaření s konfiskáty a jinými odměnami, bylo v reformním táboře mnoho profitérů, kteří také silně ovlivňují změnu orientace reformistů v třicátých letech.⁵⁰⁾ Zejména skupina minimalistů reprezentuje tento postoj. Nejde jí už o výsledný efekt reformy náboženského a společenského života ani o prosperitu země (odmítá např. návrhy na zřízení celozemské vlády), ale jen o profit několika vůdců a nemnohých z úzké části měšťanů, kteří za skupinou stáli. Minimalisté neměli ani početnější skupiny rezonérů — Příbramova verze teologická nebyla „nakažlivá“ a musela skončit vplynutím do verze Rokycanovy. Naproti tomu u maximalistů můžeme pozorovat rezonéry — zejména ty, kteří duchovně ovlivnění husitskými myšlenkami reformy mravní i sociální nemohli přijmout prostředky (mocenské přinucení), jimiž husitství o jejich realizaci usilovalo. V lůně této skupiny se později objevují tito „neuspokojení husité“ a z blízkosti hlavního ideologa skupiny, Rokycany, vychází impuls k hledání nového smyslu reformy. Na tuto potřebu odpovídá pak svým dílem Petr Chelčický.

„Česká obec“, která byla lůnem všech těchto skupin, byla ovšem orientována především na nastolení očištěných norem (návrat k prvokřesťan-

⁵⁰⁾ Srv. Macek, uv. d. str. 101.

ským pramenům!), takže tu převažoval heroismus inspirátorů nad oportunismem, účast konfesorů byla postojem spíše idealistů a mravních zanícenců — a teprve nové úkoly, před které ji postavil výbuch revoluce a ochromení královské autority, vynesly do popředí i oportunisty a nemalou skupinu profitérů, zejména ze šlechty lačnickí po církevních statcích a pak z českého patriciátu, který si od pádu německé strany ve městě mohl slibovat jak prospěch politický, tak i prospěch hmotný.

Přihlédneme-li také k této vnitřní diferenciaci skupin podle motivačních typů (osobní orientace), pak můžeme pochopit psychologický aspekt změn, k nimž došlo jak v konstelaci mocenské (ve vztahu mezi skupinami), tak ve strukturách skupin samých a které nakonec vedly k tomu, že jedna z nejvýznamnějších složek revoluce, radikálové pražští i venkovští, byla zlikvidována. Na předělu dvacátých a třicátých let (zhruba asi v letech 1429—1434) dochází v husitství k „transfiguraci hodnot“, k přesunu těžiště z hodnoty transcendentní k hodnotám imanentním, totiž politickým a sociálním. To znamená, že v hodnotících postojích tehdejší Prahy byly preferovány zájmy sociálně-hospodářské a sociálně-politické před náboženskými potřebami. Proto zde lze mluvit plným právem o sociální fázi revoluce, i když tento sociální zájem je reprezentován především — sociálním konservatismem! Tento přesun měl ovšem vliv i na změnu motivačního postoje některých typů.

Tak mnozí hérojové byli odsunuti stranou nikoli pro změnu své osobní orientace, struktura jejich hodnot zůstávala stejná, ale proto, že jejich osobní orientace už nesouhlasila s orientací skupinovou, v níž funkci hodnotové dominanty začala plnit jiná hodnota. Uspořádání společnosti ve formách politických a strukturách sociálních je nevzrušovalo tolik jako boj za bezprostřední, čistý vztah k Bohu a za opravdovost mravní. Boj, který po léta vedli, byl pro ně od počátku bojem proti nepřítelům této mravní a náboženské čistoty, bojem proti Zikmundovi a církvi jako silám Antikristovým! Mravnost nezná kompromisu — ani oni ho nebyli schopni. Na konci dvacátých a na počátku třicátých let však bylo zřejmé, že ostatním složkám už o toto nejde. Politický realismus nutil k přijetí mnohých kompromisů, aby bylo dosaženo jak náboženského, tak politického vyrovnání. Na místo hérojů jdou do popředí oportunisté. Mravní rozhořčení nebo bojové zanícení prvotní síly se jen občas rozhořelo, když se zdálo, že Zikmund nebo koncil klamou či chtějí znovu ponižovat. Ale byly to jen záchvěvy, branná hotovost se v té době schází už jen obtížně. Nejen pro únavu bojovníků, nejen pro vyčerpání materiální, ale také pro ochablost mravní, která pramenila z toho, že atraktivnost dalšího boje se pro mnohé zmenšila, když pochopili, že tu jde více o politické vyrovnání a sociální stabilizaci podle víceméně konzervativního modelu, více

o světské zájmy některých skupin i některých vůdců a také příživníků hnutí než o „svatý boj“, v němž přinášet oběti se jim dříve nezdálo těžké. Mnozí z těchto horlivců opouštějí vojska, vracejí se do svých domovů, vyhýbají se dalšímu boji. Nejsou to indiferenti, třeba sklesávají do jejich role: nezasahují, nechtějí se angažovat pro něco, co už není „jejich věcí“, resp. co z hlediska jejich hodnocení není hlavní věcí.

Rezonéri, vzníceni některými otázkami husitské reformy, neslyší už nyní to, co je rozeznávalo. Slyší nová hesla a z otázek náboženských jen změt kněžského hašteření, v němž se už ani intelektuálové sami dobře nevyznají. Jejich zájem se přesunuje opět k hodnotám, jež byly vlastním těžištěm jejich orientace a které revoluce neřešila uspokojivě. Často věrní prvotnímu étosu jsou zdisgustováni buď prostředky, jichž revoluce užívala, nebo novými cíli, sociálně-politickými, které si nyní vytyčovala. Mnozí z nich nacházejí později cestu k Jednotě a jejímu ideálu jak mravnímu, tak také k jejímu zjednodušenému modelu sociálnímu.

A profitéři, kteří vždy hleděli k hodnotám obecným jen jako k prostředkům ukojení potřeb osobních, pokud jsou nasyceni, stávají se brzdou vývoje a usilují o konzervaci stavu pro ně výhodného, hledají jeho legitimní garancii, kterou jim Zikmund i koncil v podstatě neodpírají.

Tak na počátku třicátých let nezájem o další osud boje s církví a císařem vzrůstá, klesá aktivita a obětavost, protože klesla intenzita přesvědčení, jednota étosu se rozpadá do sobeckých zájmů skupin a jednotlivců. Místo počátečního živého étosu je tu jen do jisté míry zformalizovaný morální postoj. Příslušnost ke kalichu, k jazyku, stávají se censem, kádrovým předpokladem pro veřejné funkce. Neokázalost, skromnost je i nadále požadavkem, ale spíše šetřeným nikoli z vnitřní potřeby, nýbrž pro tlak veřejného mínění. Ze strohosti mravního puritanismu, jenž zasahoval v prvních letech s takovou opravdovostí jak život v kostelích, tak na ulicích a v domácnostech, zůstalo jen několik pravidel, jež dodržovat se mělo mezi husity za slušné. Živý étos byl nahrazen mravními předpisy, vynucovanými skutečností, že hnutí vítězně odolalo svým odpůrcům. I z teologických a rituálních odchylek zbylo nemnoho. Vnitřní závaznost ustoupila závaznosti sankcionované vnějšími silami. Třicátá a čtyřicátá léta jsou v tomto ohledu poznamenána vlašností morální dost zřetelně. Nelze však říci, že reformační duch vyhasl docela. Stačí pobuřující jednání církve nebo některého jejího reprezentanta, stačí neopatrné rozhodnutí politické — a obcemi znovu zašumí neklid a bojové rozhořčení.

Politický a sociální model města se v těchto letech v mnohém vracel do podoby, jež se nelišila příliš od podoby modelu předrevolučního. Úzký okruh zámožného a vlivného měšťanstva vytvářel rady, které získaly zřetelnou převahu nad obcemi. Ale připomíná-li forma této vlády něco z minulosti, pak je to jen *podoba struktur*, jejíž naplnění se realizuje už ve

společnosti jiné, společnosti vítězné, která se stala plnoprávným členem politického systému zemského. Nezměnilo se jen klima města, ale i jeho možnosti a aspirace. Šlo nyní o to, jak jich bude umět vítězné křídlo využít. Ale to by byla studie jiná.

Závěrem: Je-li jedním z neodmyslitelných aspektů revoluce ovládnutí mocenských institucí systému, pak nelze přehlížet, že právě po roce 1436 se tento boj rozhořel znovu, třebas za změněné konstelace politických sil ve městě i v zemi. Likvidace pražského a citelné oslabení venkovského radikalismu vedlo k zjednodušení front. Koalice Menharta s Rožmberkem proti vznikajícímu Ptáčkovu a později Poděbradovu svazu východočeské šlechty a měst má svou pražskou paralelu v střetnutí zájmové skupiny minimalistů s maximalisty. Tento boj je rozřešen na rozmezí čtyřicátých a padesátých let a mezi nejvýznamnější události, které patří k uzavření revolučního procesu husitského, musíme počítat právě dobytí Prahy Poděbradem v září 1448. Teprve zde se vláda v Praze dostává do rukou skupiny, která si v průběhu revolučního procesu zajistila ve městě nejširší mocenskou základnu a může se tak těšit nejen vcelku spontánní podpore většiny obyvatelstva, ale i výhodám politickým, hmotným a kulturním (náboženským), jež revoluce jako proces přestavby vztahů mezi relevantními složkami společnosti přinesla.

Lipany — jak zdůraznil R. Kalivoda v citovaném příspěvku na poděbradské konferenci — byly přesunem hegemonie z táboorského křídla měšťanské opozice na křídlo poděbradské, které — dodávám — se stává přirozeným spojencem zájmové skupiny pražských měšťanských maximalistů, jimž nakonec dopomůže k vítězství v samotné Praze. Ale teprve padesátá léta, kdy se uzavírá zápas o mocenské instituce ve státě i v Praze a kdy se uzavírá i pohyb přestavby vztahů mezi sociálními skupinami (měšťanstvo už pevně zakotveno na zemském sněmu jako významná politická složka společnosti) a kdy konečně i náboženská stránka revoluce se považuje za dořešenou (splnutí příbramovské verze s rokycanovskou a likvidace táboorské teologie), můžeme mluvit také o nastolení nové problematiky, kvalitativně odlišné od problematiky revoluce. Měšťanstvo — pravda — nerozbilo feudální sociálněpolitický systém, ale vybojovalo si jeho modifikaci, s níž se mohlo ztotožnit, protože vyhovovala jeho požadavkům. Vybojovalo si především odstranění politické diskvalifikace, vynutilo si uznání svého politického občanství v systému (občanství pojatého ovšem zatím stavovsky, nikoli individuálně), přestalo plnit roli outsidera a získalo vliv jak na řízení politických, tak na spoluurčování církevních záležitostí. Vyřadilo svého nejúpornějšího odpůrce — vysoký katolický klérus a také svého hlavního konkurenta — patriciát německý.

Na počátku revoluce, zejména v její destrukční fázi, kdy bylo třeba oslabit starý systém buď vyřazením, nebo převzetím jeho institucí a uvol-

nit nové sociální síly, plnila *rolí politického protagona* především skupina radikální. V období budování nových sociálně-politických vztahů a institucí, jimiž se měl uskutečňený posun moci, majetku i náboženských hodnot plně garantovat, převzalo roli politického protagona měšťanstvo, a to jeho maximalistické křídlo. V padesátých letech, kdy už tyto garancie byly vítězstvím husitského poděbradsko-maximalistického křídla dány, přechází tato protagonní úloha — na krále. Revoluce skončila. Na pořad se dere neodbytně problematika nová: politický a ekonomický zápas mezi městy a šlechtou (zvláště panskou) o budoucí sociálně-ekonomický model českého státu, otázka dalšího vývoje ústavního i nová naléhavost intenzivnějšího řešení problematiky mravně-transcendentní, jak ji naznačuje Chelčický. Tato problematika se však bude řešit ve společnosti, jejíž sociální i politická struktura nadlouho opět ztuhla.

Die Struktur und die Stellung der hussitischen Gruppen im Prager politischen System

KAREL HRUBÝ

Zusammenfassung

Die Studie verfolgt die Entwicklung und den Charakter der sozialen Subjekte (Aktionsgruppen), die sich im revolutionären Prozess des hussitischen Prag in einem Zeitraum von ungefähr vier Jahrzehnten d. h. von der Exposition der Revolution bis zu den Konsolidationsbemühungen G. v. Poděbrad gebildet hatten und wirkten. Sie lenkt die Aufmerksamkeit zur Pluralität der Entwicklungslinie aller Gruppen, die im Verlauf der Revolution verschiedene Rollen spielen, legt die Verschiedenheiten ihrer sozialen Struktur dar, die Unterschiede im Verhältnis zu den Werten und Machtinstitutionen, sowie die Verschiedenheit ihrer Einstellungen und der Motive ihrer Aktivität in der Revolution.

Unter dem Begriff Aktionsgruppe verstehen wir hier die durch gemeinsame Wertorientierung oder gemeinsame soziale Aktionen integrierte Vereinigung sozialer Kräfte, die unter der Leitung einer anerkannten Autorität zur Verwirklichung der in der Perspektive der gemeinsamen Orientierung liegenden Absichten handeln. Im allgemeinen bestanden fünf solche Gruppen, die bedeutungsvoll im politischen und ideellen Wettbewerb um den Charakter und die Ausnützung der Revolution hervortraten. 1. Die „tschechische Gemeinde“, eine freie Gruppierung von Einwohnern eines unterschiedlichen politischen und sozialen Status übereinstimmend orientiert durch die Absicht die religiöse und soziale Reform zu verwirklichen. Sie hat noch keine feste Organisation der Aufgaben, ausgenommen die Ideologen; wirkt als Gruppe einer Druckausübung. 2. Die „tschechische Gemeinde“ nach dem Ausbruch als Regierungssubjekt; wird zur Machtgrundlage des Systemes und scheidet weitere Rollen aus, besonders die politischen und militärischen Führer. Sie disponiert mit Machtmitteln, adaptiert die politischen Institutionen der Stadt im Einklang mit ihrer Orientierung. 3. Die vom Priester Želivský geführte radikale Formation, deren wertikale Struktur bedeutend einfach, dagegen aber der Dynamismus der sozialen Aktion bemerkenswert ist. 4. Interessengruppen des Reform-

bürgertums, das sich nach seinen sozialen und politischen Interessen später in Maximalisten und Minimalisten teilte. Beide Gruppen unterscheiden sich durch eine ungleiche Breite der sozialen Grundlage, durch die Organisationsstruktur, durch ihr Verhältnis zu den politischen Institutionen und die ideologische Version. Die Entwicklung und die gegenseitigen Beziehungen ihrer Führereliten zeigt die innere Zwiespältigkeit der Bürgerinteressen. 5. Die politische Partei der Hussiten, die sich in den vierzigen Jahren unter Poděbrads Leitung hervorbildete und deren Kollektivmitglied auch der maximalistische Flügel des Prager Bürgertums wurde.

Im Artikel wird weiter der Kohärenz der Gruppen, der Beherrlichkeit ihrer Orientierung, der inneren Variabilität ihrer Stellung und dem Einfluss der einzelnen Gruppen auf den Lebensstil der Stadt, Aufmerksamkeit gewidmet.

Ausser der Gliederung der Aktionsgruppen nach ihrer sozialen Rolle im revolutionären System, können die einzelnen Gruppen nach der persönlichen Orientierung ihrer Mitglieder differenziert werden. Als Kriterium wird angewendet: 1. das Mass der Internalisation der Gruppenwerte, 2. die Präferenz der objektiven Lösung der sozialen Beziehungen oder subjektiver Stellungnahme zu den Prinzipien und Normen, 3. die aktive oder passive Teilnahme der Individuen am Verhalten der Gruppe. Nach diesen Berücksichtigungen ist es möglich verschiedene Typen von Grundstellungen zur Revolution hervorzuheben (vergl. die Tafel), von denen besonders den Heroen, Opportunisten, Rasonierern, Profitierern und Indifferenten eine grössere Aufmerksamkeit gewidmet wird. Die Studie verfolgt, welche dieser Typen sich in den einzelnen Aktionsgruppen in der Mehrheit befanden und legt dar, wie die Veränderungen in den Einstellungen mit dem Charakter der einzelnen Revolutionsphasen zusammenhängen, deren Abschluss erst um die Wende der vierziger und fünfziger Jahre gelegt werden kann, nachdem sich die soziale und politische Struktur Prags erneut für längere Zeit konsolidierte. Die Revolution endet hier im Grundsatz auf der Linie der bürgerlichen Maximalisten, die nicht nur die wirtschaftlich und politisch tüchtigste Gruppe darstellten, sondern auch mit der entwickeltesten Organisationsstruktur disponieren.

Am Schluss der Studie wird die Bedeutung der Änderung der Einstellung und der dominierenden Werte eingeschätzt, durch welche die Entstehung einer neuen sozialen Problematik signalisiert wird.

Motto:

Em. Rádl: „Filosofie neplatí jen abstraktní hodnotou svých pouček, nýbrž i temperamentem a životní praxí svých přívrženců.“

Romantická věda, str. 253.

UNIVERSITNÍ PROFESOR DR. EMANUEL RÁDL

JIŘINA ŠIKLOVÁ

Období, kdy převažoval názor o pouze jediné „pravověrné“ cestě k socialismu či komunismu, je již za námi a jde nám dnes spíše o to najít specifikum vlastního přístupu při realizaci představ o budoucnosti. Aby opět nedošlo k imputování postupů nám cizích, k nivelizaci hodnot a uskutečňování socialismu nebylo přerváním kontinuity s vlastní minulostí, je třeba vyjít ze specifické historie a kulturních rysů vlastního národa. Myšlenka kontinuity dneška s minulostí se u nás ozývala velmi často, neboť jsme vždy byli příliš slabí, než abychom nepotřebovali podpořit svou stabilitu adoptí toho nejlepšího z minulých století.

Minulostí, na níž přímo navazujeme, je období mezi dvěma světovými válkami, období první republiky, které svou kulturní atmosférou výrazně poznamenalo celý další vývoj našeho národa. Do popředí vystupuje nekladnější tradice Československa, a tou je silný smysl pro demokratičnost a humanismus, kterým se ostře odlišovala naše republika od většiny sousedních států. Bylo by záslužné navázat právě na tento odkaz, zbavit sice představy demokracie a humanismu až antropomorfických rysů, které jim byly tehdy přidávány, ale zároveň je neochuzeně akceptovat a vnést do přítomnosti jako specifický rys našeho pojetí marxismu a socialismu.

Odpověď na otázku, jakými vlivy, názory a osobnostmi bylo toto ovzduší tvořeno, může v mnohém přispět k řešení obdobné problematiky dneška. Zvláště aktuální je poznat, jak a kým byla ovlivňována a formována tehdejší inteligence a především vysokoškolští studenti. Dosavadní práce věnované problematice hnutí vysokoškoláků v období první republiky se zabývají pouze hnutím studentů komunisticky nebo alespoň silně levicově orientovaných. Ale atmosféru první republiky netvořil pouze tento proud. A jakmile se chceme podívat i na druhou stranu prostoru, v němž se formovala tehdejší inteligence, zjistíme, že jsme se dostali na nedostatečně zmapované území. Historické práce o nekomunistickém hnutí vysokoškolského studentstva a o proudech, názorech a demokratických tradicích

této části inteligence dosud u nás neexistují, i když všichni víme, že ná- silné zúžení této problematiky je dnes již neúnosné. Tato studie nechce tuto citelnou mezeru zaplnit, to je úkolem historiků, ale chce pouze přispět k znovuoživení této oblasti dějin studentského hnutí, a hlavně chce upozornit na jednu významnou osobnost, která podstatně ovlivňovala a formovala myšlení celého proudu humanisticko-demokraticky orientovaných československých studentů, na vysokoškolského profesora, přírodovědce a především filosofa Emanuela Rádlu.

Otázce významu a úlohy osobnosti v dějinách bylo v marxistické filo- sofii věnováno poměrně mnoho pozornosti. I sami klasikové marxismu byli nuceni se nejednou k tomuto problému vracet, upřesňovat a opravovat jevovou formu svého vlastního učení. A dnešní diskuse o možnostech a míře svobody individua v současných společenských systémech po- trvzují i stávající aktuálnost této tematiky. Všeobecně se uznává, že došlo k poklesu vlivu osobnosti v našem veřejném životě, a někdy to bývá mylně vysvětlováno jako reakce na tzv. kult osobnosti v padesátých letech. Ale to je omyl, neboť vliv osobnosti na náš veřejný život vyprchal již během padesátých let, kdy aklamativním přístupem k marxistické filo- sofii byl značně omezen prostor k rozlišení. Doba těsně předcházející, doba okupace, provázená vyhoceným kladením problémů, na něž odpoví- dalo mlčení či tehdy oprávněné jednoznačné soudy, znemožnila těm velkým osobnostem, které neemigrovaly ani neskončily ve vězení, působit na veřejnost, a tím si vychovávat i své následovníky. V období okupace se samozřejmě také formovaly osobnosti, ale na jejich charakter i vzdě- lání byly kladeny jiné požadavky než v době mírové. Byli to lidé vyrostlí v atmosféře stanného práva, lidé ve své většině zvyklí rychle se rozho- dovat, nekomplikovat věci polemikou, lidé s reflexem bránit se a obje- vovat nepříteli. A ani nastupující první poválečná generace nebyla zvyklá z doby okupace na jemné škálování problémů. Po absolutní negaci všeho, co jí v protektorátních školách předkládali k učení, toužila po jasně pozitivních, polemikou nenahodaných hodnotách. Současně i mnozí před- váleční veřejní činitelé, když viděli po Mnichovu bezmocnost demokra- tické diskuse proti brutalitě, začali alespoň na čas uvažovat o utopičnosti svého dosavadního programu. Dnes snad již směšná, ale tehdy jinak znějící hesla o všepřetvářejícím vlivu kolektivu dokončila tento proces. A právě tento skoro třicetiletý vývoj, provázený v posledních letech i frustračními a depersonizujícími vlivy současné civilizace, vytvořil pro náš národ atypickou atmosféru, jejíž likvidace začíná teprve v posledních letech. A to je druhý důvod, proč bych chtěla připomenout, jak velký vliv měly některé osobnosti z období první republiky na vysokoškolské studentstvo a v čem tento vliv spočíval a k čemu vedl. Abychom si při- pomněli, co ztrácíme, překážíme-li jeho vytvoření ještě i dnes.

Existují obvykle dva důvody, proč se o některých osobnostech u nás nepíše. Některé jsou na indexu pro svůj politický program, protože jsou zcela v rozporu s dneškem. O jiných se mlčí, protože jejich skutečné ná- zory již ani neznáme, nevíme, co vlastně říkali, ale kdysi se z nich staly zmystifikované pojmy. A právě jednou z osobností, o nichž se již ne- úměrně dlouho mlčí, je Emanuel Rádl. Dnes nejde snad jen o vymezení Rádlova místa v dějinách filosofie a o zhodnocení jeho díla, ale jde pře- devším o to, zda a co může říci dnešku a co z něho přežívá do současnosti. Vzhledem k této koncepci opomineme Rádlu jako přírodovědce, nábožen- ského myslitele či hlasatele osobité gnoseologie a zaměříme se na něho z hlediska vlivu jeho osobnosti na studenty.

Rádl byl bezesporu reprezentantem doby. Byl snad nejtypičtějším před- stavitelem tzv. masarykismu, tak jak tato ideová orientace žila v období první republiky. Byl typičtější pro masarykismus než prezident Masaryk sám — neboť si zachoval neoficiálnost, bezprostřednost i těkavou expono- vanost, která byla typická pro vrcholné období Masarykova vlivu, období devadesátých let. Přes Rádlu vstoupil masarykismus do další etapy, Rád- lovou zásluhou mohl masarykismus akceptovat problematiku meziváleč- ného období i potenciální rozpory této epochy.

Rádl sám měl k vysokoškolským studentům velmi blízko, nejen proto, že byl vysokoškolským profesorem (to samo pro pochopení psychiky mladých lidí ještě nic neznamená), ale proto, že měl — sám hledající — pochopení pro hledání orientace u mladých. Sám prožil v okamžiku, kdy se domníval, že je jako vědec i člověk vyrovnán, určitou změnu idejí, k níž mu byl dán podnět i objektivními okolnostmi. Pád habsburské říše pro člověka typu Rádlova mnoho neznamenal, ale tento pád provázelo vytvoření nového státu a shodou okolností i Rádlova cesta za hranice či vlastně cesta kolem světa, na níž si Rádl jasně uvědomil ubohost lokál- ních dimenzí a nutnost stabilizace vlastního národa i na něčem jiném než na pouhém právním podkladě. Došlo u něho k obdobnému procesu jako u Masaryka, když se za svého pobytu v zahraničí podíval na politic- kou a kulturní atmosféru Prahy. Rádl se o třicet let později nedíval jen na Prahu, ale na celý nový stát z hlediska Evropy. Vše, co je pouze české, co chce odvozovat svou hodnotu jen z faktu národa, se mu zdá proto malé, zápečnický ubohé a bezvýznamné. Rozpouští Realistický klub, jenž mnohým symbolizoval kontinuitu s T. G. Masarykem, a hledá orientaci českého národa uvnitř vlastní národní tradice a současně ho chce zapojit do celoevropských dimenzí. Chce zdůvodnit a ospravedlnit existenci vzniklého národa podílem na celoevropských dějinách především aktiv- ním přínosem k všelidským hodnotám. V té době není on sám jediným, kdo (vedle Masaryka) takto chápe naši státní existenci. Tím druhým byl také bývalý člen Realistického klubu, Zdeněk Nejedlý, též vycházející

z Masaryka. Již sám fakt, že dva lidé, rozdílné politické i světonázorové orientace, kteří navazují na Masaryka, usilovali v podstatě o totéž, signalizuje něco závažného. Jestliže stačil před třiceti lety na provětrání ztuchlého vzduchu ve filosofických kabinetech v Praze jen Masaryk, v dvacátých letech již dezintegrace Evropy je tak daleko, že jediná orientace nebo jediná osobnost nestačí. Oba dva, Rádl i Nejedlý, byli realisté, oba dva hledají orientaci pro sebe i národ v době, kdy sami již vykročili svým směrem, oba dva modifikují svůj dosavadní vývoj a reagují již i na potenciální problémy přicházející doby. Jestliže Nejedlý nachází program a chce překračovat ohraničenou existenci českého národa anticipací myšlenek světové revoluce přicházející z Východu, dělá něco obdobného Rádl s anglosaskou kulturou. Ani jeden z nich (a to je podstatné) nevidí řešení jen v pouhém převzetí myšlenek a orientace, ale v *kritické modifikaci podnětů ze světa přes vlastní tradici, v nalezení osobitosti, v podílu na všeplatném*. A jestliže u Zdeňka Nejedlého právě toto vyzvedáme jako klad, bylo by vhodné u Rádla alespoň konstatovat, že jeho obdobné úsilí bylo také přínosem. Ani jeden, ani druhý nechtějí snad poslušnost vůči přijímaným názorům, ale záleží jim především na vlastním tvůrčím zařazování se v procesu přejímání. Nejde jim o redukci, o závislou existenci, ale jde jim o vytváření vlastního programu, vlastní národní orientace, a to anticipací určitého světového směru. Proto je možno označit „nejedlovství“ i „rádlivství“ za dva, sice zcela rozdílné, ale v úsilí a mnohdy i v metodě shodné proudy podstatně ovlivňující inteligenci v období první republiky. Paradoxně shodné je mezi nimi i to, že ani o jednom, ani o druhém dosud neexistuje monografie kriticky vážící jejich přínos.

Čím působil Rádl na studenty a jakým směrem je orientoval? Především působil svou vlastní osobností, svou vyhraněnou, ale současně i rozeklanou povahou, svou zaujatostí pro vlastní myšlenku, odvahou říkat nemódní věci i ochotou nechat si nadávat českých flandáckých omezenců i kosmopolitních cizáků. Působil praxí, v níž se spojil fanatismus středověkého mystika s racionalismem a kritikem přírodovědce XIX. století. Jan Patočka ho kdysi nazval quichotovskými tragickou postavou, pokračovatelem Masaryka, jemuž chybí masarykovská harmoničnost a jenž učitelova gesta zkřivuje do grimasy.¹⁾ Ovšem tento posun nebyl dán jen Rádlůvou povahou, ale především změnou, k níž došlo od doby Masarykovy ve světě, změnou, jež devalvovala hodnoty a částečně zkarikovala dosavadní pravdy a velká slova. V době, kdy studenti cítí, že hrozí scientismus, projevující se deformací individuality, přesvědčuje je Rádl o nutnosti zachování a znovuvytvoření novohumanisticky rozvinuté osobnosti a v době proklamací novopositivismu chce filosofii zakotvit v etice.

A právě toto zdánlivě scestné úsilí jít proti proudu působilo osvobodivě na studenty vyrůstající již v atmosféře konformity, liberalismu a z něho pramenícího skepticismu. Obdobně přínosná byla i Rádlem — přes Československou Ymku a Akademickou Ymku — propagovaná orientace na anglosaskou kulturu, neboť doplňovala převažující, oficiální orientaci především na Francii o další kulturní podněty. Ale toto působení nebylo jeho jediným přínosem. Rádl ovlivňoval i proto, že byl, zůstal a *nebál se zůstat typickým českým filosofem*, se všemi klady i záporů, které toto označení nese s sebou. To znamená, že nebyl jen filosofem, neboť tento luxus si pravděpodobně náš národ nikdy nemohl dovolit. Tak jako většina ostatních českých filosofů byl i on současně moralizátorem, publicistou, politickým činitelem a — vyjádřeno současným termínem — i osvětářem. Dovedl sugestivně klást otázky druhým a jimi je dohnat k přemýšlení, ale sám většinou jednoznačně neodpovídal. „Je v něm příliš mnoho Fausta a velmi málo Goetha,“ napsal o něm kdysi Jaroslav Čecháček²⁾ a zachytil tím jen další rys typický pro českou filosofii. I Rádlvi, stejně jako Masarykovi, chybí propracovaný filosofický systém,³⁾ chybí mu teoretické vyjádření vlastní filosofické problematiky a objevuje se u něho přímo až odpor vůči takovému způsobu filosofování. Převažuje u něho jakýsi utilitární postoj vůči filosofii, jaký můžeme obdobně pozorovat nejen u Masaryka, Krejčího, Hromádky, ale i u Šaldy a Nejedlého. Filosofie má podle něho pomáhat člověku v jeho orientaci v životě, a proto je orientace na systémotvornou nebo jen gnoseologickou problematiku samoučelem a přepychem. Nad tímto rysem české filosofie nemá význam lkát, patrně nikdy v našem státě nezůstane filosofii, ale vždy to bude i „víceúčelový saturátor“ mnoha oblastí společenského vědomí našeho národa.⁴⁾ Z tohoto požadavku nutně pramení i jistý eklekticismus a diletantismus české filosofie, jenž byl a je daní za její exponovanost. Tento Rádlův postoj se však nepromítá jen do vztahu k filosofii, ale manifestuje se i v jeho vztahu k protestantské teologii. I ona má, paradoxně, především sloužit člověku, a pak teprve Bohu. Barthovu katastrofální, či také dialektickou teologii považoval jen za námět pro diskuse intelektuálů, ale ne za problém, jemuž se má člověk skutečně věnovat. Riskoval, že bude považován za staromódního a mělkého, ba i naivního. „Pěstování

2) Časopis Útok — ročn. 3, č. 14 ze dne 15. IV.

3) Lubomír Nový: Problémy kritiky iracionalismu — Otázky marxistické filosofie, ročn. 6, 1964, str. 533. L. Nový v tomto článku analyzuje filosofii T. G. Masaryka a říká, že filosofie u Masaryka je chápána spíše jako kulturně osvětová a propedeutická a politická záležitost. To se dá plně rozšířit i na Em. Rádla.

4) Obdobná tendence je zcela evidentní i u Z. Nejedlého, jenž též postuluje kulturní a národní poslání filosofie v našem národě a ostře vystupuje proti kabinetní, katedrové filosofii.

1) J. L. Hromádka: Don Quichote české filosofie, Praha 1947, str. 19.

individuální, do sebe obrácené filosofie v době, kdy sociální problémy všeho druhu čekají na své řešení, neodpovídá podstatě Rádlovy filosofie,“ napsal v roce 1944 ing. Josef Teindl,⁵⁾ a tím jen vyslovil to, co Rádl sám mnohokrát prokázal nejen svou filosofii a životní praxí, ale i otevřenou kritikou supraracionalistické filosofie Barthovy. „Američanům schází teologie, schází jim vědomí toho, ve jménu čeho člověk jedná. Ale mám-li již volit mezi americkým pragmatismem a německou teologií, od pragmatismu lze přece jen očekávat více než od scholastiky.“⁶⁾ A tohoto názoru se Rádl držel i v oblasti filosofie.

S označením „typický český filosof“ souvisí i Rádlova levá orientace, jeho exponování v řadách sociálně demokratické strany zvláště v době popřevratové.⁷⁾ Česká filosofie, právě proto, že to byla filosofie malého národa a že inteligence u nás se nerekrutovala ze šlechty, byla vždycky demokratická a humanistická. A této demokratičnosti odpovídá i levicové zaměření mnohých filosofů, které nebylo ani tak výrazem politické příslušnosti jako spíše nesouhlasem se sociálními rozdíly a projevem elementárního humanismu a soucítu. Tento postoj se jasně projevil i u Rádla, který byl sice aktivním členem sociálně demokratické strany, veřejně se hlásícím k jejímu praktickému programu sociální reformy, ale s marxistickou filosofií zásadně nesouhlasícím. Odmítá monistický materialismus jako ontologické východisko i rozhodující podmíněnost jednání subjektů ekonomickými a třídními stimuly. V tomto bodě sice Rádl hlavně polemizuje se zvludgarizovanou verzí marxismu, ale to není rozhodující, neboť v této době převažovala právě tato zvludgarizovaná interpretace. Vytýká marxistické filosofii především dvojakost kritérií. „Na jedné straně učení o fatální nutnosti běhu světového a na druhé straně kázání dělnictvu o jeho povinnostech a mravní odsuzování buržoazie pro její špatné jednání.“⁸⁾

Souhlasí s marxisty, že lidé dělají dějiny na základě faktů daných prostředím, ale dodává, že také zpracovávají toto prostředí p o d l e s v ý c h

5) Naše doba, roč. 51, 1944, str. 472.

6) Křesťanská revue, roč. V., str. 204, článek Em. Rádla: O Americe. Rádlova vztahu k teologii si všimá Jan Šimsa v článku v Křesťanské revui str. 196. Odkazují čtenáře na tento článek, aby vlivem citátu, který jsem uvedla, nedošlo ke zkreslení.

7) Haló noviny, č. 189 z 20. července 1934 vydání A. S. 4. V tomto čísle bylo v diskusi o Koutníkově knize o Rádlovi uvedeno: „... v nevyjasněných popřevratových dobách se mase levého studentstva a mladé pracující inteligenci zdál být právě Rádl povoláním vůdcem. »My vám toho Rádla z hlavy vyženeme«, volali tehdy policisté a Rádl byl považován mnohými za vůdce levice, za skoro bolševika...“; „... z hlediska socialistického boje je Rádl velkým nebezpečím, nebezpečím kulturním i politickým a sociálním, je to největší a nejnebezpečnější náš prorok kulturní a sociální reakce, tím nebezpečnější, že vystupuje a je přijímán jako člen pokrokové fronty a levice.“

8) Emanuel Rádl: Historický materialismus — Dělnická osvěta, ročn. XVI, 1930, str. 290, 320 a násl.

plánů. „Je třeba rozlišovat mravní skutečnost a mravní příkazy a mravní závazky, které jsou svou samou podstatou duchovní, nejsou částí tohoto světa.“⁹⁾ Protože nepochopil ideje a ideály jako odraz reality transformovaný přes lidský subjekt do neskutečné polohy, nenalézá odpověď na otázku, jak může být mravní postulát odrazem „neideální“ reality. Pro Marxe jsou prý vším hmotná fakta, jež lze vzít na vědomí pouze jako slepou náhodu, zatímco lidské úmysly, snahy, programy a cíle přijímá prý Marx jen jako fatu morgánu. Právě toto opomenutí lidského subjektu, toto postavení lidského úsilí na vedlejší kolej považuje Rádl za největší „hřích“ marxismu. Marx se snaží dějiny pouze objasnit, vysvětlit, ale je mu prý lhostejné, zda události jsou spravedlivé či nespravedlivé. Na rozdíl od něho klade Rádl v intencích pluralistického personalismu, v němž je hlavní silou náboženský (mimosvětový) impuls, důraz především na osobní rozhodování. Jestliže je ale v pojetí marxismu jednotlivec determinován poměry sociálními, nemůže být plně odpovězen, a pak není tedy odpovězen za tento svět nikdo. Pak jsou tedy „dějiny proudem hospodářských podmínek, který se valí a strhuje či pohybuje bezmocnými mrtvolkami lidí.“¹⁰⁾ Stejně tak nesouhlasí s revolucí a třídním bojem jako s programem, a to nejen proto, že to odporuje humanismu, ale především proto, že je to opět jen uznání vítězství neosobních, společenských sil nad člověkem, podřízení „zákonitostem“, ale ne jejich překonání. Na marxismu ho uchvacuje jeho entuziasmus, opravdová snaha exponovat se pro osud bližního, a právě proto zdánlivě rozporně vytýká současným dělnickým stranám, že se z bývalého světového hnutí změnilo v pouhé politické strany, které Marxovy ideály rozmělnily v poziční, drobečkové politice a radikálních frázích. „Boj za dělnické ideály je bojem za pravdu a spravedlnost a nikoli jen za vítězství nějakého marxistického dogmatu,“ píše v roce 1930. Ideály etického socialismu je ochoten akceptovat jako všelidské, abstraktně obecné podmínky společnosti. Smysl lidství je podle Rádla právě v rozumovém a mravním zápase s přírodou i společností, a proto i on, obdobně jako J. L. Hromádka, odmítá hegelianství i jako formu filosofického smíření se s daným stavem. Odmítá spokojit se s poznáním zákonitostí a s vysvětlením příčin a svobodu člověka vidí právě v protivení se „skutečnému a rozumnému“. Svoboda je forma protestu proti objektivní zákonitosti, je v realizaci poslání každého člověka. Je

9) Em. Rádl: Historický materialismus — Dělnická osvěta, ročn. XVI, 1930, str. 290, 320 a násl., kde je mimo jiné i toto vysvětlení, úzce související s dalšími Rádlovými úvahami o smyslu jevů. Vytýká marxismu, že považuje mravní příkazy pouze za manýru, „jako kdyby pokládal řeč lidskou jen za soubor zvuků přírodních a posmíval se těm, kteří učí, že jest dorozumivacím prostředkem a že vyjadřuje myšlenky, na něž se čeká odpověď.“

10) Em. Rádl to vytýká především Maxu Adlerovi.

v tom kus naivity, entuziasmu i dětské vzpoury, neprošlé dosud skepsí. A právě pro tyto názory o smyslu života a o poslání člověka se stal Rádl zapřísáhlým odpůrcem pozitivismu a liberalismu. Za pozitivismus považuje všechnu novodobou filosofii, „pokud věří, že poslední jistotou je příroda, (do níž se počítají i představy a city), kdežto duch je něco odvozeného (duchem rozuměj Boha, mravnost, právo, pravdu)“.¹¹⁾ Pozitivistům ve své knize „O naší nynější filosofii“ vytýká, že nemají žádný světový názor, že pravdu chápou jako pouhé konstatování daného, hotového, jako pasívní přihlížení a konstatování mechanického běhu věcí. Z těchto pozic vystupuje i proti tzv. objektivní vědě, která není prý hledáním pravdy,¹²⁾ ale pouhým konstatováním, souhrnem zjištěných výsledků bádání. S těmito výtkami se obrací především proti pozitivismu v historiografii a konstatuje: „Co ze smrti Husovy dělá historickou událost, jest právě to, že byla výsledkem uvažování lidí, že se v ní srážejí úmysly, cíle, ideály, rozdíly a přesvědčení. Tu právě leží problém dnešní historie; vysvobodit se z pozitivismu předešlého století a pochopit, že historie jest duchověda, jednající o tom, jak člověk dovedl či nedovedl v tomto světě uplatnití svoje poslání.“¹³⁾ Řečeno slovy Jana Patočky, staví Rádl proti principu objektivní závaznosti princip podmíněnosti každého objektivního zaměření subjektem.¹⁴⁾ Z této vázanosti na subjekt logicky vyplývá i odmítání liberalismu jako projevu vědomého odmítnutí a vzdání se tohoto výsostného práva každého jedince angažovaně se podílet na tvorbě reality. Liberalismus nechápe Rádl jako projev tolerance vůči názoru druhého (s tím pochopitelně souhlasil), ale jako indiferentismus, pramenící z důsledného pozitivismu.¹⁵⁾ Liberalismus, před nímž varuje studenty, je mu projevem oportunistu, nedostatku opravdovosti, upřímnosti, odmítáním nést spoluodpovědnost za cokoliv. Liberalismus je mu kolísáním mezi konzervatismem a pokrokovostí, je to „laciné získávání bohorovného klidu“.¹⁶⁾ Jako vzdělanec XIX. století považuje Rádl intelektualismus, scientismus a postupující specializaci moderní doby za ochuzení člověka a snaží se to řešit. Předjímal tyto dosud sice nevyhrocené, ale již hrozící problémy doby, a právě tím získával studenty, neboť za ně vyjadřoval

11) Křesťanská revue, roč. III, str. 220.

12) Pravda je pro Rádla to, co být má, a ne pouhá shoda našich poznatků se skutečností.

13) Em. Rádl: Historický materialismus — Dělnická osvěta, roč. XVII, 1931, str. 333.

14) Jan Patočka: Význam pojmu pravdy pro Rádlovu diskusi s pozitivismem. Česká mysl, roč. 33, 1937, str. 40—54.

15) Takto např. interpretuje Rádl i Masarykův a Pekařův spor o smysl českých dějin — např. Křesťanská revue, roč. II, str. 244.

16) Křesťanská revue, roč. III, str. 87.

potenciální rozpory a poskytoval jim „preventivní ochranu“.¹⁷⁾ Ovšem tato preventivní ochrana plně odpovídá Rádlově filosofii. Jako východisko i cíl nabízel fideismus, což bylo od filosofa v tehdejší době *odvážným anachronismem*. A přece nevyvolal pouze posměšný ohlas, ale naopak přijala ho a hlásala ho část generace vysokoškolských studentů a inteligence. Konflikt vědy a víry, přírody a ducha nakonec Rádl překonává přímo podřízením vědy filosofii. „Vědě jde o to, co jest, a v této oblasti je třeba uznat její právo. Náboženství jde o to, co býti má, a zde je ono zcela suverénní. I vědec musí respektovat mravnost, protože rozhodování je něco jiného než to, co jest dáno. Víra není a nemůže být nikdy pouze intelektualistickým usuzováním vypočtených pravd.“¹⁸⁾ Nezříká se vědy, nezříká se empirického poznání, ale nepřipouští, aby převládlo a podřídilo si člověka a jeho svědomí. A mnohé, co říká, připomíná naléhavě volání současných filosofů a sociologů po odpovědnosti vědce, člověka. Rádl ovšem neviděl tento „dürenmattovský“ problém v jeho hrůze, nevolá dosud vědce k odpovědnosti, aby nezanikl svět, ale pouze aby nezanikl určitý typ člověka, typ *Evropana — křesťana*. Je to méně, ale i více, než po čem se volá dnes.

Rádlovi je též nepřijatelná bezohledná otevřenost ateistického existencialisty, a tak chce touto formou zachovat modernímu člověku jistotu, aniž by musel pro ni obětovat svůj intelekt a vědecké ambice. A současně je mu nepřijatelné chápat gnoseologii jen jako pasívní odraz a odsoudit subjekt k nazírání. A proto raději než empirismus volí fideismus. Křesťanství interpretuje jako moderní univerzalistické humanistické učení tak, aby bylo přínosem i pro moderního člověka a ne jeho omezením. Křesťanství není pro něj teologií (naopak, tu odsuzuje), ale vytyčováním absolutních požadavků, protestem proti smířování se s realitou, životním postojem, jímž si člověk může v sobě udržet napětí mezi ideálem a skutečností, aniž si sám připadá směšným. Přestože křesťanství hraje v Rádlově filosofii i působení velkou úlohu, považují za *esenci tzv. „rádlovství“ problém teleologický, hledání „smyslu“ dějů a jevů jako integračního momentu v pluralistickém moderním světě*. Právě touto částí své filosofie byl Rádl na úrovni tematiky aktuální i ve světové filosofii. Přibližně v téže době totiž usilují novopozitivisté o redukci mnohotvárné reality na plně verifikovatelný detail a Husserl složitě hledá v změti atomizovaných detailních poznatků metodu, jež by byla klíčem k pravdivému

17) Samozřejmě, že Rádl nebyl jediným, kdo si byl toho vědom a kdo proti tomu vystupoval. Měli bychom v této souvislosti jmenovat alespoň T. G. Masaryka, Hromádku. Kozáka, Šaldu, Krejčího, Ing. A. Bláhu a samozřejmě i Zdeňka Nejedlého.

18) Jar. Šimsa: „S Emanuelelem Rádlem do třetího desetiletí“. Materiály z XII. letní konference v roce 1938. Sám Rádl se obdobně vyjadřuje i ve svých Dějinách filosofie. Cituji J. Šimsu proto, že vyjadřuje „rádlovství“ tak, jak žilo a bylo přijímáno.

poznání, a tím i k redukci poznatků vzrůstajících geometrickou řadou. Vzhledem k těmto filosofům působí Rádl se svým prostým, zdánlivě neoborným a nefilosofickým pojmovým aparátem jako prostáček, jako obrozenecký učitel vedle vysokoškolského profesora. Ale to jej nedegraduje. Tato srozumitelnost, touha, ba přímo potřeba kontaktu je dalším rysem charakteristickým pro českou inteligenci. Vždy jejím představitelům záleželo na tom, a to i bez frází, aby měli kontakt s lidem, aby jim bylo porozuměno právě „dole“, aby byli většinou srozumitelní. Okřídlené výtky o věži ze slonové kosti skutečně nemusí vztahovat na sebe. Ve skutečnosti však šlo Rádlovi o totéž, čím se zabývali i světoví západní filosofové, a dokonce s touto tematikou přichází dříve.¹⁹⁾ Jestliže se novopozitivisté a fenomenologové vracejí k subjektu jako k nejvyšší soudní instanci, postupuje i Rádl obdobně, ale nedopouští se finální redukce jen na subjekt. I on vychází od člověka a zvláště z toho, co je jen pro člověka specifické, co je bezesporným antropinem, totiž z jeho schopnosti teleologicky uvažovat. Ovšem Rádl toto specifikum člověka rozšiřuje i na ostatní přírodu a touto metodou chce čelit jednostranně racionalistickému trpně pozitivistickému kvantitativnímu a tzv. „důsledně vědeckému“ světovému názoru. Společným jmenovatelem je pro něj tolikrát zprofanovaný a ze dveří vědy vyhazovaný „smysl“, jako prvek homogenizující jak objektivní jevy, tak jako program a cíl homogenizující zdánlivě různorodá úsilí člověka. Podstatou jsoucna je podle něho *smysl*, který se projevuje nejen v jednáních lidí, národů, ale i v epochách, a to i skrze materiální objekty.²⁰⁾ Uvědomuje si rozdíl mezi tím, jaký předmět či jev je, a mezi tím, jak je přijímán, co je do něho vkládáno člověkem.

Rádlovi nestačí přírodu konstatovat jako něco daného, hotového, ale snaží se ji vyložit způsobem postihujícím realitu jako „druhou přírodu“ (i když to tak nenazývá), vytvořenou lidskou společností. I u něho se projevila touha po zdůvodnění vlastní filosofie nalezením analogií s přírodou, která se většinou filosofů neosvědčila, neboť jen zdůraznila slabiny

¹⁹⁾ Rádlovy Dějiny vývojových teorií, kde jsou jasně patrné tyto tendence, byly vydány v roce 1909 a Romantická věda v roce 1918; Moderní věda, kniha přímo věnovaná vědní metodologii a noetice, vyšla v roce 1926 a Šaldova filosofie r. 1918.

²⁰⁾ Emanuel Rádl: Šaldova filosofie, Praha 1918, str. 14. „Strom, květ, člověk, jítro, báseň, štěstí uskutečňují ideu, podstatu, plán, *smysl* čehosi, co přemýšlením tím hůře, tím lépe zachycujeme, čemu se duchem blížíme, nikdy toho plně nepostihující.“ Podle Rádla např. i topol má svou ideu, kterou rozdílně zachycuje vědec, malíř, umělec i prostí lidé, kteří jsou účastni idey tohoto topolu tím, že se na něj dívají. Obdobně je i Rádlovo postížení dvojího významu slova meluzína, v němž člověk vlastně antropomorfizoval fyzikální jev, a má tendenci zjednodušeně je chápat v jedné rovině. Jiný příklad uvádí Rádl v již citovaném článku o historickém materialismu, kde poněkud násilně dokazuje, že věta „Pozor na zloděje“ má v ruštině, přestože se skládá ze stejného slovního materiálu, „jiného ducha“.

či ohraničenost jejich systému. Jiřina Popelová ve své práci „Poznání kulturní skutečnosti“ upozornila na mnohostranný význam pojmu „smysl“, který Rádl neodlišuje od pojmu „účel“, a vytýká mu, že jedinou hranici vede mezi přírodou, která *smysl* má, a přírodou, která *smysl* nemá. Rádl skutečně stírá rozdíl mezi přírodou a světem člověka a je ochoten ve všem hledat *smysl* a ideu jen proto, aby se člověk mohl lépe *orientovat sám v sobě* a lépe najít svou osobní odpovědnost a postavení nejen v lidské společnosti, ale v celé přírodě. Člověk je pro něj (plně v duchu křesťanství) něco kvalitativně zcela nového, jiného, tvor, kvůli němuž, přes veškerou slovní skromnost, je vytvořen svět. Je pozoruhodné, že k těmto závěrům došel právě filosof původem přírodovědec. Vedle náboženství je specifickým sféry člověka vůle, cíl, program, který člověk sám do svého života vkládá, a vědomí vlastního poslání, jež mu může zkrášlit i banality všedního dne a drobné, zdánlivě bezvýznamné denní povinnosti. A měli bychom si uvědomit, že toto bude člověk v budoucnosti potřebovat ještě více než dnes. Tak jako jedinec má mít program, poslání, o jehož realizaci usiluje, jsou Rádlkem obdobně antropomorfizována i kolektiva, jako je národ, stát, ale i křesťané či inteligence. Přestože se mnohým tehdejšími intelektuálům protivil Rádl právě touto svou ideomanií,²¹⁾ našlo se i mnoho těch, jimž vyhovovala, neboť jim pomáhala orientovat se ve světě a zaujmout k němu aktivní postoj. V té době totiž názorová dezorientace postihovala především tehdejší nejmladší inteligenci, vysokoškolské studenstvo, jimž patos otců, s nímž mluvili o realitě první republiky, zněl nepřírozně a pro něž většina dosud stabilních hodnot byla devalvována. Jejich schopnost sebezařazení, narušenou poznáním skutečnosti, dále naleptával pragmatismus, liberalismus, pozitivismus a s tím často související až módní skepticismus. Tento ideový zmatek v mladé generaci vidí celá řada tehdejších filosofů, politiků a spisovatelů a snaží se, většinou marně, vrátit filosofii její vedoucí úlohu a dát mladé inteligenci nový program. Z těch, kteří se o to pokoušeli, se to nejlépe dařilo právě Rádlovi a Zdeňku Nejedlému. Oba dva, i když s rozdílnou orientací, ukazují *inteligenci její poslání v službě*. Pro oba přestává být filosofie soukromou záležitostí a stává se nástrojem přeměny světa, pro níž se má člověk osobně angažovat. Ovšem jeden z nich hledá pravdu důsledně v subjektu a zákonitost nazývá bohem. „Filosofie je program pro reformu světa, je pro praxi, nebo vůbec není filosofii.“²²⁾ Podobné heslo dobře známe

²¹⁾ Ferdinand Peroutka v článku Realismus a pokrokářství, Přítomnost, roč. I, 1924, str. 593: „Negravituje (Rádl, pozn. J. Š.) směrem k faktům, ale směrem k idejím...“, „má přirozenou nechuť k autorům, kteří nejsou ověšení ideami tak okázale jak divoch cetkami; dělá-li kdo něco, má to mít zřetelně osvětlenou ideu vpřed i vzadu.“

²²⁾ Křesťanská revue, roč. VI, str. 36.

z Marxových tezí k Feuerbachovi, zato u Rádla si to většinou neuvědomujeme nebo to nechceme připustit.

Intelligence se nemá faustovsky opájet vlastním poznáním, ale být obdobou duchovenstva, které tvoří a vytyčuje ideály, obětuje se pro jejich realizaci, je prorokem i soudcem doby. Nemá být jen exponentem určité společenské vrstvy, ale jejím individuálním svědomím. Individuálním proto, že jiná odpovědnost než individuální neexistuje. Intelligence má odpovídat na otázky doby, žít starostmi svého sociálního prostředí a exponovat se i v hrubé denní práci.²³⁾

I zde se objevuje u Rádla, jako nezbytná součást úvah, demokratismus kombinovaný s křesťanskou pokorou a s tím související posvěcení malé, drobné práce. Inteligenci je tak nabízena možnost konkrétní akce a tato konkrétní aktivita jednotlivce je Rádlem obhajována i filosoficky (zvláště v jeho gnoseologii). Rádlovi a v tzv. rádlovství jde především o *postoj k světu*. Ne nadarmo v jedné vzpomínce na Emanuela Rádla poznamenává Josef Teindl: „Zdalo se nám občas, že má raději lidi, jen když něco dělají, třeba by i byli proti němu.“²⁴⁾

Obdobné dokazuje i citát z Rádlova spisu *Náboženství a politika*: „Otázka není, pro jaký směr se kdo rozhodne, ale jak opravdově se kdo rozhodne.“²⁵⁾ Toto zdůrazňování subjektu, individualismu a osobní odpovědnosti jako jediného kritéria připomíná až sartrovský existencialismus,²⁶⁾ ovšem zbavený tragického rysu uvědomění fatální ohraničenosti vlastní existence. Víra v transcendentno zklidňuje a poskytuje jím proklamované aktivitě plynulost, neboť podle ní i takový přeryv, jakým je smrt, je funkční. Snad i proto Rádlem ovlivněné osobnosti jsou spíše dělníky na vinici než buřiči končícími na hranici. Mají dost času. Pro Rádla protest neznamená heroický čin, často sloužící jen k demonstraci vlastní osobnosti, ale *nepatetickou, nepřikrášlenou každodenní aktivitu, vzpouričku proti smíření se skutečností*. Tato vědomá neefektivnost (ale ne neefektivnost) nepramení snad z křesťanství, které je Rádlovi někdy jen historickým prostředkem k zachránění individuality, ale z masarykovského demokratismu a humanismu. Inteligenci nabízí lék v konkrétní akci, která pro něj není snad donquichotiádou, ale formou transcendence sama sebe. V jeho aktivismu, realismu, v jeho nadšení pro iracionální

²³⁾ Křesťanská revue, roč. III, str. 287.

²⁴⁾ Křesťanská revue, roč. VII, str. 79.

²⁵⁾ Em. Rádl: *Náboženství a politika*, Praha 1921, str. 12; nebo: *Romantická věda*, Praha 1918, str. 253, kde píše: „Filosofie neplatí jen abstraktní hodnotou svých pouček, nýbrž i temperamentem a životní praxí svých přívrženců.“

²⁶⁾ Křesťanská revue, roč. VII, str. 79. „Kdo je silný? Silný je člověk, věřící ve svou pravdu více než v autoritu celého světa.“

dynamiku osobností²⁷⁾ je mnoho optimismu, neboť ani on, ani jeho vrstevníci si nejsou dosud vědomi dichotomie cíle a prostředků. Zklamání sice poznal mnoho, ale to, co zde vznikalo, mělo novou vinětu, měla to být „nová společnost“, dosud nerealizovaná říše, do níž se dalo mnoho vkládat. I ti, jež ovlivňoval, byli přesvědčeni, že mohou vytvořit něco zcela nového, věřili, že „slovo tělem učiněno jest“, a tak ve skepsi viděli jen nedůstojné vzdávání se svého základního poslání.

Být vzdělavcem, to trvale zavazovalo. A zvláště vysokoškolští studenti měli být podle Rádla nadstranickou funkční elitou, vytvářející veřejné mínění nového státu. Intelligence nemá totiž v pojetí Rádlově žít jen v současnosti, ale má lidu, svému národu stavět cíle, mezníky, a tím umožnit přetrvávání existence jedince i státu.

A právě tímto, přes všechnu bláhovost, přestává být Rádl jen osobností patřící pouze do dějin české filosofie, ale může něco říci i současné generaci vysokoškoláků, obdařené maximální nedůvěrou v jakákoliv slovní řešení. Pro tuto dnešní generaci bylo totiž slovo znovu devalvováno na frázi, a tak není divu, že k němu má nedůvěru prvních pozitivistů a akceptuje pouze holý fakt.

Z této sondy do českého nemarxistického myšlení bychom mohli pro dnešek vytěžit právě rádlovsky pojatý antiliberalismus a antipragmatický přístup k hodnotám i k člověku. Dnes jsou totiž pro mladé lidi vášnivě tirády Rádla proti liberalismu, pramenícímu z nedostatku jakéhokoliv názoru, opět již aktuálním objevem. Alergičnost mladých lidí na výroky neodborníků, odpor vůči aktivismu a angažovanosti jsou pochopitelnou reakcí na laciný propagandismus v minulosti. Dnešní mladí mají v sobě něco z generace prvních pozitivistů, mají pochopitelnou nedůvěru ke slovům, nedůvěru k proklamaci. Příliš dlouho se učili, že slovo nemá vlastní hodnotu a že strategie a taktika jsou jediným správným přístupem k realitě. A když se ukázalo, že ani zjednodušené učení o strategii a taktice nerealizovalo naplánované sny, zůstalo mnohým nepřiznané zklamání, pocit ošizenosti a z marxismu v paměti pouze pragmatistický přístup k jakýmkoliv ideálům. Neangažovanost sice umožňuje člověku nedopustit se osobně zločinu, ale nezbavuje ho odpovědnosti za to, že nezasáhl. Ovšem zásah, nemá-li být beztvarym protestem proti všemu, předpokládá nosnou ideu. Znovu mladé lidi naučit, že myšlenka subjektivní zaujatosti a obhajoba určitého názoru a osobní exponovanost není hříchem, můžeme pouze na nějakém nezkompromitovaném příkladu. Nejvhodnější k tomu bude zamlčovaná perioda našich dějin a osobností, které právě proto, že nevyhovovaly nedávnému směru naší ideologie, mají pro mladé svou

²⁷⁾ V ní vidí Zdeněk Smetáček psychologický počátek Rádlovy cesty k náboženství. Z. Smetáček: *Kozák, Rádl, Hromádka*, Praha 1931, str. 27.

přitažlivost. Nechceme-li zahodit další příležitost, jak se vůbec k mladému člověku dostat, měli bychom využít právě této atraktivnosti opomíjených a „kacírských“ témat a využít této vlny zájmu pro ovlivnění a vytváření osobnosti dnešního vysokoškolského studentstva.

Der Universitätsprofessor Emanuel Rádl

J. ŠIKLOVÁ

Zusammenfassung

Der Philosoph Emanuel Rádl, ein Anhänger und Fortsetzer des Werkes T. G. Masaryks wurde in den vergangenen zwanzig Jahren konsequent übersehen. Die Autorin des Artikels versucht deshalb in Kürze nicht nur seine philosophischen Ansichten festzuhalten sondern auch darzulegen inwieweit Rádls Ansichten einen Beitrag für die Gegenwart und besonders für die Orientierung des Studententums darstellen könnten.

Als Philosoph war Emanuel Rádl der typischste Repräsentant des sg. Masarykismus und ermöglichte durch seine Modifikation der Ansichten T. G. Masaryks, dass der Masarykismus in dieser Form auch die Problematik der Periode zwischen den zwei Weltkriegen akzeptieren konnte. Analogisch, wie auch T. G. Masaryk, bemühte sich Rádl eine Rechtfertigung der Existenz des tschechoslowakischen Staates zu finden, besonders in einem Anteil an der Bildung allmenschlicher Werte, einem kulturellen Beitrag zur europäischen Zivilisation und in der Hervorhebung der Individualität unseres Volkes. Auf die Studenten wirkte Rádl besonders durch seine eigene Persönlichkeit, seine Eigenommenheit für ein bestimmtes Ideal oder einen Gedanken und die Praxis, in welcher sich der Fanatismus eines mittelalterlichen Mystikers mit dem Rationalismus und Kritizismus des Naturforschers des 19. Jhdts. verband. Rádl war aber nicht nur Naturforscher und Philosoph sondern auch Moralisateur, Publizist, ja sogar Politiker, ein konsequenter Vertreter der sg. Burgrichtung (d. h. der Linie T. G. Masaryks und Ed. Benešs) und wurde mit Professor J. L. Hromádka Mitbegründer der Tschechoslowakischen YMCA, auf deren Boden er (besonders in Vorlesungen und in von der Akademischen YMCA herausgegebenen Broschüren) seine philosophischen Ansichten und Gedanken über das moderne Kristentum propagierte. Die Philosophie soll seiner Ansicht nach dem Menschen zu seiner Lebensorientierung helfen und deshalb beachtet er nicht — wie auch die Mehrheit der anderen tschechischen Philosophen — die systembildende oder nur gnoseologische Problematik in der Philosophie. Auch die Theologie, soll vor allem, genau so wie die Philosophie den Menschen dienen, und deshalb lehnt er Barths katastrophalische oder dialektische Theologie ab. Die tschechische Philosophie war immer gerade deshalb, weil sie die Philosophie eines kleinen Volkes war und die Intelligenz sich bei uns nicht aus dem Adel rekrutierte, demokratisch und humanistisch. Diesem entspricht auch die linke Einstellung vieler Philosophen, die so wie auch bei Rádl vor allem ein Ausdruck des elementaren Humanismus und Mitgeföhls war. Auch aus diesem Grunde war E. Rádl ein aktives Mitglied der sozialdemokratischen Partei, obwohl er mit der marxistischen Philosophie nicht einverstanden war. Er lehnte den monistischen Materialismus als ontologischen Ausgangspunkt und entscheidende Be-

dingtheit des Handelns der Subjekte mit ökonomischen Stimulen und die Lehre von der Gesetzmässigkeit ab und wirft den Marxisten vor, dass sie das menschliche Subjekt und die menschlichen Vorhaben übergehen und so die Bemühungen, Programme und Ziele entwerten. Zum Unterschied von den Marxisten betonte Rádl ganz in der Intensität des pluralistischen Personalismus, in welchem der religiöse (ausenweltliche) Impuls die Hauptkraft darstellt, vor allem die persönliche Entscheidung. Deshalb ist er nicht einverstanden mit der Determiniertheit des Menschen durch die Sozialverhältnisse, mit dem Klassenkampf und der Revolution als Programm, denn beides stellt seiner Ansicht nach, den Sieg der unpersönlichen, gesellschaftlichen Kräfte über den Menschen und die Unterstellung des Menschen unter die Gesetzmässigkeit dar. Am Marxismus begeisterte ihn nur der Enthusiasmus seiner damaligen Vertreter, die wirklichen Bemühungen sich für das Schicksal des nächsten zu exponieren, und deshalb akzeptiert er die Ideale des ethischen Sozialismus. Der Sinn der Menschlichkeit besteht nach Rádl im Vernunfts- und Moralkampf mit der Natur und der Gesellschaft, und er lehnt deshalb das Hegelianertum ab, das er für eine Form der philosophischen Versöhnung mit dem gegebenen Zustand hält. Die Freiheit ist eine Protestform gegen die objektiven Gesetzmässigkeiten, sie besteht in der Realisation der Sendung eines jeden Menschen. Er ist deshalb auch ein erklärter Gegner des Positivismus, Liberalismus und des s. g. Objektivismus in der Wissenschaft, denn diese Richtungen verstehen nach Rádl unter der Wahrheit nur eine reine Konstatierung des Verlaufes einer Begebenheit, als reines passives Zusehen, unter dessen jedes Subjekt das Recht und die Pflicht hat sich engagiert an der Bildung der Realität zu beteiligen. Er warnt deshalb die Studenten vor dem Liberalismus, da dieser eine Äusserung des Indifferenzismus, Opportunismus, der ungenügenden Wirklichkeit und eine Weigerung die Mitverantwortung zu tragen ist. Den Konflikt der Wissenschaft und des Glaubens, der Natur und des Geistes überwindet Rádl indem er die Wissenschaft der Philosophie unterstellt. Er entsagt aber weder der Wissenschaft noch der empirischen Erkenntnis, sondern will, dass diese überwiegt und sich den Menschen und ihrem Gewissen unterstellt. Das Kristentum interpretiert er als moderne universalistische humanistische Lehre, es ist für ihn eine Festsetzung der absoluten Forderungen, ein Protest gegen die Versöhnung mit der Realität. Als Essenz des s. g. „Rádlismus“ betrachtet die Autorin neben der aktivistischen Einstellung zur Welt, das teleologische Problem d. h. Rádls Suchen nach dem „Sinne“ des Geschehens und der Erscheinungen als integratives Moment in der pluralistischen modernen Welt. Das Spezifikum der Menschensphäre, oder solcher Kollektive wie Nation und Staat ist Wille, Ziel, Programm und Bewusstsein der eigenen Sendung, für die sich das Subjekt oder das Ganze engagieren soll. Besonders die Intelligenz soll eine Art Geistlichkeit darstellen, sie soll Ideale bilden und festsetzen, sich für ihre Realisation opfern, Prophet und Richter der Zeit sein. Rádls Betonung der persönlichen Verantwortung als einziges Kriterium erinnert schon fast an einen nach Sartre aufgefassten Existentialismus, aber befreit vom tragischen Zug des Bewusstseins der phatalen Begrenztheit der eigenen Existenz. Der Glaube an das Transzendente beruhigt, gibt der von ihnen proklamatierten Aktivität Geläufigkeit, denn nach diesem Glauben ist auch ein solcher Umsturz wie der Tod funktionell. Er verkündet eine unpathetische, durch keine Opfer verschönerte tägliche Aktivität, eine kleinere Revolte gegen die Versöhnung mit der Tatsache. Zu dieser Aktivität fordert Rádl alle Gebildeten auf, besonders die Hochschulstudenten, die seiner Ansicht nach eine überparteiliche, die öffentliche Meinung des neuen Staates bildende funktionelle Elite darstellen sollten.

REFERÁTY

Závažná práce o Janu Marciovi z Kronlandu

(Walter Pagel: William Harvey's Biological Ideas. Selected Aspects and Historical Background. S. Karger, Basel, New York 1967. 394 stran s obrazovou přílohou)

Walter Pagel je významným historikem lékařství, jenž uveřejnil řadu pozoruhodných knih a prací, v nichž mu není neznámým vědecký život v našich zemích.

Dokazuje to i jeho kniha o anglickém lékaři Williemu Harveyovi (1578—1657). Harvey je znám v dějinách vědy především jako objevitel oběhu krve, který popsal ve své knize „De motu cordis et sanguinis“ (1628). Pagel se ze široka zabývá ve své knize tímto dílem, a podobně také další Harveyovou knihou „De generatione animalium“ (1651) a i činností Harveyových předchůdců.

Pagelova kniha je pro nás zajímavá především tím, že v ní Pagel věnuje na čtyřicet stran rozboru vztahu mezi Harveyem a naším Marcim. Tento vztah nám obecně ilustruje vztahy učenců v dobách tehdy probíhající třicetileté války.

Marci neměl mnoho příležitostí, aby získal vědecké přátele na svých zahraničních cestách. V jeho životopisech se udává, že byl pouze dvakrát na cestách v zahraničí. V roce 1638 či 1639 doprovázel hraběte Františka Matyáše Karla ze Šternberka (1605?—1648) na jeho diplomatické cestě do Itálie, jejímž ovocem pro Marcioho bylo především navázání známosti s Athanasiem Kircherem. Druhá

údajná cesta vedla Marcioho do Frankfurtu, patrně k císařskému dvoru ve funkci osobního císařova lékaře.

S Harveyem se však Marci seznámil přímo v Praze. Harvey byl totiž členem jiného diplomatického poselstva (spolu s naším slavným krajanem, rytcem Václavem Hollarem), a to poselstva anglického krále k rakouskému císaři, které vedl lord Arundel. Poselstvo došlo do Prahy z Vídně dne 6. července 1636 a zdrželo se v Praze týden. Vzhledem k tomu, že členové poselstva během své cesty navštěvovali významné osobnosti a vyhledávali pozoruhodné instituce i pamětihodnosti, bylo nasnadě se domnívat, že Harvey využil také svého týdenního pobytu v Praze a navštívil zde lékařskou fakultu starobylé místní university a v ní jejího, tehdy jediného, profesora Jana Marka Marcia.

Tuto domněnku podporovala dále ta okolnost, že za šest let po zmíněné návštěvě Harveyově v Praze obhajoval na lékařské fakultě doktorskou disertaci Jacobus Forberger. Disertace měla název „De pulsu et eius usu“ a autor v ní pojednával o krevním oběhu. Jsou v ní obsaženy hlavní myšlenky Harveyova objevu, avšak jeho jméno zde není uvedeno. Obhajobě předsedal Marci.

Je možné usuzovat, že napsání této disertace nebylo vyprovokováno snad jen četbou Harveyova díla, které se do Prahy dostalo, ale přímým rozhovorem mezi Harveyem a Marcim, který by se odehrál během Harveyovy návštěvy v Praze. Harveyovo učení bylo totiž pro tehdejší

lékaře velmi náročné a vyžadovalo rozchod s vžitými představami. Nebylo tedy přijímáno po Evropě bez námitek, ano i ne bez odmítání. Bylo tedy možné soudit, že osobní rozmluva Harveye s Marcim odstranila případné Marciho námitky a získala v Marcim zastávce nového učení a jeho propagátora u nás.

Pagelova kniha nyní udělala z domněnky jistotu: Pagel ukazuje, že Marci se s Harveyem v Praze skutečně sešel. Pagel našel v Marciho spise „Philosophia vetus restituta“ místo, kde Marci hovoří o tom, že přátelsky porozprávěl s Harveyem a dal mu svoji knihu o ideách.

Předmětem Pagelova pojednání o Marcim je právě hodnocení vztahu Harveyových představ, a to předstev o embryologii, k Marciho knize „Idearum opratricium idea“ (1635). Pagel ukazuje konkrétně, v kterých názorech se Harvey s Marcim shoduje a v kterých se s ním rozchází. Pagel poukazuje na přímou závislost Harveye na Marcim a uvádí Marciho představy, které Harvey přijímá.

Harvey uveřejnil výsledky svých embryologických studií v r. 1651 v knize „De generatione animalium“. Marci měl možnost, aby se s touto knihou seznámil a reagoval na ni ve své další knize „Philosophia vetus restituta“ z r. 1662. Na závažnost této knihy poukazuje to, že byla ještě znovu vydána.

Marciho dílo je co do oborů, do kterých zasahuje, značně rozsáhlé. Marci je pro nás významný polyhistor, který ve všech oborech, kterým věnoval svou pozornost, dovedl přinést nové poznatky. Známe jeho pozoruhodné práce z lékařství, filosofie, fyziky, astronomie. Pagel vyzvedá ve své knize souvislosti mezi obory, které se tehdy studovaly, kdy přírodovědci se snažili odhalit souvislosti mezi jevy, které dnes nejsou předmětem našeho zájmu, alespoň ne v duchu, v jakém se jimi zabývali dříve.

Víme, že Marci se intenzivně zabýval optikou, několik svých prací jí věnoval. Jeho předním zájmem byly jevy fyzikální optiky, vlastností spektrálních barev. V tomto oboru Marci má světovou prioritu v pozorování různých jevů, které se také pokoušel úměrně svým možnostem vysvětlit.

Pagel ukazuje, že Marci nestudoval optiku jen pro optiku samotnou. Marci spo-

juje empirické bádání s metafyzickými úvahami a používá jich ve svých spekulacích o plození. Jsou to myšlenky, které se opírají o platonismus, „učení, podle kterého světelné paprsky nesou a rozšiřují význačné rysy, specifické pro jedince a druh“ (291n.). Pagel ukazuje, jak se názory na tento vliv během vývoje vědy měnily a jaké podoby nabyly u Marciho a Harveye. Různé síly, které Marci uvažuje při plození, spojuje s působením světla a jeho zákonitostmi (300). Analogii s optikou můžeme vidět i v Marciho základní představě, že existuje pouze jeden střed vývoje jedince, ze kterého se šíří vývoj v kruzích. Tímto středem je srdce (302n.). Je možné, že zde vystupuje analogie s Marciho použitím představy Huygensova principu pro šíření světla prostředím při optických studiích.

Výskyt vad organismu vysvětluje Marci také ve vztahu s optikou. Jestliže paprsky se šíří homogenním prostředím, šíří se přímočaře a nenastávají deformity. Když však paprsky procházejí oblastmi s rozdílnou hustotou, pak v důsledku rozdílných jejich lomů vznikají v organismu vady.

V základní představě, že středem vývoje jedince je srdce, v kterém je konstruováno pole jako jev, který představuje plán jedince ve vztahu k počátku vývoje, se Huygens s Marcim shodují (310, 312n.). Rozdíl mezi oběma učenci Pagel vidí v jejich celkovém zaměření: Marci je podle něho především fyzikem, rozvíjejícím Aristotelovy a novoplatonské představy spolu s myšlenkami Paracelsa a jeho následovníků. Harvey je proti tomu svým zaměřením biolog, který pozoruje a sbírá vědecká fakta, s kterými spekuluje na půdě biologie na základě Aristotelových ideí.

Harvey ve své knize se nezabýval Marciho spekulacemi o tvoření plodu v jmech optiky, ani neuvedl svou teorii do vztahu k teorii Marciho (hlavní rysy Harveyova učení shrnuje Pagel na s. 329n.).

Z našeho hlediska je zajímavý materiál, který Pagel shromažďuje k otázkám ohlasu Marciho díla v zahraničí. Tato otázka je pro nás jistě významná a přispívá k správnému zařazení Marciho ve vývoji vědy ve světovém měřítku. Pagel ukazuje speciálně na vzájemný vztah mezi anglickými učenci a Marcim. Uvádí,

že Marci se stal propagátorem Harveyových myšlenek ve východní Evropě, a naopak, že Marciho jméno nebylo neznámé v Anglii. Zde Pagel poukazuje na nové vztahy. My však víme, že Marci byl znám v zahraničí ve větším měřítku.

Již dříve bylo upozorněno na vztah Ch. Huygense k Marcimu, jak byl zachycen ve vydané Huygensově korespondenci. Huygense informoval přítel jeho rodiny A. Kinner z Löwenthurnu o vědeckém životě v Praze v padesátých letech 17. století a upozornil ho také na činnost Marciho. Huygens na podkladě této informace si opatřil několik Marciho knih.

V Marciho životopisech se také dočteme, že Marcimu nabídl profesuru universita v Oxfordu. Žel toto pozvání není nijak doloženo a pátrání v tomto směru bylo zatím bezvýsledné.

Bylo také upozorněno na možnou závislost I. Newtona na Marcim. Z rozboru Newtonovy známé práce „New Theory about Light and Colours“ z r. 1672 je patrné, že Marci znal významné vlastnosti spektrálních barev, které Newton v několika bodech své práce uvádí. Newton však, pokud víme, Marciho nikde ve svém díle necitoval.

Že však Marci byl znám na konci svého života v okruhu Royal Society v Londýně, plyne z několika dopisů, které Pagel v archivu Royal Society s P. Rattansim našel. Jsou to dopisy, které si vyměnili tehdejší sekretář Royal Society s londýnským lékařem E. Brownem (1644—1708). V těchto dopisech se jednalo o to, aby Marci byl vyzván k písemnému styku se sekretářem Oldenburgem při Brownově cestě po kontinentě. Tato snaha však vyzněla naprázdno, protože Brown přijel do Prahy až po Marciho smrti.

Pagel však tuto snahu hodnotí ve své knize o Harveyovi vysoko, jako možnou předzvěst Marciho pozvání za člena Royal Society. Ukazuje na jiných případech, že taková výzva k zahájení korespondence, jaké se také dostalo posmrtně Marcimu, vedla později skutečně k jmenování vyzvaných za členy Royal Society (kupř. Leeuwenhoek, Malpighi — 289).

Pagel uvádí ještě další podrobnosti o známosti Marciho díla v Anglii v 17. století. Pagel cituje místa z několika

autorů, kde projevují vědomost o práci Marciho a uvádějí ho ve výčtu jmen přírodovědců v jedné řadě s R. Baconem, G. Galileium, R. Descartesem, P. Gassendim. Pagel cituje autory: Thomas Vaughan, Robert Boyle, John Webster, Edward Sherburne (287—9).

Tyto Pagelovy citace jsou jistě významným svědectvím o rozšíření znalostí Marciho díla mezi učenci v zahraničí a přispívají opět k doplnění našeho, zatím stále žel chudého, Marciho vědeckého profilu. Je stále patrnější, že by bylo zapotřebí věnovat Marciho dílu, jeho ohlasu i životopisu další úsilí při jeho lepším poznání.

Můžeme závěrem říci, že Pagel přinesl právě v roce třístého výročí Marciho smrti významnou o něm studii. Je sice obsažena v jeho knize o Harveyovi, ale přerůstá otázku o vztahu mezi Harveyem a Marcim, či speciální otázku o Marciho embryologických názorech. Pagelova kniha podle svého poslání obsahuje jistě mnoho zajímavého materiálu pro dějiny lékařství. Tím, že kniha vychází v jubilejním roce Marciho, je pro nás významná také tím, že rozmnožuje naše znalosti o Marciho životě, o jeho díle i jeho ohlasu v zahraničí. Bylo by si jen přát, abychom i v domácí literatuře nacházeli takové studie o významných činitelích naší vědy.

Jiří Marek

František Bokes, Snahy o organizování slovenskej vedy od konca XVIII. storočia do vzniku SAV, Bratislava

Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1967, 120 stran.

Bokesova kniha, vydaná krátce před autorovou smrtí (zemřel 20. III. 1968 v Bratislavě ve věku 61 let), pojednává, jak je patrné z jejího názvu, o úsilí slovenských vlastenců dát slovenské vědě organizační základnu. Všimá si nejprve, jak slovenští buditelé se již před rokem 1848 pokoušeli založit Matici slovenskou, jaké bylo působení spolku Tatrín (zal. 1844) a jak na Slovenském národním shromáždění v Turčianskom Svätom Martine v červnu 1861 bylo usilování o zřízení slovenské právnické akademie a rozhodnuto založit Matici; jak Matice, jejímž účelem bylo nejen seskupit tvořivé vě-

decké pracovníky, ale také podporovat jejich výchovu, byla za Maďarska persekvoována (v r. 1875 byla její činnost zastavena) a její činnost hned po osvobození k 1. I. 1919, obnovena.

Autor oceňuje působení českých vědců na Slovensku po roce 1918, zejména na tehdy, v roce 1919, založené Universitě Komenského, stejně jako jejich činnost v Učené společnosti Šafaříkově, založené r. 1926. Pokud jde o tuto společnost, vysoce hodnotí její význam, uvádí, že vlastně suplovala slovenskou akademii věd. Na adresu Čechů se ovšem nevyhýbá výtce, že při pojmenování této společnosti bylo záměrně použito české transkripce Šafaříkova jména a že jako jednacím řeč byl ve stanovách uveden jazyk československý.

Dále líčí Bokes zánik této společnosti v roce 1938 a její nahrazení Slovenskou učenou společností (v červnu 1939), založení Slovenské katolické akademie v roce 1940 a zřízení, zákonem z 2. VI. 1942, Slovenské akademie věd a umění. Stěžuje si, že po roce 1948 byly v Matici slovenské zrušeny vědecké obory, a posléze popisuje založení Slovenské akademie věd v roce 1953.

I když přítomná Bokesova kniha má ráz spíše povšechný, výstižně shrnuje slovenské snahy o organizování vědy a řadí se částečně k dřívějším autorovým pracem, z nichž nejvýznamnější jsou: Vývin predstáv o slovenskom území v XIX. storočí (Martin 1945), Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie v rokoch 1861—1868 (Martin 1941), Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848—1914 (Bratislava 1962), Dejiny Slovákov a Slovenska (v Slovenské vlastivědě, Bratislava 1946); počet Bokesových vědeckých článků a zejména jeho příspěvky do novin (byl dlouholetým přispěvatelem Lidových, později Svobodných novin) je takřka nepřehledný. Jaroslav Morávek

Nové příspěvky k dílu Bernarda Bolzana

Dílo Bernarda Bolzana přitahuje v posledních letech zvýšenou pozornost odborné veřejnosti. Kromě historiků a matematiků se zabývají jeho myšlenkovým odkazem zvláště filosofové, kteří tak dokazují výrok zvláště značného moderního filo-

sofa E. Husserla, že Bolzano je jedním z největších logiků všech dob. Nové studie z bolzanovské problematiky přináší sborník k sedmdesátým narozeninám Eduarda Wintra, nazvaný *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen, Akademie Verlag, Berlin 1966, 816 str.*

Články badatelů mnoha evropských zemí jsou tematicky zaměřeny k otázkám, které jubilat ve svém bohatém díle sledoval. Studie Z. Kalisty *Zur Entwicklung des religiös-philosophischen Denkens von B. Bolzano in den Jahren 1813 bis 1834 (s. 497—510)* sleduje Bolzanův myšlenkový vývoj na základě srovnání Bolzanem vydané knihy *Lehrbuch der Religionswissenschaft* (Sulzbach 1834) s jeho přednáškami z náboženské filosofie. Opis přednášek, jak zjistil autor, pořídil roku 1813 posluchač teologie v Litoměřicích Václav Beránek. Kalista klade správně vznik díla do souvislosti s působením Bolzanova žáka M. J. Fesla v Litoměřicích. Srovnáním obou děl sleduje autor, jak se Bolzano vyvíjel a jak systematicky propracovával své pojetí náboženství. Kalistovi se vcelku podařilo prokázat, že u Bolzana nejde jen o přímý vývoj, ale i o zápas se sebou samým; zvláště je to patrné v zesílení prvků víry u staršího Bolzana proti jeho racionalismu z mládí (např. v otázce nesmrtnosti lidské duše a v postoji proti Kantovu etickému racionalismu). Proti autorovi lze namítnout, že se v případě Bolzanových přednášek z náboženské filosofie nejedná o jeho přímý spis, ale o opis (pravděpodobně zprostředkovaný), a že může být proto autorství některých myšlenek sporné nebo nepřesné.

Vedle přednášek z náboženské filosofie působil Bolzano velmi silně svými výklady z logiky. Těmto přednáškám, či spíše jejich prvnímu českému překladu, je věnován článek M. Pavlíkové *Bolzanos Vorlesungen über die Logik und ihre erste tschechische Übersetzung (s. 511—518)*. Český překlad z r. 1831 byl dílem Františka Šíra, Jungmannova žáka a spolupracovníka na Slovníku. Šířův překlad byl jistě záslužným činem, jak soudí autorka, nicméně za větší povšimnutí by ještě stál úsudek V. Zahradníka (v dopise Vinařickému), že překlad není originální práce a že překladatel z neznalosti

vše zatemnil a překroutil. I když zde mohly hrát roli osobní motivy, Zahradník byl v té době velmi dobrým znalcem filosofie, Bolzana i českého jazyka, a byl proto jistě osobou povolanou.

Bolzanovou logikou se pilně zabývají i současní logikové a matematici, nikoliv jen z historického hlediska. Jedním z nich je švédský odborník J. Berg; jeho stat *Bolzanos notion of proposition (s. 519—526)* posuzuje Bolzanovy abstraktní nelingvistické propozice („Satz an sich“) a pokouší se aplikovat na ně současné matematicko-logické postupy a schémata.

Jen málokterý náš universitní učitel vytvořil tak velkou a jednotnou školu jako B. Bolzano. A. Blaschka v článku *Das Wesensbild des Bolzanisten Fr. Schneider bei J. Arbes (527—539)* se zabývá jen určitým detailním problémem, postavou Fr. Schneidra v romanetu J. Arbesa *Ukřížovaná*. Bolzanův žák Schneider vyučoval náboženství na reálné škole při pražské technice a později se stal ředitelem této školy. Arbes jej poznal jako svého učitele a podle Blaschky jej ve svém literárním díle věrně a výstižně popsal.

O tom, že okruh Bolzanových žáků není dosud úplně znám, svědčí příspěvek W. Zeila *Vincenz Fiebrich — ein vergessener Bolzanist in Wien (s. 540—548)*. Autor se pokusil hlavně na základě bohaté korespondence Bolzana s Feslem (Wissenschaft und Religion im Vormärz, vyd. E. Winter, W. Zeil a L. Zeil, Berlin 1965) vykreslit profil V. Fiebricha (nar. 1797 v Mimoni), Feslova přítele, povoláním vyššího úředníka vídeňského policejního ředitelství. Díky tomuto úřednímu postavení mohl Fiebrich podávat zprávy a pomáhat nejen Feslovi, ale i Bolzanovi a prostřednictvím budyšínského děkana Dittricha i litoměřickým bolzanovcům Zahradníkovi, Kromholzovi, Wernerovi aj.

Fiebrich se věnoval vědecky filosofii, napsal spis o Heglově filosofickém systému, o němž se Bolzano pochvalně vyjádřil. Působení tohoto Bolzanova žáka ukazuje též, jak složité poměry byly v habsburské monarchii, kdy dva reprezentanti stejného smýšlení měli zcela rozdílné osudy; jeden (Fesl) byl internován a sledován a druhý (Fiebrich) byl činný v policejním aparátu.

Nové příspěvky o díle a působení B. Bolzana a jeho žáků v předbreznové éře nepřinášejí zásadní a nové pohledy na Bolzanovo dílo. Rozhodně však rozmnožují naše dosavadní faktické znalosti a přinášejí některé nové podněty. J. Hz.

VI. Dokoupil, Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně,

1, 1957 (Soupisy rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně), 2, 1958 (Soupisy rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny), 3, 1959 (Soupisy rukopisů z knihovny minoritů v Brně, františkánů v Moravské Třebové a premonstrátů v Nové Říši), 4, 1966 (Soupisy rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě).

Pro literární činnost středověké university jsou cenným a nepostradatelným pramenem lokální a tematické soupisy rukopisů, jež zpracovali zvláště J. Truhlář, A. Podlaha, F. M. Bartoš a J. Kadlec. Podobný význam mají i Dokoupilovy Soupisy brněnské universitní knihovny. Ač již z mé Lit. činnosti předhusitské univ. i z Příspěvků k střed. lit. univ. je zřejmý podíl brněnských rukopisů na dochování pražských textů, zaslouží si zde ještě pozornosti různá vědecká literatura (A 64), artes praedicandi (A 88), filosofie (Mk 66), husitika a antihusitika (A 88, Mk 19, 92, 98, R 368, 373, 395, 409, 411, 432, 435), medicína (A 112, Mk 105), Lectio Statutorum (Mk 39), Jana z Březnice *Computus presbyterorum* (Mk 6), Valdhauser (Mk 44), mnich Jeroným z Prahy (R 370), Vavřinec z Březové (Mk 14), Václav z Dráchova (Mk 69), Jan Příbram (R 417), Jan Rokycana (Mk 42), Šimon ze Slaného (NŘ 30), traktáty v duchu Václava Korandy ml. (R 417) atd. Připomínke k popisům je málo: Prohibitiones sacramenti communionis A 95, f. 1a ukazují snad k Janovi ze Stříbra. Malogranatum je dílo neznámého zbraslavského opata (ne Havla, Mk 12, Mk 40, Tříška, Nová literatura, SbHist 10, 1962, 35—8). Decem precepta, secundum quod b. Augustinus exposuit „Sapiens est, qui scit“, Brno UK Mk 47, f. 1b, Mn 13, f. 16a je též Praha Kapit. H 6/3, f. 152a; srov. Tříška, K středověkým satírám, SbNM 8, 1963, 176—8, kde je srovnání s Desaterem z Hradského rukopisu. Concordan-

cia evangelistarum de passione Domini „Scitis, quia post biduum“, u popisu Mn 13 a 15 s otazníkem připisovaná Milíčovi, je nejistého autorství (srov. Tríška, Příspěvky II 3 Matheus de Cracovia). Přes

tyto a podobné drobnosti je význam pečlivých Dokoupilových Soupisů veliký, zvláště když dosud nemáme katalogy jiných velkých střeoevropských knihoven.
J. T.

Ústav pro dějiny University Karlovy v Praze

vydává

řadu „Práce z dějin University Karlovy“

- I. F. Červinka: Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a na počátku našeho století, Praha 1962, str. 277, Kčs 30,50 váz.
- II. K. Kazbunda: Stolice dějin na pražské universitě I, Praha 1964, str. 230, Kčs 22,50 kart.
- III. K. Kazbunda: Stolice dějin na pražské universitě II, Praha 1965, str. 275, Kčs 30,— kart.

řadu „Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy“

- I. K. Kučera, M. Truc: Průvodce po archivu University Karlovy, Praha 1961, str. 183, Kčs 17,60 kart.
- II. Disertace pražské university I, Praha 1965, str. 479, Kčs 31,— kart.
- III. Disertace pražské university II, Praha 1965, str. 230, Kčs 15,— kart.
- IV. G. Hudec: Proti fašismu a válce, v tisku

řadu „Historia Universitatis Carolinae Pragensis“ v edici Acta Universitatis Carolinae, dosud vyšlo 7 ročníků (1960—1965)

Objednávky vyřizuje Ústav pro dějiny University Karlovy, Celetná 20, Praha 1, tel. 22 84 41

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1968

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus IX. Fasc. 1

© Universita Karlova, Praha 1968

Redakční rada:

F. Kavka (předseda), K. Kučera (tajemník), F. Červinka,
V. Kašík, L. Nový, L. Sinkulová, V. Vaněček

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

Náklad 500 výtisků. Vydání 1.

Vytiskly Střeoeveské tiskárny, provoz 01, Praha 2, Hálkova 2

Cena Kčs 15,—